
بررسی زمینه‌های فساد اداری و ارائه راهکارها (با تأکید بر حوزه‌های اقتصادی دستگاه‌های دولتی و زیرمجموعه‌های آن)

تاریخ انتشار

زمستان ۱۴۰۳

عنوان گزارش:

بررسی زمینه‌های فساد اداری و ارائه راهکارها (با تأکید بر حوزه‌های اقتصادی دستگاه‌های دولتی و زیر مجموعه‌های آن)

کلمات کلیدی:

فساد اداری، دستگاه‌های دولتی، زمینه‌های فساد، راهکارهای مدیریت و کنترل فساد

تهیه کنندگان:

محمد حجتی، مژگان رفعت میلانی، رضا مقدس، حمیدرضا صادقیان کیا

ناظر علمی:

محمد مهدی مجاهدی مؤخر (عضو هیئت علمی دانشگاه علامه طباطبائی)، فتح اله تازی (عضو هیئت علمی دانشگاه علامه طباطبائی) و الله محمد آقایی

شناسه گزارش:

۹۰۰۳۴۱۸-۱۰۹۱

تاریخ نشر:

زمستان ۱۴۰۳

حقوق معنوی این اثر متعلق به پژوهشکده امور اقتصادی وزارت امور اقتصادی و دارایی بوده و استفاده از آن با ذکر مأخذ بلامانع است. برای دریافت گزارش‌های پژوهشکده امور اقتصادی به آدرس earc.ac.ir مراجعه فرمائید. مطالب این گزارش، الزاماً نظرات رسمی وزارت امور اقتصادی و دارایی و پژوهشکده امور اقتصادی نیست.

فهرست مطالب

خلاصه مدیریتی.....	۱
۱- مقدمه.....	۱۳
۲- ادبیات نظری.....	۱۵
۲-۱- مفهوم فساد.....	۱۵
۲-۲- انواع فساد.....	۱۷
۲-۲-۱- لایه‌ها و عمق فساد.....	۱۷
۲-۲-۲- درآمدی و هزینه‌ای.....	۱۸
۲-۳- نظریات مرتبط با فساد.....	۱۹
۲-۳-۱- رویکردهای علل ایجاد فساد.....	۱۹
۲-۳-۱-۱- رویکرد انتخاب عقلانی (هزینه- فایده).....	۲۰
۲-۳-۱-۲- رویکرد محرومیت نسبی.....	۲۱
۲-۳-۱-۳- رویکرد رانت جویی.....	۲۲
۲-۳-۱-۴- رویکرد کارفرما - غیرکارگزار.....	۲۲
۲-۳-۱-۵- رویکرد حامی - پیرو.....	۲۳
۲-۳-۱-۶- رویکرد اخلاقی.....	۲۴
۲-۳-۱-۷- رویکرد جرم شناختی.....	۲۵

۲۶.....	۲-۳-۱-۸- رویکرد وبر
۲۶.....	۲-۳-۱-۹- رویکرد اجتماعی (شبکه فساد)
۲۷.....	۲-۳-۲- نظریات مبتنی بر راهکارهای مقابله با فساد
۲۷.....	۲-۳-۱- دیدگاه زیگموند (۱۹۵۳) و ریزمن و همکاران (۱۹۷۴)
۲۸.....	۲-۳-۲- دیدگاه اتکینسون (۱۹۶۴)
۲۸.....	۲-۳-۳- دیدگاه هیل و هوپ (۲۰۰۲) و پراساد (۲۰۰۸)
۲۸.....	۲-۴- عوامل تأثیرگذار بر فساد
۲۹.....	۲-۵- پیامدهای فساد
۳۰.....	۲-۵-۱- تأثیر فساد بر برخی متغیرهای اقتصادی
۳۰.....	۲-۵-۱-۱- تأثیر فساد بر درآمدهای مالیاتی و مخارج دولت
۳۱.....	۲-۵-۱-۲- کاهش سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی
۳۲.....	۲-۵-۱-۳- کاهش بهره‌وری اقتصادی
۳۲.....	۲-۵-۱-۴- توزیع ناعادلانه منابع
۳۲.....	۲-۵-۲- تأثیر فساد بر برخی متغیرهای غیر اقتصادی
۳۲.....	۲-۵-۲-۱- کاهش اعتماد عمومی
۳۳.....	۲-۵-۲-۲- کاهش درجه مشروعیت و اثر بخشی دولت
۳۳.....	۲-۵-۲-۳- اتخاذ تصمیمات نادرست
۳۳.....	۳- تجربیات کشورها در مدیریت و کنترل فساد
۳۴.....	۳-۱- دانمارک
۳۶.....	۳-۲- سنگاپور
۳۸.....	۳-۳- انگلستان

۴۰.....	۳-۴- آلمان
۴۱.....	۳-۵- کره جنوبی
۴۳.....	۳-۶- مالزی
۴۵.....	۳-۷- فنلاند
۴۹.....	جمع بندی مطالعات تجربی کشورها
۵۲.....	۴- بررسی زمینه‌های فساد و ارائه راهکار در حوزه‌های اقتصادی دستگاه‌های دولتی و زیرمجموعه آن
۵۲.....	۴-۱- بررسی زمینه‌های فساد در حوزه‌های اقتصادی دستگاه‌های دولتی
۵۲.....	۴-۱-۱- بررسی زمینه‌های فساد در سازمان امور مالیاتی کشور
۵۲.....	۴-۱-۱-۱- معرفی سازمان امور مالیاتی کشور
۵۵.....	۴-۱-۱-۲- زمینه‌های فساد در سازمان امور مالیاتی کشور
۵۶.....	۴-۱-۱-۳- راهکارهای پیشنهادی برای مدیریت و کنترل فساد در سیستم مالیاتی کشور
۵۸.....	۴-۱-۲- بررسی زمینه‌های فساد در بیمه مرکزی جمهوری اسلامی ایران
۵۸.....	۴-۱-۲-۱- معرفی بیمه مرکزی ج.ا.ا.
۶۰.....	۴-۱-۲-۲- زمینه‌های فساد در بیمه مرکزی
۶۱.....	۴-۱-۲-۳- راهکارهای پیشنهادی برای مدیریت و کنترل فساد در بیمه مرکزی
۶۳.....	۴-۱-۳- بررسی زمینه‌های فساد در سازمان حسابرسی
۶۳.....	۴-۱-۳-۱- معرفی سازمان حسابرسی
۶۳.....	۴-۱-۳-۲- زمینه‌های فساد در سازمان حسابرسی
۶۵.....	۴-۱-۳-۳- راهکارهای پیشنهادی برای مدیریت و کنترل فساد در سازمان حسابرسی
۶۵.....	۴-۱-۴- بررسی زمینه‌های فساد در سازمان خصوصی سازی

۶۵.....	۱-۴-۱-۴- معرفی سازمان خصوصی سازی
۶۷.....	۲-۴-۱-۴- زمینه های فساد در سازمان خصوصی سازی
۶۸...۶۸.....	۳-۴-۱-۴- راهکارهای پیشنهادی برای مدیریت و کنترل فساد در سازمان خصوصی سازی
۶۸.....	۵-۱-۴- بررسی زمینه های فساد در گمرک جمهوری اسلامی ایران
۶۸.....	۱-۵-۱-۴- معرفی گمرک جمهوری اسلامی ایران
۷۱.....	۲-۵-۱-۴- زمینه های فساد در گمرک جمهوری اسلامی ایران
۷۵.....	۳-۵-۱-۴- راهکارهای پیشنهادی برای مدیریت و کنترل فساد در گمرک جمهوری اسلامی ایران
۷۶.....	❖ گزارش فساد دستگاه های دولتی در سامانه ستاد ایران و خارج سامانه
۷۷...۷۷.....	❖ راهکارهای پیشنهادی گزارش فساد دستگاه های دولتی در سامانه ستاد ایران و خارج سامانه
۷۷.....	۲-۴- بررسی زمینه های فساد در شرکت های اقماری زیر مجموعه دستگاه های دولتی (حوزه فناوری اطلاعات)
۷۷.....	۱-۲-۴- معرفی شرکت های اقماری (حوزه فناوری اطلاعات) زیر مجموعه دستگاه های دولتی
۷۸.....	۲-۲-۴- زمینه های فساد در شرکت های اقماری زیر مجموعه دستگاه های دولتی (از جمله بانک ها)
۷۸.....	۳-۲-۴- راهکارهای مدیریت و کنترل فساد در شرکت های اقماری زیر مجموعه دستگاه های دولتی (از جمله بانک ها)
۸۰.....	۵- جمع بندی و ارائه راهکارهای مدیریت و کنترل فساد در حوزه های مختلف اقتصادی دستگاه های دولتی و زیر مجموعه آن
۸۱.....	۱-۵- راهکارهای مدیریت و کنترل فساد بر اساس اثربخشی سریع تر و اثرگذاری پایدارتر
۸۴.....	۱-۱-۵- راهکارهای کوتاه مدت مدیریت و کنترل فساد
۸۴.....	۱-۱-۱-۵- بکارگیری قوانین تشویقی و تنبیهی

۸۶.....	۵-۱-۲- تقویت شفافیت در دستگاه‌های دولتی و زیر مجموعه‌های آن
۸۶.....	۵-۱-۳- تقویت نهادهای نظارتی
۸۶.....	۵-۱-۴- بازنگری در کیفیت جذب افراد متخصص و متعهد
۸۷.....	۵-۱-۲- راهکارهای بلند مدت کنترل و مدیریت فساد
۸۷.....	۵-۱-۲- ترویج فرهنگ دینی و ارتقاء سطح پایبندی به آن
۸۷.....	۵-۲-۲- آموزش و آگاهی‌بخشی کارکنان
۸۸.....	۵-۲-۳- اصلاح قوانین و مقررات
۸۹.....	۵-۲- راهکارهای پیشنهادی اجرایی مدیریت و کنترل فساد در دستگاه‌های دولتی و زیرمجموعه آن
۹۰.....	فهرست منابع

جداول

۴.....	جدول (۱): زمینه‌های ایجاد فساد و راهکارهای کنترل و مدیریت آن در حوزه‌های مختلف اقتصادی
۲۹.....	جدول (۲): عوامل تأثیر گذار بر فساد
۵۰.....	جدول (۳): مقایسه کشورهای منتخب در اقدامات مبارزه با فساد
۵۶.....	جدول (۴): زمینه‌های ایجاد فساد در سازمان امور مالیاتی کشور
۵۷.....	جدول (۵): راهکارهای پیشنهادی برای مدیریت و کنترل فساد در سازمان امور مالیاتی کشور
۶۱.....	جدول (۶): زمینه‌های ایجاد فساد در سازمان بیمه مرکزی جمهوری اسلامی ایران
۶۲.....	جدول (۷): راهکارهای کنترل و مدیریت فساد در سازمان بیمه مرکزی جمهوری اسلامی ایران
۶۴.....	جدول (۸): زمینه‌های ایجاد فساد در سازمان سازمان حسابرسی کشور
۶۵.....	جدول (۹): راهکارهای مدیریت و کنترل فساد در سازمان سازمان حسابرسی کشور
۶۷.....	جدول (۱۰): زمینه‌های ایجاد فساد در سازمان خصوصی سازی کشور
۶۸.....	جدول (۱۱): راهکارهای مدیریت و کنترل فساد در سازمان خصوصی سازی کشور

جدول (۱۲): زمینه‌های ایجاد فساد در سازمان گمرک جمهوری اسلامی ایران.....	۷۱
جدول (۱۳): راهکارهای کنترل و مدیریت فساد در سازمان گمرک جمهوری اسلامی ایران.....	۷۵
جدول (۱۴): زمینه‌های ایجاد فساد در شرکت‌های اقماری زیرمجموعه دستگاه‌های دولتی.....	۷۸
جدول (۱۵): راهکارهای کنترل و مدیریت فساد در شرکت‌های اقماری زیرمجموعه دستگاه‌های دولتی.....	۸۰

اشکال

شکل (۱): رویکردهای ایجاد فساد.....	۲۰
شکل (۲): پیامدهای فساد.....	۲۹

خلاصه مدیریتی

فساد اداری از جمله پدیده‌های سازمانی است که روند توسعه کشورها را به طور چشمگیری با چالش مواجه ساخته و موجب شکل‌گیری مشکلات و بحران‌های اساسی در سراسر جوامع شده است. در این راستا، نظام اداری در ایران نیز، همانند سایر کشورها، از فساد اداری و آسیب‌های آن مصون نبوده است. طی آمار منتشر شده توسط سازمان شفافیت بین‌الملل از وضعیت ادراک از فساد کشورهای جهان در سال ۲۰۲۳، کشور ایران در رتبه ۱۴۹ از ۱۸۰ کشور قرار داشته و امتیاز آن در شاخص ادراک فساد (CPI)، ۲۴ بوده است^۱. این موضوع، ضرورت شناسایی زمینه‌های شکل‌گیری و ایجاد فساد و ارائه راهکارهای مدیریت و کنترل آن را به‌ویژه در دستگاه‌های دولتی و زیرمجموعه آن روشن می‌سازد.

تعاریف متعددی از فساد در حوزه‌ها و سطوح مختلف وجود دارد که در یک تعریف جامع، «نوعی تخطی از هنجارهای اخلاقی و قانونی در عملکرد اداری و سازمانی» تعریف می‌شود که از حیث لایه‌ها و عمق فساد، همچنین از حیث درآمدی و هزینه‌ای و ... قابل بررسی می‌باشد. به طور کلی، علل ایجاد فساد در دستگاه‌های مختلف دولتی به سه دسته کلی تقسیم می‌شوند؛ بخشی از زمینه‌های فساد بخاطر مسائل فرهنگی و اجتماعی مانند قومیت‌گرایی و ... ایجاد می‌شوند. دسته دیگر زمینه‌های فساد بخاطر عدم نظارت صحیح ایجاد می‌گردند و دسته دیگر این زمینه‌ها بخاطر ضعف قوانین ایجاد می‌گردند. البته ضعف قوانین خود به دو گونه می‌باشند: بخشی از این ضعف قوانین، معلول عدم ایجاد قوانینی است که با فساد مقابله می‌کنند و بخش دیگر معلول تعارض صریح و یا مفهومی قوانین موجود می‌باشند.

علاوه بر این، با توجه به مطالعات گسترده، بسیاری از افراد نظریاتی در حوزه فساد مطرح کردند که در قالب رویکردهای علل ایجاد فساد و راهکارهای مقابله با فساد مورد مطالعه قرار گرفته است :

دسته اول، رویکردهای نظری مورد استفاده برای تبیین موضوع فساد می‌باشد که همانند تعاریف ارائه شده از مفهوم فساد، این رویکردها گوناگون است. برخی از مهمترین آنها عبارتند از: تئوری‌های انتخاب عقلانی

1. www.transparency.org/cpi

(هزینه-فایده)، محرومیت نسبی، تبیین‌های اخلاقی، رانت‌جویی، کارفرما - غیرکارگزار، حامی - پیرو، جرم‌شناختی، ویر^۱، اجتماعی (شبکه فساد).

دسته دوم، نظریاتی است که به ارائه راهکارهایی جهت کنترل و مقابله با فساد پرداختند که از آن جمله می‌توان به نظریه زیگموند (۱۹۵۳)، ریزمن و همکاران (۱۹۷۴) و نظریه اتکینسون (۱۹۶۴) اشاره نمود. این دسته از نظریات بر سیستم کنترل درونی (عقاید مذهبی عامل بازدارنده تخلف) و سیستم کنترل بیرونی (شناسایی فرد متخلف و در نظر گرفتن مجازات وی) برای مدیریت و کنترل فساد تأکید داشتند. علاوه بر این، هیل و هوپ^۲ (۲۰۰۲) نیز معتقدند که کنترل اجتماعی در بردارنده سه نوع رفتار مبتنی بر زور، تبادل و متقاعدسازی است که فرد با توجه به شرایط و نوع سازمانی می‌تواند از این ابزار برای ایجاد حکمرانی خوب در نظام اداری به عنوان راهکاری برای مقابله با فساد استفاده نماید. در این راستا، به عقیده پراساد^۳ (۲۰۰۸) نیز حکمرانی خوب، منجر به افزایش و بهبود وضعیت استخدام نیروی انسانی می‌شود که خود یکی از راهکارهای کنترل و مدیریت فساد است.

از دیگر مباحث مهم در حوزه فساد، عوامل تأثیرگذار بر آن می‌باشد که در مطالعات صورت گرفته، دسته‌بندی‌های متفاوتی برای آن در نظر گرفته شده است. در یکی از پرکاربردترین دسته‌بندی‌ها، عوامل اقتصادی (اندازه دولت، نرخ دستمزد، رشد اقتصادی، توزیع درآمد و فقر و...)، عوامل سیاسی و قانونی، عوامل اجتماعی و فرهنگی شناسایی شده‌اند که به طور مستقیم فساد را تحت تأثیر قرار می‌دهند.

با توجه به ماهیت پیچیده فساد اداری، دامنه آثار آن نیز بسیار گسترده و متنوع است. با این حال، این پیامدها در دو حوزه متغیرهای اقتصادی و متغیرهای غیر اقتصادی مورد مطالعه قرار گرفته است. کاهش درآمد و افزایش مخارج دولت، کاهش سرمایه‌گذاری، کاهش بهره‌وری و توزیع ناعادلانه درآمد از جمله پیامدهای فساد بر متغیرهای اقتصادی است که منجر به کاهش تولید ناخالص داخلی و در نهایت کاهش رشد اقتصادی در کشور می‌شود. در این میان، کاهش اعتماد عمومی، کاهش مشروعیت و اثربخشی دولت و همچنین اتخاذ تصمیمات نادرست نیز از جمله متغیرهای غیر اقتصادی است که از ایجاد فساد در جامعه تأثیر می‌پذیرند. البته

1. Veber

2. Hill & Hupe

3. Prasad

شایان ذکر است که رابطه علی و معلولی دو طرفه بین عوامل تاثیرگذار بر فساد و عوامل اثرپذیر از فساد وجود دارد. به این مفهوم که کاهش رشد اقتصادی و در نتیجه افزایش بیکاری و فقر می‌تواند منجر به افزایش فساد شود. به همین شکل نیز فساد در جامعه می‌تواند با کاهش اعتماد عمومی منجر به کاهش تولید و رشد اقتصادی گردد.

همان‌طور که پیشتر نیز مطرح شد، مسئله فساد و نحوه کنترل، مدیریت و مبارزه با آن مورد توجه همه جوامع و کشورها بوده و در حال حاضر نیز کانون توجه کشورهای توسعه‌یافته و به ویژه در حال توسعه می‌باشد. با توجه به اینکه ایران نیز همانند سایر کشورها به شناسایی و مقابله با این مشکل اساسی پرداخته، نگاهی ویژه به تجربیات سایر کشورها و تصمیم‌گیری‌های سیاستمداران در این زمینه، می‌تواند در کنترل و مدیریت فساد راهگشا باشد. در این راستا، تجارب کشورهای منتخب دارای سوابق در امر مبارزه با فساد اداری (از جمله دانمارک، سنگاپور، انگلستان، آلمان، کره جنوبی، مالزی، فنلاند)، نشان داده است که آنها از روش‌های مختلفی برای این منظور استفاده کرده‌اند که مؤثرترین روش برای مبارزه با فساد، حرکت به سمت شفافیت و جریان آزاد اطلاعات بوده است. از جمله دیگر اقدامات کشورها می‌توان به تدوین قوانین و مقررات برای کارکنان دولت در شفاف‌سازی امور مالی و اجرای مؤثر آن، تقویت حمایت قانونی از افشاکننده‌ها، بکارگیری دقیق سازوکار حقوقی مبارزه با فساد، بکارگیری جدیت در سیاست‌های تنبیهی افراد متخلف؛ خدمات عمومی پاسخگو؛ توسعه همکاری‌های مبارزه با فساد در سطح بین‌المللی، ایجاد ضوابط اخلاقی در حیطه فعالیت‌های دولتی، ایجاد محیطی فرهنگی و اجتماعی ضدفساد از طریق آموزش‌های شهروندی و ارتقای سطح آگاهی مردم اشاره نمود. بر همین اساس، پژوهشکده امور اقتصادی در صدد برآمد تا با استفاده از نظرات کارشناسان اجرائی در حوزه‌های مختلف اقتصادی دستگاه‌های دولتی (مالیات‌ستانی، بیمه، گمرک، حسابرسی، خصوصی‌سازی) و شرکت‌های اقماری زیرمجموعه دستگاه‌های دولتی در حوزه فناوری اطلاعات به بررسی زمینه‌های ایجاد فساد پرداخته و با ارائه راهکارهای مؤثر، زمینه کنترل و مدیریت فساد در لایه‌های مختلف را فراهم آورد که در جدول ۱ به توضیح آن پرداخته شده است. لازم به ذکر است که گزارش حاضر ماحصل ۶ ماه تحقیق و مصاحبه با برخی کارشناسان و خبرگان دستگاه‌های تابعه وزارت امور اقتصادی و دارایی است. تحقیق به اتمام نرسیده است و می‌تواند در بعد علمی و اجرائی گسترش و یا تعمیق یابد.

جدول (۱): زمینه‌های ایجاد فساد و راهکارهای کنترل و مدیریت آن در حوزه‌های مختلف اقتصادی

دستگاه‌های دولتی و زیرمجموعه

نوع دستگاه دولتی		عوامل
سازمان امور مالیاتی	زمینه‌های ایجاد فساد	قانونی
		سازمانی
	راهکارهای کنترل و مدیریت فساد	- عدم آموزش لازم و کافی به مأموران مالیاتی - ارتباط مؤدی و مأموران مالیاتی - فرهنگ سازمانی ضعیف و تغییرناپذیر - روحیه کاری و تعهد شغلی پایین برخی مأموران مالیاتی - اعمال قدرت فرا قانونی برخی مدیران و... - عدم نظارت دقیق، پیگیر و مستمر به نحوه فعالیت مأموران مالیاتی - کمبود مأموران مالیاتی و حجم زیاد پرونده‌های مالیاتی - دسترسی ناکافی به اطلاعات مالیاتی - اعطای «امتیاز»، «پست»، «پاداش» و «ترفع» بدون توجه به توانایی افراد و کیفیت ارائه خدمات - حقوق و دستمزد ناکافی کارکنان سازمان امور مالیاتی در اثر تورم
		- پیشگیری قوانین و مقررات و عدم شفافیت استانداردها - کنترل ضعیف و آزادی عمل بالای مأموران مالیاتی به هنگام اتخاذ تصمیمات کلیدی و مهم - معیار و ضوابط ناکافی در مرحله گزینش، جهت شناخت صلاحیت و شایستگی مأموران مالیاتی
	راهکارهای کنترل و مدیریت فساد	- فعالیت نظام‌مند و مستمر کارگروه سلامت اداری سازمان امور مالیاتی و تنظیم برنامه‌های استاندارد و مشخص جهت مبارزه با فساد و رفع گلوگاه‌های فساد در سازمان. - افزایش حقوق کارکنان سازمان متناسب با نرخ تورم، جهت کاهش انگیزه کارکنان در ارتکاب فساد - به‌روز رسانی فرایند دادرسی - شفافیت در فرایند شایسته سالاری مدیران و طی شدن مراحل انتصاب طبق مستندات سازمان اداری و استخدامی کشور - ایجاد سیاست‌های هدف‌مند در راستای توسعه اخلاق سازمانی بین قسمت‌های درگیر در حوزه مقابله با فساد مانند واحد گزینش، مرکز حراست
		- ارتقاء کمی و کیفی آموزش نیروی انسانی در راستای بهبود شیوه رسیدگی به امور مالیاتی مؤدیان و ایجاد بسته‌های آموزشی جهت آشنایی مؤدیان مالیاتی با قوانین و مقررات - تقویت سیستم‌های اطلاعاتی سازمان و ساده‌سازی سامانه‌های فناوری اطلاعات در حوزه مالیاتی و ایجاد پیوند مؤثر آنها - ایجاد مدیریت راهبردی در سطح کلان سازمان جهت ایجاد برنامه‌ها و هدف‌گذاری مؤثر مقابله با زمینه‌های فساد در سازمان - حذف ارتباط مؤدیان مالیاتی و کارشناسان از طریق هوشمندسازی و ارتقاء سامانه‌ها - حمایت بیشتر از افشاگران فساد اداری - اعمال سیستم‌های تشویقی و تنبیهی کارآمد و ارتقاء ضمانت اجرائی جهت کاهش انگیزه ارتکاب به فساد - شناسایی و رفع مصادیق تعارض منافع سازمانی و فردی در قالب برنامه‌های عملیاتی

ادامه جدول (۱): زمینه‌های ایجاد فساد و راهکارهای کنترل و مدیریت آن در حوزه‌های مختلف اقتصادی
دستگاه‌های دولتی و زیرمجموعه

نوع دستگاه دولتی		عوامل
بیمه مرکزی ج.ا.ا	زمینه‌های ایجاد فساد	قانونی
		سازمانی
		• بکارگیری برخی افراد ناکارآمد • عدم نظارت کافی بر روند قراردادهای پشتیبانی • سرمایه‌گذاری نامطلوب منابع حاصل از عملیات اتکایی (عدم رعایت ائین‌نامه‌های سرمایه‌گذاری در حوزه‌های مختلف، سرمایه‌گذاری ناکافی در منابع بیمه زندگی و غیرزندگی، عدم ارزیابی و مقایسه دقیق بازدهی سرمایه‌گذاری‌ها در حوزه‌های مختلف) • فرایند نامناسب عملیات مالی قراردادهای اتکایی • عدم نظارت کافی بر عملیات قراردادهای اتکایی در شرکت‌های بیمه (فرایند نامطلوب ساختار قراردادها و عدم نظارت کافی بر سازوکار اجرای قراردادها و نتایج حاصل از تنظیم قراردادهای اتکایی و فرایند احصاء و اعلام نرخ و شرایط آن، همچنین شاخص‌های نامناسب در انتخاب شرکت‌های طرف قرارداد)
	راهکارهای کنترل و مدیریت فساد	• نظارت بر روند عملیات اتکایی (نظارت بر فرایند ساختار و سازوکار و نتایج حاصل از اجرای قراردادهای اتکایی، نظارت بر فرایند احصاء و اعلام نرخ و شرایط آن، بررسی شاخص‌ها در انتخاب شرکت‌های طرف قرارداد) • نظارت بر فرایند عملیات مالی قراردادهای اتکایی (نظارت بر روند احصاء داده‌ها و اعتبار سنجی اطلاعات، ثبت حسابداری و ارسال صورتحساب‌های اتکایی، نظارت بر تسویه مانده حساب صورتحساب‌های اتکایی و نظارت بر صورت‌های مالی و گزارشگری مالی) • نظارت بر سرمایه‌گذاری منابع حاصل از عملیات اتکایی (توجه به روند سرمایه‌گذاری با رعایت ائین‌نامه‌ها در این حوزه، سرمایه‌گذاری در منابع بیمه زندگی و غیرزندگی، ارزیابی و مقایسه بازدهی سرمایه‌گذاری‌ها در حوزه‌های مختلف) • نظارت بر روند قراردادهای پشتیبانی (نظارت بر قراردادهای برون سپاری سازمان و کیفیت ایجاد شرکت‌های اقماری برای پشتیبانی در حوزه فناوری اطلاعات و ارتباطات) • ارزیابی دقیق در شناسائی متخصصان با توجه به تغییرات سریع در حوزه فناوری‌های نوین و سازمان‌دهی دانش و تجارب سازمانی

ادامه جدول (۱): زمینه‌های ایجاد فساد و راهکارهای کنترل و مدیریت آن در حوزه‌های مختلف اقتصادی

دستگاه‌های دولتی و زیرمجموعه

عوامل		نوع دستگاه دولتی
قانونی	سازمانی	
عدم برخورد مناسب و به موقع با متخلفین	- خرید سهام توسط برخی حسابرسان برای خود و اطرافیان - دریافت هدایا از شرکت‌های مورد رسیدگی در حد نامتعارف - ابقای طولانی مدت افراد و اعطای پست‌های کلیدی - عدم تقسیم عادلانه کارانه بین حسابرسان - عدم تناسب حقوق و مزایا پرسنل و حسابرسان خارج از سازمان - اعطای امتیاز شرکت‌ها به مدیران و حسابرسان در قالب مأموریت‌های خارجی - عدم آموزش کافی پرسنل سازمان - عدم پیگیری و برخورد مناسب و به موقع از گزارش‌های دارای تخلف به بازرسی و ارگان‌های مختلف و ... - زمان‌بر بودن بررسی گزارش‌های دارای تخلف مربوط به گزارش‌های صادره حسابرسان توسط هیات عالی نظارت - عدم نظارت کافی برخی مدیران نسبت به پرسنل خود در حین حسابرسی شرکت‌ها - اعطای وام به حسابرسان و اطرافیان توسط بانک‌های مورد رسیدگی	زمینه‌های ایجاد فساد سازمان حسابرسی
- ایجاد واحد مستقل مبارزه با فساد. با ضمانت و حمایت قضائی. - تقویت کمیته پولشویی و تأمین مالی تروریسم در شرکت‌ها	- تقویت راهبری شرکت‌ها (کمیته‌های حسابرسی مستقل) و تقویت کنترل‌های داخلی شرکت‌ها و دوره‌های آموزشی. - تقویت کنترل کیفیت و حراست و بازرسی در سازمان حسابرسی و جامعه حسابداران رسمی و هماهنگی با وزارت امور اقتصادی و دارایی - شناسائی و بکارگیری افراد متخصص و کارآمد - برخورد قاطع با متخلفین و نظارت کافی بر فعالیت حسابرسان سازمان - رعایت عدالت در پرداخت حقوق و استفاده از سیستم‌های تشویقی عادلانه - استفاده از سیستم‌های نوین در بررسی گزارش‌های دارای تخلف در جلوگیری از اتلاف وقت	راهکارهای کنترل و مدیریت فساد

ادامه جدول (۱): زمینه‌های ایجاد فساد و راهکارهای کنترل و مدیریت آن در حوزه‌های مختلف اقتصادی

دستگاه‌های دولتی و زیرمجموعه

عوامل		نوع دستگاه دولتی	
قانونی	سازمانی	زمینه‌های ایجاد فساد	سازمان گمرک ج.ا.ا
• بالاترکلیفی و تردید مدیران و پرسنل گمرک به دلیل دستورالعمل‌های مختلف و بخشنامه‌ها و تفاسیر مختلف از آن • تصمیم‌گیری و ابلاغ بخشنامه‌ها، دستورالعمل‌ها و قوانین و مقررات سالانه از سوی سازمان‌ها و ادارات مختلف به سازمان گمرک جهت اجرا • موانع و مشکلات در اجرای قانون قاچاق کالا و ارز و ناهماهنگ بودن ستاد مرکزی مبارزه با قاچاق کالا و ارز با گمرک • قاچاق کالا از مبادی غیرقانونی و غیرمجاز • دخالت برخی استانداران و فرمانداران در انتصاب مدیران و سرپرستان گمرکات • شرایط نامطلوب اخذ کارت بازرگانی • محرومیت استفاده از نصب سیستم کنترل و نظارت مانند نصب دستگاه X-ray تجاری، چمدانی، مسافری	• عدم همکاری جدی و ارتباط مستقیم و یکپارچه برخی سازمان‌ها با گمرک در کشف و شناسایی • کمبود نیروی انسانی در کلیه رده‌ها (اداری، گمرکی و ستادی) • عدم تناسب دستمزد و حقوق کارکنان گمرک با دریافتی‌های برخی سازمان‌ها • وجود نواقصی در اتصال سیستم یکپارچه سامانه جامع تجارت وزارت صمت به گمرک و در نتیجه طولانی شدن فرایند ترخیص کالا • عدم آگاهی کامل به بعضی از قوانین تجارت خارجی W.T.O و کنوانسیون‌ها تجاری • وجود سازمان‌ها، سامانه‌ها و ستادهای مختلف و عدم یکپارچگی در تصمیم‌گیری‌های جدید		
• ایجاد مدیریت واحد در اتخاذ سیاست‌های مربوط به ورود کالا به گمرکات و ترخیص کالا بین دستگاه‌ها و سازمان‌های مختلف • جلوگیری از تخلفات در حوزه ترخیص کالا از جمله نصب سراسری X-Ray تجاری، چمدانی، مسافری در تمام گمرکات کشور برای ارزیابی و ترخیص کالاهای وارداتی	• به‌کارگیری کارشناسان و عوامل این سازمان جهت آموزش در اداره کل آموزش گمرک و توجیه کامل به مقررات جاری بازرگانی کشور • ایجاد سیستم یکپارچه ترخیص و جابه‌جایی کالا از گمرک به انبارهای سازمان اموال تملیکی و عدم تبعیض و انتخاب کالا در انتقال کالاهای متروکه به این سازمان • توجه به زیرساخت‌ها و رفع عدم اتصال و یکپارچه کردن بعضی از سیستم‌های موجود جهت در دسترس قرار گرفتن کالاهای وارداتی	راهکارهای کنترل و مدیریت فساد	

ادامه جدول (۱): زمینه‌های ایجاد فساد و راهکارهای کنترل و مدیریت آن در حوزه‌های مختلف اقتصادی

دستگاه‌های دولتی و زیرمجموعه

نوع دستگاه دولتی		عوامل
سازمان گمرک ج.ا.ا.	زمینه‌های ایجاد فساد	قانونی
		سازمانی
		• عدم هماهنگی عوامل نیروی انتظامی با کارشناسان گمرک قبل از کشف کالای قاچاق و ورود این کالاها به انبارهای خصوصی این سازمان‌ها و ارگان‌ها • به‌روز نبودن ارزش کالاها در پرونده‌های قضایی و ایجاد اختلاف در قیمت و ارزش‌گذاری کالا در گمرکات به دلیل عدم اتصال سیستم‌های کنترلی ارزش به دوائر قضایی • مشکلات موجود در مناطق آزاد و ویژه اقتصادی
		• ضعف در زیرساخت‌های وزارت ارتباطات و بروز مشکلات عدیده در مراحل تشریفات ترخیص کالا • وجود نواقص در سامانه جامع گمرک • عدم همکاری و هماهنگی کافی سازمان اموال تملیکی با اداره کل گمرک • مشکلات و معضلات گمرکاتی که در انجام تشریفات گمرکی با شرکت انبارهای عمومی و خدمات گمرکی در ارتباط هستند • عدم سیستمی‌شدن ارزیابی‌ها در واحدهایی که پرونده‌های قضایی دارند
	راهکارهای کنترل و مدیریت فساد	قانونی
		سازمانی
		• بازنگری مجدد درخصوص ملحق شدن مجدد شرکت انبارهای عمومی و گمرکی به وزارت امور اقتصادی و دارایی • بازبینی در شرایط اخذ کارت بازرگانی مانند در نظر گرفتن سن افراد • شناسائی و مبارزه با قاچاق کالا و ارز • تصمیم جدی و عاجل در جلسات روسای قوا و یا وزیر یا مدیران ارشد نیروی انتظامی در خصوص اصلاح فرایند پرونده‌های قاچاق • اصلاح قوانین و مقررات داخلی مناطق آزاد اقتصادی • عدم شتاب‌زدگی در ایجاد و ابلاغ آئین‌نامه‌ها توسط مسئولین.
		• افزایش سطح حقوق و دستمزد متناسب با نرخ تورم، جهت کاهش انگیزه ارتکاب به فساد در گمرک. • تأمین نیروی متخصص مورد نیاز در قسمت‌های مختلف گمرک و انتخاب مدیران ارشد سازمان گمرک که اطلاعات به روز و دقیق نسبت به مقررات قوانین گمرکی دارند.

ادامه جدول (۱): زمینه‌های ایجاد فساد و راهکارهای کنترل و مدیریت آن در حوزه‌های مختلف اقتصادی
دستگاه‌های دولتی و زیرمجموعه

عوامل		نوع دستگاه دولتی	
قانونی	سازمانی	زمینه‌های ایجاد فساد	سازمان خصوصی سازی
- وجود نواقص قانونی در حوزه اصلاح ساختار بنگاه‌ها - دخال‌ت فرآیندهای سیاسی در امر واگذاری	- عدم بروزرسانی اطلاعات برخی مدیران نسبت به قوانین و مقررات مربوط - برخی شتاب‌زدگی‌ها در امر واگذاری بنگاه‌ها. - نگاه درآمدی به واگذاری‌ها. - عدم اجماع نظر سیاست‌گذاران در مورد حدود خصوصی سازی. - عدم توجه کافی به بدنه کارشناسی - عدم بهره‌مندی کافی از توانمندی افراد کارآزموده درون سازمان.		
توجه به زیر ساخت‌های قانونی و اجرایی جهت اصلاح ساختار بنگاه‌ها	- عدم دخالت فرآیندهای سیاسی در امر واگذاری - توجه و اشراف هر چه بیشتر سیاست‌گذاران به قوانین و مقررات مربوط (از جمله نحوه واگذاری سهام در چارچوب قوانین و مقررات پس از تصویب هیأت واگذاری). - انتخاب مدیران کارآزموده و افراد توانمند و با تجربه و متخصص - عدم شتاب‌زدگی و در نظر گرفتن زمان بندی کارشناسانه در واگذاری بنگاه‌ها - عدم نگاه درآمدی به واگذاری‌ها و نظارت و پشتیبانی بعد از واگذاری	راهکارهای کنترل و مدیریت فساد	

ادامه جدول (۱): زمینه‌های ایجاد فساد و راهکارهای کنترل و مدیریت آن در حوزه‌های مختلف اقتصادی

دستگاه‌های دولتی و زیرمجموعه

عوامل			نوع دستگاه دولتی
قانونی	سازمانی		
عدم بازرسی‌های مالی و عملکردی توسط دستگاه‌های نظارتی	- عدم اشراف علمی برخی مدیران ارشد و مدیران عالی نظارتی - عدم شفافیت برآوردهای مالی این حوزه - عدم بکارگیری سازوکارهای خلاقانه جهت طبقه‌بندی و رتبه‌بندی شرکت‌های نرم‌افزاری و عدم نظارت بر واگذاری پروژه‌های نرم‌افزاری به مجریان این حوزه - انحصار شرکت‌های اقماری در تأمین نیازهای نرم‌افزاری و سخت‌افزاری سازمان خود - ایجاد فضا برای برخی مدیران دستگاه‌های دولتی توسط شرکت‌های اقماری حوزه فناوری اطلاعات با برچسب خصوصی بودن - مقاومت بانک‌ها در عدم پذیرش بازرسی شرکت‌های اقماری با بهانه خصوصی بودن این شرکت‌ها و تأمین سرمایه تشکیل این شرکت‌ها با سپرده‌گذاران بانکی	زمینه‌های ایجاد فساد	شرکت‌های اقماری زیرمجموعه دستگاه‌های دولتی
	- افزایش آگاهی و دانش مدیران ارشد - نظارت بر روند واگذاری پروژه‌های نرم‌افزاری به مجریان این حوزه - حذف انحصار و افزایش رقابت پذیری در این شرکت‌ها با ایجاد سازوکارهای خلاقانه - تشکیل گروه جهادی متشکل از بازرسین افتخاری در شرکت‌های اقماری زیر مجموعه سازمان‌های دولتی. - افزایش خصوصی‌سازی پروژه‌های مربوط به فناوری اطلاعات و ممانعت از ورود شرکت‌های اقماری به این حوزه.	راهکارهای کنترل و مدیریت فساد	

ادامه جدول (۱): زمینه‌های ایجاد فساد و راهکارهای کنترل و مدیریت آن در حوزه‌های مختلف اقتصادی

دستگاه‌های دولتی و زیرمجموعه

عوامل		نوع دستگاه دولتی	
قانونی	سازمانی	زمینه‌های ایجاد فساد	شرکت‌های اقماری زیرمجموعه دستگاه‌های دولتی
	• عدم نظارت دقیق بر عملکرد و مبالغ هزینه‌ای این شرکت‌ها توسط مراجع نظارتی • عدم ارتقای نخبگان مستقل و آزاداندیش و دلسوز و مهاجرت متخصصان حوزه فناوری اطلاعات • اشکالات موجود در رویه‌های سپردن نیازهای نرم‌افزاری سازمان‌ها به شرکت‌های اقماری زیر مجموعه خود • نادیده‌انگاری کارمندان دلسوز، صاحب وجدان کاری و متخصص، نوآور و خلاق مخالف جریان فاسد و پرونده‌سازی‌های از پروژه‌ها • ایجاد محدودیت در امکان رصد توسط دستگاه‌های نظارتی و نقض گسترده قوانین • عدم تولید محصولات نرم‌افزاری توسط شرکت‌های اقماری در بسیاری از پروژه‌ها و افزایش هزینه‌های عملیاتی در تأمین نیازهای نرم‌افزاری دستگاه‌ها • شکل‌گیری واسطه‌گری و سوداگری در مسیر تأمین نیازمندی‌های نرم‌افزاری دستگاه‌ها • ناکارآمدی برخی واحدهای فناوری اطلاعات دستگاه‌های دولتی توسط این شرکت		
	• ممانعت از فعالیت مدیرانی که با ایجاد شبکه سیستمی فساد، صاحب منافع نامشروع می‌شوند، از طریق مراجع نظارتی داخلی بانک‌ها مانند حراست و بازرسی، بازرسی فناوری‌ها و ادارات امنیت شبکه . • جلوگیری از مهاجرت نخبگان حوزه فناوری اطلاعات با کنترل و مدیریت فساد عظیم شبکه‌ای و سیستمی موجود در کشور • نظارت بر عملکرد و مبالغ هزینه‌ای این شرکت‌ها توسط مراجع نظارتی	راهکارهای کنترل و مدیریت فساد	

با مطالعه جدول ۱ آشکار می‌شود که شناسایی زمینه‌های فساد، راهکارهای مدیریت و کنترل فساد را می‌توان در دو دسته طبقه‌بندی و مورد بررسی قرار داد:

دسته اول بر اساس اثربخشی سریع‌تر و اثرگذاری پایدارتر (با توجه به نظریات) است که در قالب راهکارهای کوتاه مدت (از جمله بکارگیری قوانین تشویقی و تنبیهی، تقویت شفافیت در دستگاه‌های دولتی و زیر مجموعه‌های آن، تقویت نهادهای نظارتی، بازنگری در کیفیت جذب افراد متخصص و متعهد) و

راهکارهای بلندمدت (از جمله ترویج فرهنگ دینی و ارتقاء سطح پایداری به آن، آموزش و آگاهی بخشی کارکنان، اصلاح قوانین و مقررات) مطرح شده است.

دسته دوم راهکارها با تأکید بر نظرات کارشناسان اجرایی دستگاه‌های مختلف مورد مطالعه قرار گرفت. بخشی از این راهکارها به صورت مشترک و یک شکل در دستگاه‌ها اجرا می‌شوند و شکل اجرایی بخشی دیگر در دستگاه‌های مختلف، متفاوت می‌باشد که در جدول فوق به صورت خلاصه بیان گردید.

به طور کلی، شناسایی زمینه‌های فساد و نقاط آسیب‌پذیر در حوزه‌های مختلف اقتصادی دستگاه‌های دولتی و زیر مجموعه‌های آن و همچنین ارائه راهکارهای مناسب جهت مدیریت و کنترل فساد، نیازمند اراده بسیار قوی و همکاری، همراهی و همدلی مسئولین مربوطه می‌باشد که این امر، می‌بایست در حوزه‌های قانون گذاری، اجرایی و نظارتی و همچنین در سطوح مدیران ارشد و میانی، کارمندان و مردم ایجاد شود.

در مجموع باید گفت ایجاد یک نهاد مستقل در هماهنگی بین نهادهای نظارتی، اصلاح قوانین و مقررات و آموزش کارکنان با قوانین و مقررات جدید و انتخاب مدیران ارشد با اشراف علمی کامل، اصلاح نظام حقوقی حاکم بر روابط بین مراجع نظارتی، نظارت بر عملکرد دستگاه‌ها با تدوین یک راهبرد ملی جامع در زمینه مبارزه با فساد اداری؛ ارتقاء سامانه سوت زنی قوه قضائیه، متناسب سازی حقوق کارکنان دستگاه‌ها و بکارگیری سیاست‌های تشویقی و تنبیهی عادلانه از مهمترین راهکارهای کنترل و مدیریت فساد می‌باشند که دستگاه‌های دولتی و زیر مجموعه آنها با هدف کاهش ارتکاب به فساد می‌توانند به کار گیرند.

۱- مقدمه

یکی از مهم‌ترین دغدغه‌های هر حکومتی ایجاد یک نظام اقتصادی با ثبات است به شکلی که تکانه‌های داخلی و خارجی کمترین تأثیر را بر آن داشته باشد و رفاه جامعه در حد بالائی تأمین شود. لازمه ایجاد چنین نظامی، دستیابی به یک نظام کارآمد و روبه رشد اقتصادی است. یکی از مهمترین موانع در این مسیر، شکل‌گیری فساد^۱ در لایه‌ها و سطوح مختلف است که از گذشته‌های دور به عنوان یک مسئله اجتماعی و اقتصادی وجود داشته است.

طی سال‌های اخیر به ویژه از دهه ۱۹۹۰ به بعد، آثار و پیامدهای فساد بر عملکرد اقتصاد توجه بسیاری از کشورهای جهان را به خود جلب نموده است. عمده‌ترین دلایل در این زمینه، گسترش دموکراسی و آزادی در کشورها، برخورداری از رسانه‌های پویا، جهانی‌شدن و متعاقب آن گسترش اطلاع رسانی‌ها و افشاگری‌ها در زمینه فساد، پررنگ‌تر شدن نقش سازمان‌های غیردولتی مانند سازمان شفافیت بین‌الملل^۲ (TI) و نهادهای مالی بین‌المللی مانند صندوق بین‌المللی پول^۳ (IMF) و بانک جهانی^۴ (WB) در شناساندن مشکلات فساد و تلاش برای ایجاد اقدامات ضد فساد، اعتماد و تکیه بیشتر به بازار در تصمیم‌های اقتصادی و نیاز به محیط رقابتی و سالم جهت نیل به کارایی اقتصادی می‌باشد (تانزی^۵، ۱۹۹۸).

امروزه فساد از دامنه‌ای جهان شمول برخوردار است و کشورهای بسیاری اعم از کشورهای صنعتی توسعه‌یافته و به‌ویژه کشورهای در حال توسعه را شامل می‌شود. مطالعات بسیاری نشان داده است که شکل‌گیری فساد در این دسته از کشورها به دلیل عواملی همچون؛ ضعف در نظام‌های حقوقی، فقر و نابرابری‌های اجتماعی، ناکارآمدی سیستم‌های نظارتی و... بروز و ظهور بیشتری دارد. فساد یکی از چالش‌های جدی جوامع مدرن است که تأثیرات عمیقی بر توسعه اقتصادی، اجتماعی و سیاسی دارد. در دنیایی که شفافیت و پاسخگویی از ارکان اصلی حکمرانی محسوب می‌شود، فساد به عنوان مانعی بزرگ بر سر راه پیشرفت و عدالت اجتماعی مطرح است و به عنوان یک پدیده نامطلوب مستلزم وجود یک نگرش جامع بوده و تا علل و ریشه‌های آن

1. Corruption

2. Transparency International (TI)

3. International Monetary Fund (IMF)

4. World Bank

5. Tanzi

مورد تجزیه و تحلیل قرار نگیرد؛ نمی‌توان انتظار ریشه‌کنی یا کنترل آن را محقق ساخت و از پیامدهای نامطلوب آن در توسعه اقتصادی و بروز ناهنجاری‌های اجتماعی، اخلاقی ممانعت بعمل آورد. گسترش این پدیده، مسئله‌ای است که از دیرباز گریبان‌گیر دستگاه‌ها و سازمان‌ها بوده و تصمیم‌گیری سیاست‌گذاران در عرصه‌های مختلف را سخت‌تر می‌نماید. فساد باعث می‌شود منابع مولّد حاصل از تصمیم‌گیری‌های سیاست‌گذاران به سمت منافع فرد و یا گروهی خاص منحرف شود. چه بسیار سیاست‌ها و طرح‌های اقتصادی مفیدی که به دلیل دخالت مفسدین نه‌تنها بهبودی در شرایط اقتصادی جامعه نداشتند، بلکه شرایط را برای اقشار مختلف (بالاخص دهک‌های پائین جامعه) سخت‌تر و پیچیده‌تر نموده‌اند.

در این راستا، نگاهی به وضعیت فساد در ایران نشان می‌دهد که وضعیت فساد در کشور مطلوب نیست. اگرچه شاخص‌های اندازه‌گیری فساد، قدمتی طولانی ندارند، با این حال، اسناد تاریخی نشان می‌دهد در دهه‌های گذشته نیز فساد مشکلی شایع در کشور بوده و در سطوح مختلف وجود داشته است. در سال‌های پس از انقلاب نیز علی‌رغم تمام تلاش‌هایی که صورت گرفته، همچنان سطح فساد نامطلوب است و گزارش‌های داخلی و خارجی حکایت از سطوح بالای فساد در کشور دارند (عرب‌یارمحمدی، ۱۳۹۹).

در گزارش سالانه سازمان شفافیت بین‌الملل^۱ به عنوان یکی از مهم‌ترین نهادهای جهانی در این حوزه، عددی بین ۰ تا ۱۰۰ به کشورهای مورد مطالعه اختصاص می‌یابد که در آن، امتیاز بالاتر نشانه سلامت بیشتر ساختارهای بوروکراتیک است. طی آمار منتشرشده توسط این سازمان از وضعیت ادراک از فساد کشورهای جهان در سال ۲۰۲۳، کشور ایران با دو پله سقوط در رتبه ۱۴۹ از ۱۸۰ کشور قرار داشته است. در این سال، امتیاز ایران در شاخص ادراک فساد^۲ (CPI)، ۲۴ بوده که نسبت به سال ۲۰۲۲ یک امتیاز کاهش یافته است که نشان دهنده شفافیت کمتر و فساد بیشتر است. طبق این آمار، امتیاز ایران در این شاخص، ضعیف‌ترین امتیاز از سال ۲۰۰۹ تا کنون است.

بر همین اساس پژوهشکده امور اقتصادی در صدد برآمد تا با استفاده از نظرات کارشناسان اجرائی در حوزه‌های مختلف اقتصادی (مالیات‌ستانی، بیمه، گمرک، حسابرسی، خصوصی‌سازی و شرکت‌های اقماری

1. <https://www.transparency.org/en/>

2. Corruption Perception Index (CPI)

حوزه فناوری اطلاعات) به بررسی زمینه‌های ایجاد فساد پرداخته و با ارائه راهکارهای مؤثر، زمینه از بین بردن فساد در لایه‌های مختلف را فراهم آورد. بر این اساس، در ابتدای پژوهش حاضر، مبانی نظری فساد اعم از مفهوم‌شناسی فساد، انواع آن، نظریات مختلف در حوزه فساد (نظریات مبتنی بر رویکرد علل ایجاد فساد و نظریات مبتنی بر راهکارهای مقابله با آن)، همچنین تأثیر فساد اداری بر حوزه‌های مختلف اقتصادی و غیر اقتصادی مطالعه خواهد شد. سپس تجربیات کشورهای مختلف در شناسایی زمینه‌های فساد و مدیریت و کنترل آن تبیین می‌گردد. در ادامه نیز بر اساس نظرات کارشناسان اجرایی به بررسی زمینه‌های فساد اداری و راهکارهای پیشنهادی جهت کنترل و مدیریت فساد در حوزه‌های اقتصادی دستگاه‌های دولتی و زیر مجموعه آن پرداخته خواهد شد. در فصل پایانی نیز جمع‌بندی و نتیجه‌گیری، ارائه می‌شود. لازم به ذکر است که گزارش حاضر ماحصل ۶ ماه تحقیق و مصاحبه با برخی کارشناسان و خبرگان دستگاه‌های تابعه وزارت امور اقتصادی و دارایی است. تحقیق به اتمام نرسیده است و می‌تواند در بعد علمی و اجرایی گسترش و یا تعمیق یابد.

۲- ادبیات نظری

۲-۱- مفهوم فساد

فساد در لغت به معنای تباهی و ضد صلاح است و مفهومی وسیع و چندبعدی دارد که در بخش‌های مختلف و کشورهای متفاوت، مشابه و یکسان نیست. به نظر می‌رسد برای اولین بار، سنتوریا^۱ (۱۹۳۱)، تعریف معروف از فساد را به عنوان «سوء استفاده از قدرت دولتی برای منافع شخصی» مطرح کرد. اساس این تعریف، توسط سازمان شفافیت بین‌الملل (TI)، سازمان ملل متحد (UN) و بسیاری از محققان (از جمله استپن هرست، لنگس^۲؛ ۱۹۹۷، آتا و ارواس^۳؛ ۲۰۱۱ و ...) پذیرفته شد؛ با این حال، از آنجا که این تعریف، بخش خصوصی را شامل نمی‌شد، سازمان شفافیت بین‌الملل در سال ۲۰۰۳ تعریف وسیع‌تری را از فساد بر پایه «سوء استفاده از قدرت به امانت داده شده برای منافع شخصی» ارائه داد.

1. Sentoria

2. Staphenhurst, & P.langseth

3. Ata & Arvas

به اعتقاد آکرمن^۱ (۲۰۰۶)، فساد زمانی رخ می‌دهد که ثروت خصوصی و قدرت عمومی با یکدیگر همپوشانی پیدا می‌کند. در این زمینه، تعریف سنیور^۲ (۲۰۰۶) از فساد، پنج شرط را شامل می‌شود که باید به طور همزمان وجود داشته باشند: «فساد زمانی رخ می‌دهد که یک مفسد، به‌طور مخفیانه، لطفی^۳ را به یک فاسد یا یک کاندیدای نفوذ اعطا می‌کند تا به نحوی عمل کند که به مفسد به دلیل آنکه صاحب قدرت یا کاندیدای نفوذ است فایده برساند».

نقش اصلی و قاطعانه دولت، در اکثر تعاریف فساد منعکس است و بیشتر پژوهشگران فساد را به عنوان رابطه‌ای خاص بین دولت و جامعه تعریف کرده‌اند. از این منظر، «تکامل فساد را می‌توان در دو حوزه تعامل بین دولت و جامعه (ملی و بین‌المللی) و فساد در درون خود دولت و بین سطوح و لایه‌های مختلف آن دید (آندریک، ۱۳۸۸).

از منظر حقوقی در قانون جمهوری اسلامی ایران، به استناد ماده ۱ قانون سلامت اداری، فساد هرگونه فعل یا ترک فعلی است که توسط هر شخص حقیقی یا حقوقی به صورت فردی، جمعی یا سازمانی که به طور عمد و با هدف کسب هرگونه منفعت یا امتیاز مستقیم یا غیرمستقیم برای خود یا دیگری، با نقض قوانین و مقررات کشوری انجام پذیرد یا ضرر و زیانی را به اموال، منافع، منابع یا سلامت و امنیت عمومی و یا جمعی از مردم نظیر رشاء، ارتشاء، اختلاس، تبانی، سوءاستفاده از مقام یا موقعیت اداری، سیاسی، امکانات یا اطلاعات، دریافت و پرداخت‌های غیرقانونی از منابع عمومی و انحراف از این منابع به سمت تخصیص‌های غیرقانونی، جعل، تخریب یا اختفاء اسناد و سوابق اداری و مالی وارد نماید.

تعریف مذکور، انواع و اقسام فساد را در سطوح پائین ساختار اداری، در سطح کلان یا به صورت شبکه یا فردی و ... در بر می‌گیرد. البته در پژوهش حاضر، اقسام زمینه‌های فساد در حوزه‌های دخیل در مدیریت اقتصادی کشور مانند حوزه‌های مالیاتی، بیمه، گمرک، خصوصی‌سازی، شرکت‌های اقماری حوزه فناوری اطلاعات و ... مورد بررسی قرار می‌گیرد.

1. Ackerman
2. Senior

۱. منظور از لطف یک کالا یا خدمتی مانند پول یا تعطیلات مجانی (Free Holiday) می‌باشد.

۲-۲- انواع فساد

فساد تقسیم‌بندی‌های مختلفی دارد که در ادامه به طور مختصر به آنها پرداخته می‌شود:

۲-۲-۱- لایه‌ها و عمق فساد

یکی از کاربردی‌ترین تقسیم‌بندی‌ها، تقسیم‌بندی از حیث لایه‌ها و عمق فساد است. از این حیث، فساد سه لایه را شامل می‌شود. با توجه به اینکه شناخت لایه‌های فساد در ایجاد راهکارهای مقابله با آن بسیار مؤثر است، در ادامه به تبیین این لایه‌ها پرداخته می‌شود:

لایه اول: لایه فساد خرد

لایه فساد خرد، وسعت قابل توجهی دارد، اما عمق زیادی ندارد. شبکه فساد در این لایه به دلیل ارزش مالی پائین و فردی بودن ارتکاب فساد، شکل نمی‌گیرد و خسارت مالی ناشی از فساد نیز آنچنان قابل توجه نیست. به عنوان نمونه می‌توان به فروشنده‌ای که برای فرار از مالیات متوسل به پرداخت رشوه به مأمور مالیاتی می‌شود اشاره نمود.

لایه دوم: لایه شبکه‌های سازمان‌یافته

در لایه شبکه‌های سازمان‌یافته افرادی که ویژگی‌های مشترک خاصی دارند، به صورت گروهی فساد می‌کنند. در این لایه، عمق فساد زیاد است. به عبارت بهتر اگر فساد از جنس مالی باشد، فساد به صورت شبکه‌ای انجام می‌شود. هرچند از نظر ساختاری این نوع فساد قابل ردیابی است، اما اعضای این شبکه سعی می‌کنند افرادی که قدرت ردیابی فساد را دارند، با ترفندهای مختلف جذب خود نمایند. برخورد با این لایه، راهبردهای مختلفی دارد و علاوه بر مقابله و برخورد، نیازمند اقدامات فرایندی شامل ارتقای شفافیت در فرایند خدمات سازمانی و... است.

لایه سوم: شبکه‌های ناپیدای سازمان‌یافته

لایه شبکه‌های ناپیدای سازمان‌یافته، فرا جناحی و فرا دولتی عمل می‌کنند. این لایه به شدت انسان‌های مزورری هستند و هیچ اثری از خود بجا نمی‌گذارند و تمام امور شبکه را در فضای غیررسمی و به صورت شفاهی مدیریت می‌کنند. با این گروه به دو شکل می‌توان برخورد نمود. نخست؛ زمانی که سرشبکه‌ها به حد

بالایی از اعتماد به نفس می‌رسند، دچار غرور و تکبر می‌شوند و به صورت ناخودآگاه دچار اشتباه شده و مرتکب رفتار غیرحرفه‌ای می‌شوند که می‌توان در بزنگاه‌هایی با آنها برخورد نمود. دوم؛ از طریق عملکرد این افراد می‌توان با آنها مقابله کرد. با توجه به اینکه این افراد همیشه به دنبال افزایش دامنه شبکه خود و مدیریت آن می‌باشند، عملکرد مورد قبولی در حوزه وظایف سازمانی ندارند و می‌توان با آنها مقابله کرد.

نکته قابل توجه در مورد این افراد در هر سه لایه، ترس غیرمنطقی آنهاست و این ویژگی در لایه‌های دوم و سوم با شدت بیشتری افزایش می‌یابد. به عنوان نمونه در صورتیکه شفافیت، به میزان کمی ارتقا یابد (مانند شفافیت در حساب‌های بانکی) این افراد به سرعت دامنه فعالیت خود را تغییر می‌دهند و در بسیاری موارد رفتارهای غیرحرفه‌ای از آنها سر می‌زند.^۱ در لایه اول بیشتر فساد از جنس تخلفات معمولی اداری مانند گرفتن رشوه، کوتاهی در انجام وظایف اداری و ... است که برای پیشگیری از آن، قوانین موجود از کارایی لازم برخوردار هستند و با ارتقاء کیفیت نظارت، این سطح از فساد تا حد زیادی قابل کنترل است، اما در لایه دوم و به ویژه در لایه سوم، گلوگاه‌های فساد جایگزین تخلفات اداری می‌شوند. به عبارت دیگر در لایه‌های دوم و سوم مفسدین با شناسائی تعارض و نقائص بین قوانین و ساختارها و ... سعی می‌کنند به فساد خود وجهه قانونی دهند و یا حتی‌المقدور از دید ناظران قانونی در امان بمانند.

۲-۲-۲- درآمدی و هزینه‌ای

طبقه بندی فساد از حیث درآمدی و هزینه‌ای آن به سه صورت مطرح می‌گردد:

• فساد هزینه کالا

این نوع فساد زمانی مطرح می‌شود که مجریان دولتی در وضعیت معینی اقدام به کاستن از هزینه عامل یا کارگزار نموده و این هزینه‌ها را به سطحی پایین‌تر از سطح مقرر آن وارد می‌کنند. شکل متعارف این گونه فساد، کاستن از تعهدات مالیاتی و مراعات نکردن بعضی از مقررات است.

^۱ نظامی، علی. جلسه تبیین سامانه مدیریت ریسک فساد. پژوهشکده امور اقتصادی

• فساد هزینه افزا

فرصت‌های زمینه ساز فساد هزینه افزا در ۳ وضعیت مختلف پیش می‌آید. نخست برای کالا و خدماتی که رسماً به قیمت ثابت عرضه می‌شود؛ در این حالت، با تقاضای اضافی مجری دولتی، مأمور دولت ممکن است درصدد آن برآید که با مطالبه قیمتی که با توجه به کشش بازار تعیین می‌کند؛ این رانت را به خود اختصاص دهد. موقعیت دیگر برای افزودن بر هزینه‌ها زمانی است که مجریان دولتی (به اتکای اختیارات و کنترلی که در زمینه صدور موافقت نامه، اجازه نامه‌ها و تعیین رویه‌های مربوط دارند)، از نوعی قدرت انحصاری برخوردار باشند. در این شرایط به احتمال زیاد از اختیارات خود در جهت منافع خویش، سوء استفاده می‌کنند و در نهایت امکان دیگری که برای افزودن بر هزینه‌ها وجود دارد، سوء استفاده از قدرت قانونی (مانند وصول غیرقانونی مالیات) است.

• فساد درآمد زا

فساد درآمد زا هنگامی پیش می‌آید که مجری دولتی درصدد برآید که درآمد یا منفعی را بیش از حد قانونی و مقرر به کارگزار منتقل کند. البته نوع دیگری از فساد درآمد زا نیز وجود دارد که در آن مجریان دولتی، به طور مستقیم درآمدها و منفعی که برای عاملان در نظر گرفته شده است (مانند تعویق پرداخت وجوه بازنشستگی و برداشت غیر مجاز بهره آن یا با دزدیدن ملزومات از ادارات) را به خود اختصاص می‌دهند (رضایی سیابیدی، ۱۳۹۶).

۲-۳- نظریات مرتبط با فساد

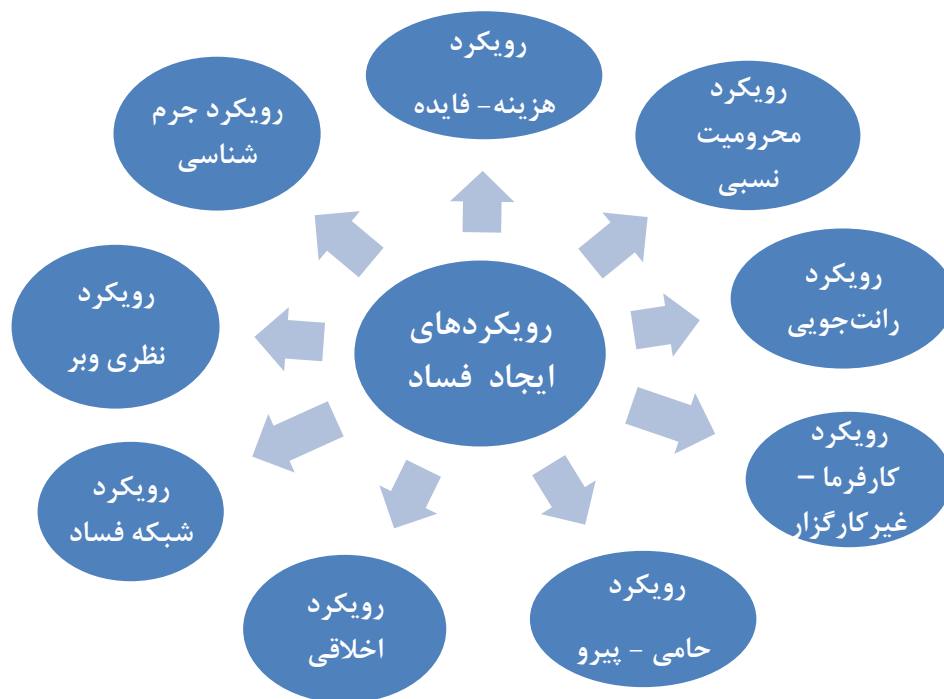
با توجه به مطالعات گسترده در این حوزه، نظریات در قالب دو دسته رویکردهای علل ایجاد فساد و راهکارهای مقابله با فساد مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرد:

۲-۳-۱- رویکردهای علل ایجاد فساد

رویکردهای نظری مورد استفاده برای تبیین موضوع فساد، همانند تعاریف ارائه شده از مفهوم فساد در حوزه‌ها و سطوح مختلف، گوناگون است. برخی از این رویکردها عبارتند از: تئوری‌های انتخاب عقلانی (هزینه-فایده)، رویکرد محرومیت نسبی، رویکرد تبیین‌های اخلاقی، رویکرد رانت‌جویی، رویکرد کارفرما-

غیرکارگزار، رویکرد حامی - پیرو، رویکرد جرم‌شناختی و رویکرد نظری وبر، رویکرد اجتماعی (شبکه فساد)، که در ادامه مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرند (شکل ۱).

شکل (۱): رویکردهای ایجاد فساد

منبع: خضری، ۱۳۸۴

۲-۳-۱-۱- رویکرد انتخاب عقلانی^۱ (هزینه-فایده)

در تئوری‌های انتخاب عقلانی، فساد به عنوان نتیجه محاسبات عقلانی هزینه-فایده کارگزاران دولتی تلقی می‌گردد. در این تئوری فرض بر این است که سیاستمداران و بوروکرات‌ها در پی قدرت سیاسی و مالی هستند. منطق بنیادی این رویکرد، به تئوری انتخاب عقلانی و بازدارندگی نئوکلاسیک‌ها در حوزه جرائم، بازمی‌گردد. مفاهیم اصلی این دیدگاه یعنی هزینه و فایده، در اقتصاد خرد ریشه دارند و اقتصاددانان نیز به طور سنتی عقیده داشته‌اند با وجود سه نوع بازیگر اقتصادی یعنی کارگزار، مدیر و طرف سوم که سود و زیان آن به کارگزار بستگی دارد، فساد ممکن خواهد بود (هیوود، ۱۳۸۱).

1. Rational choice theory

رویکرد هزینه- فایده، مبتنی بر نظریه اتکینسون^۱ می‌باشد. این رویکرد مبتنی بر این ایده است که افراد در هر پُست و مقامی، همواره کنش‌های خود را بر مبنای معیار هزینه- فایده تنظیم می‌کنند و زمانی اقدام می‌کنند که منافع بر هزینه‌ها فزونی یابد. فساد اداری نیز در بردارنده هزینه‌هایی برای افرادی است که به آن مبادرت می‌ورزند. بازداشت، تعلیق یا انفصال از خدمت، جریمه نقدی و... از جمله این هزینه‌ها هستند. کیفیت و شدت این هزینه‌ها به عوامل مختلفی از جمله قاطعیت نظام قضایی در برخورد با مفسدین، کارایی سازوکارهای نظارتی و بازرسی در شناسایی موارد فساد اداری، حساسیت رسانه‌ها و افکار عمومی، کیفیت فرصت‌های شغلی در بازار آزاد بستگی دارد. اگر نظام قضایی در پیگیری و مجازات مفسدان اداری، سهل‌انگار و آسان‌گیر باشد، همچنین چنانچه سازوکارهای نظارتی از اثربخشی لازم در کشف و شناسایی فساد برخوردار نباشند و یا سیاستمداران در وقوع و گسترش فساد دست داشته باشند، هزینه‌های ارتکاب به آن کاهش و احتمال وقوع فساد افزایش می‌یابد و برعکس.

۲-۳-۱-۲- رویکرد محرومیت نسبی

رویکرد محرومیت نسبی بر اساس تبیین مرتون^۳ از نظریه دورکهایم^۴ ایجاد شده است. در این رویکرد، فساد اداری واکنشی از جانب افراد و گروه‌های اجتماعی به نظام سیاسی است که احساس می‌کنند منافع و ترجیحاتشان، آنگونه که مورد انتظار است، پوشش داده نمی‌شود. در این حالت، افراد سعی می‌کنند از فرآیندهای سیاسی پذیرفته شده، عدول و از نقاط ضعف آن به نفع خود بهره‌برداری کنند. بنابراین باید برنامه‌ها و سیاست‌های یک نظام به گونه‌ای طراحی شوند که احساس محرومیت نسبی سیاسی و اجتماعی را در بین این افراد و گروه‌های اجتماعی کاهش دهند. در واقع، باید توجیهی منطقی برای نابرابری‌های اقتصادی و محرومیت سیاسی و اجتماعی در جامعه وجود داشته باشد.

احساس هرگونه نابرابری و محرومیت غیرمنطقی و مبتنی بر ملاحظات سیاسی، قومی، زبانی و ایدئولوژیکی، توجیهی برای بروز رفتارهای مخاطره‌آمیز اخلاقی و نیز فرصت‌طلبانه از جانب آنهایی که مشمول

1. Atkinson

۲ در قسمت راهکارها به طور کامل بیان شده است.

3. Merton

4. Durkheim's theory

نابرابری و محرومیت ناروا می‌شوند، خواهد بود. نظام استخدامی مبتنی بر شایسته سالاری، توجه به توانمندی‌ها و عملکردهای افراد در انتصاب و ارتقاءها، تخصیص منابع براساس برابر کردن فرصت‌های برخورداری در جامعه و توجه به صلاحیت در استحقاق افراد، می‌توانند در کاهش احساس محرومیت نسبی افراد و گروه‌های اجتماعی مؤثر باشند. کاهش احساس محرومیت و نابرابری براساس این رویکرد، به کاهش رفتارهای مخاطره آمیز و فرصت طلبانه می‌انجامد (رفیع‌پور، ۱۳۹۸).

۲-۳-۱-۳- رویکرد رانت جویی

رویکرد رانت جویی مبتنی بر این ایده است که سیاسی شدن تخصیص منابع و ایجاد کمیابی‌های ساختگی توسط دولت، از طریق وضع قوانین و مقررات خاص، فرصت‌های استخراج رانت را برای سیاستمداران، مجریان و مردم فراهم می‌کند و فساد اداری روشی برای دستیابی به این رانت‌ها است. تنظیم اقتصاد توسط دولت، رانت‌هایی را ایجاد می‌کند و پرداخت رشوه به کارمندان، یکی از شیوه‌های دسترسی به این رانت‌ها می‌باشد. بنابراین افراد و گروه‌هایی که به دنبال حقوق مربوط به موقعیت‌های انحصاری سودآوری هستند که توسط دولت ایجاد می‌شوند؛ باید آنها را از بازارهای سیاسی شده‌ای که توسط کارمندان کنترل می‌شوند، خریداری کنند.

۲-۳-۱-۴- رویکرد کارفرما - غیرکارگزار

در رویکرد کارفرما - غیرکارگزار، فساد اداری زمانی شکل می‌گیرد که محتوای قرارداد کارگزاری بین سیاستمداران (کارفرما) و مجریان برنامه‌ها و سیاست‌های آنها (کارگزاران) در خصوص تأمین منافع عمومی، مشمول تفسیر و بهره‌برداری شخصی کارگزاران می‌شود. در واقع، در این رویکرد، کارمندی که به قرارداد کارفرما - غیرکارگزار بین خود و سیاستمداران (یا به طور غیر مستقیم مردم) ملزم شده است از اختیار عمومی تفویض شده، در راستای انتفاع شخصی بهره‌برداری می‌کند. این رویکرد اشاره به این توصیه دارد که «اگر می‌خواهید کاری درست انجام گیرد، خودتان آن را انجام دهید.» بنابراین هر زمان که تصمیم‌گیری‌ها در خصوص تخصیص منابع تفویض شوند، امکان بروز رفتارهای مخاطره‌آمیز وجود خواهد داشت. بر اساس رویکرد کارفرما - غیرکارگزار همواره باید تا حدودی انتظار فساد اقتصادی در بخش عمومی را داشت. به

طور کلی، رابطه کارگزاری بین سیاستمداران و کارمندان دولت (کارگزاران) هنگامی مخاطره آمیز می‌شود و به فساد اداری می‌انجامد که حداقل یکی از شرایط زیر برقرار باشد:

الف) اطلاعات و برداشت سیاستمداران از عملکرد و ماهیت فعالیت کارگزاران با آنچه آنها در اختیار دارند، متقارن نباشد.

ب) بین اهداف سیاستمداران و کارگزاران هماهنگی وجود نداشته باشد. سیاستمداران از کارگزاران خود می‌خواهند منابع جمعی را دنبال کنند، با این حال آنها ممکن است در عمل منافع خود را پیش بگیرند.

ج) هزینه‌های نظارت بر عملکرد کارگزاران برای سیاستمداران و مقامات مافوق زیاد باشد، به گونه‌ای که نتواند نظارت کارآمدی را انجام دهند.

د) کارگزاران اصول اخلاقی را رعایت نکنند.

۲-۳-۱-۵- رویکرد حامی - پیرو

در رویکرد حامی - پیرو، این ساختار قدرت سیاسی است که منجر به گسترش فساد اداری می‌شود. در این رویکرد، فساد اداری در شبکه روابط حامی - پیرو سازماندهی می‌شود که در آن سیاستمداران و گروه‌های ذی‌نفوذ در قدرت، کارمندان بخش عمومی، افراد و گروه‌های حامی بخش خصوصی نقش دارند. طبیعتاً، کارمندانی که تحت حمایت سیاستمداران و گروه‌های ذی‌نفوذ در قدرت سیاسی فعالیت می‌کنند، مجبور هستند به جای خدمت به کل جامعه، از امکانات و اختیارات خود برای خوش خدمتی به سیاستمداران یا جناح‌های ذی‌نفوذ در قدرت استفاده کنند. بنابراین، تخصیص منابع و عرضه کالاها و خدمات دولتی براساس روابط سیاسی و ملاحظات خاص صورت می‌گیرد.

در ساختار قدرت حامی - پیرو، سیاستمداران و گروه‌های ذی‌نفوذ سعی خواهند کرد تا پیرامون خود گروه‌هایی را سازماندهی کنند تا برنامه‌ها و سیاست‌های آنها را در بخش عمومی بیشتر مدنظر قرار دهند. در چنین ساختار قدرتی، تخصیص منابع عمومی و مساعدت‌های دولتی براساس روابط حامی - پیرو صورت خواهد گرفت. افراد و گروه‌های حامی بخش خصوصی (به‌عنوان مثال سرمایه‌داران) که می‌خواهند از مساعدت‌های دولتی (مانند مجوز، وام کم بهره، یارانه و مانند آن) استفاده کنند، باید نظر سیاستمداران و

گروه‌های ذی‌نفوذ را به خود جلب کنند. این امر نیز ممکن است مستلزم کمک به مبارزات انتخاباتی، پرداخت پول و سایر مساعدت‌ها به سیاستمداران و گروه‌های ذی‌نفوذ در قدرت باشد. در واقع، رابطه حامی - پیرو، بین گروه‌های حامی و سیاستمداران یا گروه‌های ذی‌نفوذ (پیرو) شکل می‌گیرد. گروه‌های حامی نیز از پیروان خود در بخش عمومی خواهند خواست که در اعطای مجوزها، مناقصه‌ها و عرضه کالاها و خدمات ارزان قیمت دولتی، افراد و گروه‌هایی را که آنها معرفی خواهند کرد، در اولویت قرار دهند. در این میان، ممکن است قوانین و مقررات، تفسیر و نقض شوند. بنابراین در این رویکرد، رشوه‌ها به طور مستقیم به سیاستمداران و گروه‌های ذی‌نفوذ در قدرت و بخشی از آنها نیز، به طور غیرمستقیم و چه بسا مستقیم، به کارمندان در بخش عمومی خواهد رسید.

براساس این رویکرد، سیاست‌زدگی بخش عمومی، حاکمیت نسبتاً پایین قوانین و انعقاد یافتگی نهادها، عشیره‌ای بودن ساختار سیاسی، محدودیت‌های سنگین بر فعالیت‌های مطبوعات، دستگاه قضایی غیر قاطع و نسبتاً جانبدار، در ایجاد و گسترش فساد نقش اساسی دارند، از این رو، هرگونه تلاش در جهت کاهش فساد باید به تعدیل نارسایی‌های مذکور بیانجامد.

۲-۳-۱-۶- رویکرد اخلاقی

رویکردهای اخلاقی به فساد، آن را نقض عهدی می‌دانند که بین دولت و کارکنان روی می‌دهد و فارغ از اینکه فرد در ساختار دولت چه پایگاهی داشته باشد، بر عملکرد شخصی او تأکید می‌شود. فرض اصلی این رویکرد، تعریف کنش‌های اخلاقی سالم در مقابل کنش‌های اخلاقی فاسد است و «تربیت اخلاقی افراد، در شکل‌گیری یا عدم شکل‌گیری فساد بیشترین تأثیر را دارد» (فیروزجانیان و محمودیان، ۱۴۰۰).

بر مبنای رویکرد اخلاقی، فساد اداری زمانی رخ می‌دهد که کارگزاران دولتی نسبت به اختیار عمومی و نیز بیت‌المال، افرادی امانت‌دار و درستکار نباشند و در واقع کج‌منشی از آنها سرزنند. بنابراین، در این رویکرد اگر بتوان افراد و کارگزارانی را در مناصب دولتی به کار گرفت که از نظر اخلاقی درستکار باشند، از فساد اداری نیز جلوگیری می‌شود. این رهیافت بیشتر بر پایه این اندیشه قدیمی که به میزان زیادی به افلاطون نسبت

داده می‌شود؛ استوار است که اگر حاکمان و کارگزاران شایسته‌ای به کار گرفته شوند، نظام مطلوبی نیز برقرار خواهد شد (خضری، ۱۳۸۴).

محور این رویکرد افراد هستند و نظامی که براساس آن برپا می‌شود، نظام مبتنی بر افراد و نه قاعده و قانون خواهد بود. بی‌گمان این اندیشه در بیشتر کشورهای که فساد اداری در آنها گسترده است، رواج دارد. این در حالی است که در اندیشه جدید (که اکثر نظام‌های سیاسی کشورهای توسعه‌یافته بر آن بنیاد گذاشته شده است)، تلاش بر آن است تا نظامی برپا شود که حتی اگر افراد غیر درستکار هم در رأس امور قرار گرفتند؛ نتوانند صدمه چندانی به عموم بزنند.

رویکرد اخلاقی به فساد اقتصادی بیشتر در نظام‌های سیاسی عشیره‌ای و سنتی نمود دارد. در این نظام‌ها با فساد، برخورد حیثیتی می‌شود. براین اساس، کارگزاران دولت در نظام عشیره‌ای سعی می‌کنند تا از افشای فساد خودداری کنند. در حکومت‌هایی که بر مشروعیت اخلاقی و معنوی خویش تأکید کرده و خود را حافظ ارزش‌های اخلاقی و معنوی جامعه می‌دانند، مسئولین اجرایی و کارگزاران دولتی به عنوان افرادی پرهیزکار و صادق به مردم معرفی و اخبار مربوط به فساد اداری آنان حذف می‌شود.

در این رویکرد، راهبردهای مبارزه با فساد همواره در برابر مصلحت‌اندیشی‌های گروهی و جناحی آسیب‌پذیر بوده و اثر بخشی لازم را نخواهند داشت. همچنین، با هرگونه پدیده و تحولی همچون نوگرایی، برون‌گرایی، جهانی‌شدن و مانند آنها به واسطه سست شدن ارزش‌ها و هنجارهای اخلاقی، برخورد سلبی می‌شود. بنابراین، در این رویکرد راهبردهای مبارزه با فساد نه فقط به تعدیل آن منجر نمی‌شوند، بلکه در بردارنده هزینه‌های اجتماعی و فرصتی زیادی نیز خواهند بود.

۲-۳-۱-۷- رویکرد جرم‌شناختی

در تبیین فساد با رویکرد جرم‌شناختی، فساد کارمندان به عنوان جرائم فردی مورد بررسی قرار می‌گیرد. در این راستا، چند مفهوم مرتبط با فساد در جرم‌شناسی برشمرده شده است که عبارت از: جرائم سازمان‌یافته، جرائم شغلی و جرائم سازمانی (شامل جرائم شرکتی و جرائم دولتی). به طور

مشخص، تئوری فشار مرتن^۱ و تئوری جرائم یقه سفید ساترلند^۲ نظریات دیگری هستند که در تبیین جرم‌شناسانه فساد مورد استفاده قرار می‌گیرند.

- تئوری فشار، شکاف بین اهداف تعیین شده و ابزارهای موجود برای دستیابی به آن اهداف را منشأ فشاری می‌داند که می‌تواند انگیزه‌هایی برای نقض قانون باشد.
- مفهوم جرم یقه‌سفید را ساترلند برای اولین بار در کنگره جامعه‌شناسی آمریکا در سال ۱۹۳۹ به کار برد. از نظر وی، جرائم یقه سفید، رفتارهای مجرمانه‌ای را شامل می‌شود که افرادی در سطح بالای اجتماعی-اقتصادی مرتکب می‌شوند و از پایگاه اجتماعی و اقتصادی خود به عنوان پوششی برای فعالیت‌های نادرست استفاده می‌کنند (فیروزجائیان و محمودیان، ۱۴۰۰).

۲-۳-۱-۸- رویکرد وبر

در رویکرد «وبر»، فساد سازمانی پدیده‌ای است که از بوروکراسی نابالغ یعنی بوروکراسی‌ای که هنوز اقتدار قانونی-عقلانی در آن به کمال نرسیده ناشی می‌شود. از آنجاکه «وبر» در تحلیل انواع سلطه (کاریزماتیک، سنتی و قانونی-عقلانی) ارتباط بین حاکمان و حکومت شوندگان را مورد بررسی قرار می‌دهد، اندیشه وی درباره فساد را نیز باید در همین چارچوب درک نمود. با توجه به تعریف سازمان دولت محور که با کار «وبر» تناسب بیشتری دارد، فساد زمانی ایجاد می‌شود که تمایز میان نقش خصوصی-دولتی به روشنی ترسیم نشده است و این مداخلی برای بروز رفتار انحرافی فراهم می‌آورد که می‌تواند از «ابهام در قوانین، نامطلوب بودن روش‌های تصویب و نظارت، نامطلوب بودن نظام استخدام یا فرهنگ سازمانی‌ای که ساختار رسمی در آن نفوذ نکرده است، نشأت بگیرد (دوگراف و همکاران، ۱۳۹۴).

۲-۳-۱-۹- رویکرد اجتماعی (شبکه فساد)

رویکرد شبکه فساد، از جمله تئوری‌های سطح کلان در تبیین فساد است. از نظر هیوود هدف از ایجاد مفهوم شبکه، «در نظر گرفتن همجواری محیطی در سازمان در نتیجه نوعی سیستم اتحاد بین دو فرد یا بازیگران جمعی علیه بازیگر سوم (یعنی قربانی) است. هدف این اتحاد، کاهش اتکای بازیگران به مرزهای قانونی سازمانی و

1. Merten

2. Sutherland white collar crimes

در مقابل، ایجاد محیطی مساعد است که در نهان مورد گفت و گو قرار گرفته است (هیوود، ۱۳۸۱). در شرح ویژگی‌های فساد شبکه‌ای، هیوود از مفاهیم نیروی شبکه، سیستم ارزشی شبکه، حافظه و امنیت شبکه استفاده می‌کند. شبکه فساد با این فرض شکل می‌گیرد که مرزهای میان حوزه عمومی و خصوصی به هم ریخته است و این شبکه صرفاً به طور غیرقانونی بر ابهامات موجود در قانون به نفع خود می‌افزاید.

۲-۳-۲- نظریات مبتنی بر راهکارهای مقابله با فساد

در این بخش، به برخی از نظریات که با تکیه بر ارائه راهکارها جهت مقابله با فساد مطرح شده‌اند، پرداخته خواهد شد.

۲-۳-۲-۱- دیدگاه زیگموند^۱ (۱۹۵۳) و ریزمن و همکاران^۲ (۱۹۷۴)

یکی از مهم‌ترین سیستم کنترل درونی، پایبندی‌های مذهبی است که اگر در یک جامعه وجود داشته باشد؛ مانع انحرافات می‌شود. بر اساس دیدگاه زیگموند (۱۹۵۳) و ریزمن و همکاران (۱۹۷۴) انسان‌ها دارای یک نوع سیستم کنترل درونی هستند که مانع انجام فعالیت‌های نامشروع می‌شوند. به اعتقاد آنها تأثیر این سیستم کنترل درونی، قوی‌تر از هر سیستم کنترل دیگر است. لذا عاملی که فعالیت‌های نامشروع را در یک جامعه تسهیل می‌کند، تضعیف پایبندی‌های مذهبی و اخلاق مبتنی بر مذهب است. تغییرات سریع اقتصادی و توسعه، همواره با تغییر نظام هنجاری و ارزشی جامعه و در رأس آن کاهش پایبندی‌های مذهبی همراه بوده است. لذا برای پیشگیری از انحرافات و فساد یا باید اخلاق مذهبی با تمام قوا حفظ شود و یا اخلاق با ابزار دیگری (به عنوان نمونه بر اساس درک فایده جمعی) در جامعه پایه‌ریزی شوند که بسیار دشوار و ناهمگون و خود موجب تضاد شده، همچنین با زمان و هزینه بسیار زیاد همراه خواهد بود (رفیع‌پور، ۱۳۹۸ و منصوری و همکاران، ۱۳۹۷).

1. Sigmund et al.

2. Riesman

۲-۲-۳-۲- دیدگاه اتکینسون^۱ (۱۹۶۴)

براساس تئوری اتکینسون زمانی یک شخص به یک عمل خلاف (به عنوان نمونه گرفتن رشوه) روی می‌آورد که ضمن کسب منافع مالی، احتمال شناسایی وی کم باشد. براین اساس، سیستم کنترل بیرونی باید دارای دو خصوصیت باشد:

- احتمال کشف فعالیت خلاف یعنی حضور سیستماتیک نیروهای کنترل‌کننده بسیار زیاد باشد.
- میزان مجازات برای یک فعالیت خلاف، بسیار سنگین باشد تا از نظر فرد خاطی، اقدام به آن فعالیت، مقرون به صرفه نباشد (رفیع‌پور؛ ۱۳۹۸ و منصوری و همکاران؛ ۱۳۹۷).

۲-۲-۳-۲- دیدگاه هیل و هوپ (۲۰۰۲) و پراساد (۲۰۰۸)

هیل و هوپ (۲۰۰۲) معتقدند که کنترل اجتماعی در بردارنده سه نوع رفتار مبتنی بر زور، تبادل و متقاعدسازی است که فرد با توجه به شرایط و نوع سازمانی می‌تواند از این ابزار برای ایجاد حکمرانی خوب در نظام اداری به عنوان راهکاری برای مقابله با فساد استفاده نماید. در این راستا، به عقیده پراساد (۲۰۰۸) نیز حکمرانی خوب، منجر به افزایش و بهبود استخدام‌ها می‌شود که خود یکی از راهکارهای کنترل و مدیریت فساد است.

۲-۴- عوامل تأثیرگذار بر فساد

تحلیل و بررسی فساد یکی از مهمترین زمینه‌های تحقیقات اقتصادی عصر حاضر است. طبقه‌بندی‌های مختلفی در حوزه عوامل تأثیرگذار بر فساد صورت گرفته است. در یک طبقه بندی، سه دسته از عوامل (سیاسی و قانونی^۲، اجتماعی و فرهنگی^۳ و اقتصادی^۴) که به طور مستقیم فساد را تحت تأثیر قرار می‌دهند، شناسایی شده‌اند که هر کدام از این عوامل متغیرهای بسیاری را شامل می‌شوند (جدول ۲).

1. Atkinson
2. Political and Juridical Factors
3. Social and Cultural Factors
4. Economic Factors

جدول (۲): عوامل تأثیر گذار بر فساد

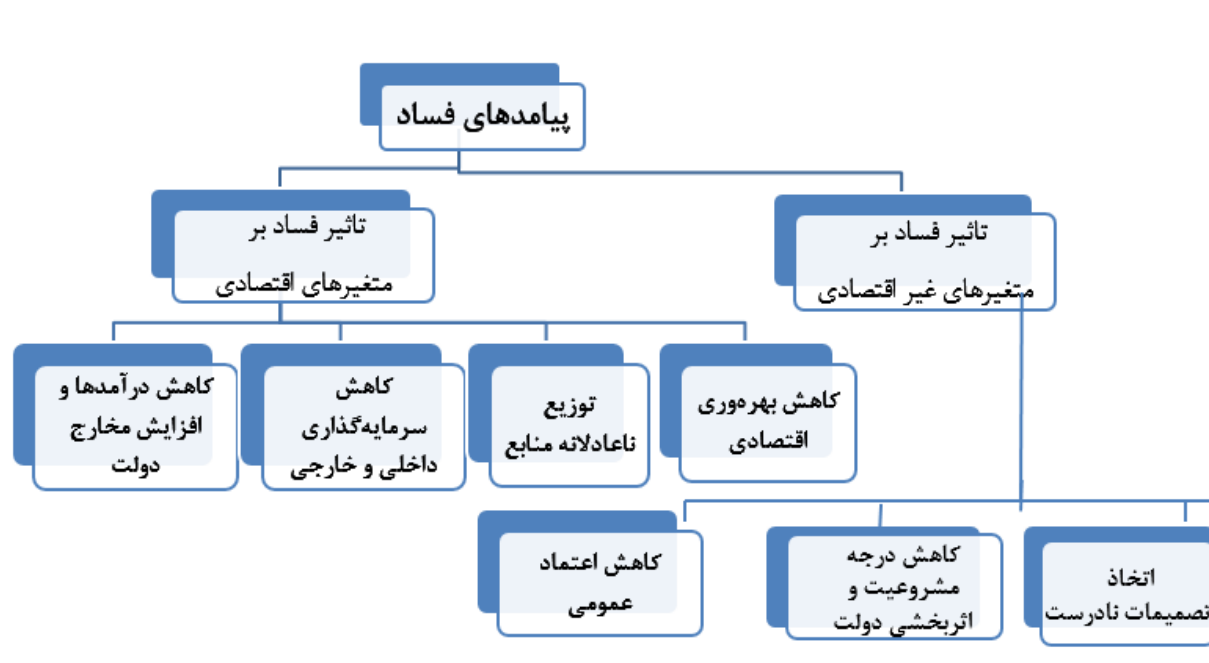
عوامل اقتصادی	عوامل سیاسی و قانونی	عوامل فرهنگی و اجتماعی
اندازه دولت	تبانی سیاستمداران و متخلفان	تفکیک قومی
نرخ دستمزد	رقابت‌های سیاسی	مذهب
رشد اقتصادی	آزادی رسانه‌ها	تحصیلات
توزیع درآمد و فقر	مشارکت شهروندان	جنسیت
رقابت	بی ثباتی اقتصادی	فرهنگ
درجه آزادی اقتصادی	پاسخگویی	منابع طبیعی
تورم	تشریفات اداری (بوروکراسی)	اخلاق
مقررات دولتی	سیستم قانونی	
	حقوق مالکیت	

منبع: آتا و ارواس (۲۰۱۱)

۲-۵- پیامدهای فساد

با توجه به ماهیت پیچیده فساد اداری، دامنه آثار آن نیز بسیار گسترده و متنوع است، بر این اساس، پیامدهای فساد را می‌توان در دو دسته تأثیر فساد بر متغیرهای اقتصادی و غیر اقتصادی طبقه‌بندی نمود که در ادامه به شرح برخی از آنها پرداخته می‌شود:

شکل (۲): پیامدهای فساد

منبع: کریمی پتانلار و همکاران: ۱۳۹۰، ماتور: ۱۹۹۸، ابراهیم زاده و همکاران، ۱۳۹۵

۲-۵-۱- تأثیر فساد بر برخی متغیرهای اقتصادی

فساد از طرق مختلفی بر اقتصاد و متغیرهای اقتصادی تأثیرگذار است. این پدیده روند و تخصیص منابع را مختل می‌کند. افزون بر این توان دولت را برای وضع مقررات کنترلی و نظارت‌های مورد نیاز برای اصلاح نقایص آن کاهش می‌دهد. همچنین فساد کسری بودجه دولت را افزایش و دولت را در برنامه‌ریزی مالی جامع و درست ناتوان می‌نماید. این عوامل به صورت در هم تنیده هستند. با توجه به اهمیت موضوع، در ادامه به تبیین اثرات فساد بر برخی از متغیرهای کلان اقتصادی پرداخته می‌شود:

۲-۵-۱-۱- تأثیر فساد بر درآمدهای مالیاتی و مخارج دولت

با توجه به شکست بازار که ضرورت مداخله دولت در اقتصاد را از طریق مالیات‌ها و مخارج عمومی الزامی می‌دارد، بررسی اثر فساد بر درآمدهای مالیاتی و مخارج دولت از اهمیت بسزایی برخوردار می‌باشد، زیرا اختلال در درآمدها و مخارج دولت از طریق گسترش فساد موجب خواهد شد تا دولت نتواند در اجرای وظایف و سیاست‌های اقتصادی خود به طور مؤثر عمل نماید.

با توجه به ادبیات اقتصادی؛ فساد اثر منفی و معناداری بر سهم نسبی مالیات در تولید ناخالص داخلی دارد. به عبارت بهتر، فساد موجب گسترش بخش غیر رسمی اقتصاد، برهم زدن سیستم مالیاتی و از بین رفتن اخلاق مالیاتی مؤدیان می‌شود که نتیجه آن، کاهش سهم نسبی درآمدهای مالیاتی در تولید ناخالص داخلی در بلندمدت می‌باشد (کریمی پتانلار و همکاران، ۱۳۹۰). فساد با کاهش منابع قابل دسترس برای مقامات دولتی حجم پایه‌های مالیاتی را در آینده کاهش می‌دهد و در نتیجه منجر به کاهش رشد بالقوه اقتصادی خواهد شد. در این راستا، نرخ بالای مالیات نیز می‌تواند به‌طور بالقوه با ایجاد انگیزه‌های فرار مالیاتی، فساد بیشتری را در اقتصاد ایجاد کند. در این صورت اشخاص انگیزه‌های قویتری برای پذیرش و پرداخت رشوه به منظور کاهش بار مالیاتی دارند (مرکز تحقیقات ضد فساد، ۲۰۱۰). علاوه بر این، با افزایش فساد، منابع درآمدی و منابع حاصل از واگذاری دارائی‌های دولت کاهش می‌یابد و بخشی از اموال دولت با قیمت پائین‌تر به بخش خصوصی واگذار می‌گردد.

همچنین، فساد ترکیب مخارج دولت را توسط سیاستمداران فاسد به سمت فرصت‌های سودآورتر برای تأمین اهداف شخصی تغییر می‌دهد. در این زمینه می‌توان به پروژه‌های فیل سفید^۱ که از لحاظ اقتصادی چندان سودمند نیستند؛ اما برای شخصیت‌های سیاسی قدرتمند دارای منفعت زیادی می‌باشند اشاره کرد. فساد به صورت رشوه در تدارکات کالاها و خدمات توسط دولت ظاهر می‌شود. این معضل با ساختار بازار ارتباط دارد و در بازارهای کمتر رقابتی گسترده‌تر می‌باشد (مائورو، ۱۹۹۸).

در کشور ایران نیز فساد منجر به افزایش هزینه‌های تولید کالاها و خدمات می‌شود. بخشی از هزینه‌های دولت در حوزه خرید خدمات از بخش خصوصی افزایش می‌یابد. از آنجا که در حال حاضر، تمامی مناقصه‌ها و مزایده‌های دولتی باید از طریق سامانه ستاد^۲ انجام شود، در برخی موارد به واسطه ارتباطات خارج از سامانه، یک شرکت پیش از شروع فرایند مناقصه، مدارک مورد نیاز جهت شرکت در مناقصه را آماده می‌نماید و بواسطه نفوذ در بین مسئولین مربوطه، مهلت اندکی برای بارگذاری مدارک مورد نیاز جهت ورود به مناقصه تعیین می‌گردد تا از این طریق شرکت‌های رقیب قادر به مهیا ساختن مدارک نبوده و شرکت مورد نظر با قیمت بالا در مناقصه برنده شود. در صورتی که اگر شرکت‌های متعدد در مناقصه شرکت می‌نمودند، قیمت بازاری پائین‌تری شکل می‌گرفت.

بخش دیگری از افزایش هزینه‌های دولت در حوزه شرکت‌های اقماری ایجاد می‌شود. تولید خدمات در این شرکت‌ها به دلیل بهره‌وری پائین، درحالت عادی، هزینه بیشتری نسبت به بخش خصوصی دارد. در این میان، در برخی از پروژه‌های محوله به این شرکت‌ها به واسطه تبانی بین مدیران این شرکت‌ها با برخی مدیران دستگاه‌های اجرایی، هزینه تمام‌شده تولیدات این شرکت‌ها چندین برابر هزینه واقعی برآورد شده و با فاکتورسازی، مبالغ مازاد بین چند نفر تقسیم می‌شود.

۲-۱-۵-۲- کاهش سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی

فساد باعث کاهش انگیزه سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی از سرمایه‌گذاری در کشور می‌شود. هر فعال اقتصادی برای سرمایه‌گذاری باید اطلاعات کاملی از میزان واقعی سرمایه موردنیاز برای به سرانجام رساندن یک پروژه

1. White Elephant

۲. سامانه تدارکات الکترونیکی دولت

اقتصادی و میزان سوددهی واقعی آن پروژه داشته باشد. این اطلاعات در شرایطی می‌تواند حاصل شود که شفافیت وجود داشته باشد. به هر اندازه فساد در یک ساختار اقتصادی افزایش یابد، از شفافیت کاسته می‌شود. در چنین شرایطی هیچ فعال اقتصادی داخلی و خارجی تمایل به سرمایه‌گذاری ندارد.

۲-۵-۱-۳- کاهش بهره‌وری اقتصادی

از دیگر پیامدهای ایجاد فساد می‌توان به کاهش بهره‌وری نیروی کار و منابع اشاره نمود. به عنوان نمونه، چنانچه یک نیروی کار اطمینان داشته باشد که با جلب رضایت مافوق خود از هر طریقی می‌تواند در یک محیط کار باقی بماند، به جای صرف وقت در آموزش و ارتقاء مهارت‌های خود، به راه‌های خلاف و راحت‌تر روی می‌آورد. همچنین، چنانچه یک تأمین‌کننده مواد اولیه نیز بتواند بدون صرف وقت و هزینه در راه ارتقاء کیفیت مواد اولیه مورد نظر، با پرداخت رشوه، آن مواد را به شرکت و یا کارخانه مورد نظر بفروشد و در این راه با هیچ مشکل مالی و ... مواجه نشود، فساد شکل می‌گیرد که در این شرایط منابع به جای استفاده بهینه، به هدر رفته و تولید ناخالص داخلی کاهش می‌یابد که نتیجه آن کاهش رشد اقتصادی است.

۲-۵-۱-۴- توزیع ناعادلانه منابع

توزیع ناعادلانه منابع از جمله پیامدهای ایجاد فساد در جامعه می‌باشد که خود زمینه بی‌اعتمادی را مهیا می‌سازد. به عنوان نمونه، چنانچه منابع به جای اختصاص به پروژه‌های سودآور و مفید، به پروژه‌هایی که تنها به نفع افراد خاصی هستند، اختصاص یابند، موجب افزایش نابرابری‌ها و تشدید فقر در جامعه می‌شود. به عبارتی، افرادی که از توانایی‌های مالی و موقعیتی بهتر برخوردارند، منابع بیشتری را جذب نموده که این امر، منجر به بیشتر شدن شکاف طبقاتی می‌شود (ابراهیم‌زاده و همکاران، ۱۳۹۵). مهمترین دلیل بر این ادعا طولانی شدن بیش از حد زمان شروع بسیاری از پروژه‌ها تا تکمیل آنها می‌باشد.

۲-۵-۲- تأثیر فساد بر برخی متغیرهای غیر اقتصادی

۲-۵-۲-۱- کاهش اعتماد عمومی

فساد باعث کاهش اعتماد عمومی به نهادهای دولتی و اقتصادی می‌شود. این کاهش اعتماد می‌تواند به واسطه عدم مشارکت مردم در پروژه‌های عمرانی که از سوی دولت ایجاد شده و همچنین کاهش فعالیت‌های مولد

اقتصادی، تولید ناخالص داخلی و در نتیجه رشد اقتصادی را کاهش دهد. به عبارت دیگر، کاهش اعتماد عمومی در نتیجه شکل‌گیری فساد، دو پیامد به دنبال دارد. اول؛ ناکام ماندن دولت در اجرای سیاست‌های اقتصادی و دوم؛ حرکت فعالان اقتصادی به سمت فعالیت‌های غیرموالد و مخرب اقتصادی. علاوه بر این، کاهش اعتماد عمومی منجر به افزایش انگیزه مردم به ارتکاب جرائم اقتصادی مانند فرار مالیاتی و به دنبال آن شکل‌گیری اقتصاد زیرزمینی می‌شود که خود مجدد زمینه ساز فساد در جامعه خواهد شد.

۲-۲-۵-۲- کاهش درجه مشروعیت و اثر بخشی دولت

فساد سیاست‌های دولت را در تضاد با منافع اکثریت قرار می‌دهد و به کاهش اثربخشی دولت‌ها در هدایت امور می‌انجامد و از این طریق اعتماد مردم نسبت به دستگاه‌های دولتی و غیردولتی کاهش، بی‌تفاوتی و بی‌کفایتی در فعالیت‌ها افزایش می‌یابد. در واقع، فساد اداری با کاهش درجه مشروعیت و اثربخشی دولت‌ها ثبات و امنیت جوامع را به خطر می‌اندازد. به علاوه ارزش‌های دموکراسی و اخلاقیات را مخدوش می‌سازد و از این طریق مانع توسعه سیاسی و اجتماعی می‌شود (ابراهیم زاده و همکاران، ۱۳۹۵).

۲-۲-۵-۳- اتخاذ تصمیمات نادرست

با توجه به بررسی‌های صورت گرفته، عدم سیستم کنترل و نظارت در بروز فساد اداری نقش اساسی ایفا کرده و تمایل به فساد را در دستگاه‌های دولتی افزایش می‌دهد؛ که این مسأله منجر به بروز پیامدهای بسیاری در جامعه و سازمان‌ها از جمله اتخاذ تصمیمات نادرست می‌گردد. در واقع، فساد اداری باعث اتخاذ تصمیمات نادرست از سوی دیوان سالاران می‌شود، چراکه آنان از طرح‌های غیراستاندارد، پرهزینه، پیچیده و سرمایه‌بر که به سهولت حسابرسی نمی‌شوند، حمایت می‌کنند تا آسانتر مبالغ هنگفتی را به سود خود برداشت کنند (ابراهیم زاده و همکاران، ۱۳۹۵).

۳- تجربیات کشورها در مدیریت و کنترل فساد

مسئله فساد و نحوه مبارزه با آن مورد توجه همه جوامع و کشورها قرار دارد. با توجه به اینکه ایران نیز همانند سایر کشورها به شناسایی و مقابله با این مشکل اساسی پرداخته، لازم است نگاهی ویژه به تجربیات برخی کشورها داشت که دارای سوابق در امر مبارزه با فساد اداری هستند و بر تصمیم‌گیری‌های سیاستمداران متمرکز

شد. لذا تجربه کشورهای موفق در این زمینه می‌تواند راهگشا باشد. براین اساس، در ادامه به مطالعه تجربه سایر کشورها، در مقابله با فساد اشاره می‌گردد:

۳-۱- دانمارک

دانمارک یکی از کشورهای توسعه‌یافته است. این کشور، در قرن ۱۷ میلادی، با جدایی منابع عمومی و دارایی‌های خصوصی نقش مهمی در نحوه مقابله با فساد ایفا کرد. در این دوره، در مدیریت اداره‌های سلطنتی، پادشاه به‌جای اشرافیت سنتی، گروه جدیدی از بوروکرات‌های بورژوا را جایگزین کرد. این گروه جدید از کارمندان باید به شخص پادشاه وفادار می‌ماندند و تنها به او پاسخگو بودند. در سال ۱۶۷۶، قانون دانمارک هدیه دادن و قبول هر نوع هدایایی توسط کسانی که به‌عنوان مسئول منصوب شده بودند را جرم‌انگاری کرد. بر اساس این قانون، انتظار بر آن بود که ثروت‌اندوزی‌های نامتعارف برای کارمندان دولتی، جرم تلقی شده و تاثیر بازدارنده‌ای بر آنها داشته باشد، زیرا این کارمندان از نظر اقتصادی به درآمدهای حاصل از موقعیت خود وابسته بودند. اما با اجرای این اقدامات، فساد در مدیریت دولتی، از بین نرفت. سه عامل را می‌توان برای از بین رفتن فساد در این دوره معرفی نمود: اول، خزانه عمومی و منابع مالی خصوصی در عمل از هم جدا نبودند. دوم، کارمندان دولتی حقوق مطمئن و ثابتی نداشتند و تمام وقت برای دولت کار نمی‌کردند. این بدان معناست که آنها به درآمدهای اضافی نیز وابسته بودند و هدایای خصوصی مهم‌ترین منبع درآمدهای اضافی بود و در نهایت، کارمندان دولتی تحت کنترل و نظارت سیستماتیک قرار نداشتند، بنابراین پذیرش هدایا خارج از عرف اداری در نظر آنها خطرناک نبود (پدرسن^۱، ۲۰۲۴).

در طول قرن نوزدهم، وضعیت مدیریت دولتی تغییر کرد. در سال ۱۸۲۱، تحصیلات رسمی در رشته حقوق برای کسانی که در مدیریت دولتی خدمت می‌کردند، اجباری شد. مشاغل و ترفیعات در مدیریت دولتی به طور فزاینده‌ای بر اساس شایستگی حرفه‌ای اعطا می‌شد و پس از استخدام، کارمندان دولت موقعیت مطمئنی داشتند. حقوق آنها نیز معقول بود. در همان زمان، کنترل و نظارت بیشتری اعمال شد و در صورت دستگیری، مجازات‌ها شامل حبس نیز می‌شد. علاوه بر افزایش خطر گرفتار شدن، انتخاب رشوه گرفتن، هم از نظر از دست

دادن شغل و درآمد و جایگاه اجتماعی و از دست دادن عزت نفس در نتیجه نقض هنجارهای ارائه شده از طریق آموزش رسمی، در خطر بیشتری وجود داشت. علاوه بر این، اهمیت شایسته سالاری و در نتیجه استاندارد اخلاقی بالاتر برای کارمندان دولتی، برای به حداقل رساندن فساد ضروری بود و این ادعا در تحقیقات مربوط به مدیریت دولتی مدرن اثبات شده است و شایسته سالاری مهم‌ترین عامل مرتبط با فساد پائین می‌باشد (دالستروم و همکاران^۱، ۲۰۱۱).

دانمارک از یک سو، از ویژگی‌هایی مانند سابقه طولانی دموکراسی، اعتماد بالا و رشد اقتصادی زیاد با وابستگی پایین به منابع طبیعی برخوردار است که با سطح پایین فساد مرتبط هستند (ترایسمان ۲۰۰۰) و از سوی دیگر، این کشور و سایر کشورهای شمال اروپا دارای بخش‌های عمومی بسیار بزرگ، دولت‌های مداخله‌گر و بوروکراسی‌های وسیعی هستند که اختیارات بالایی در زمینه انواع قوانین دارند.

یکی از عوامل مهم نرخ پایین فساد در کشور دانمارک همبستگی اجتماعی بالای آن است. هرچند دانمارک راهبردهای جامعی برای مقابله با فساد ندارد^۲، با این حال در وزارت‌خانه‌های اقتصاد، امور خارجه و دادگستری این کشور، سیاست‌ها، قوانین و مقرراتی برای کاهش ریسک فساد از طریق ایجاد سیستم حسابرسی دولتی، ابلاغ سیاست‌های فساد اداری و تعیین و معرفی سیاست‌ها و سازوکار افشاگری جهت حمایت از افشاگران (داخل دستگاه‌های دولتی و بیرون از آن) و ترغیب آنها به افشاگری فساد در دستگاه‌های دولتی تعیین گردیده است (موگونوا و همکاران^۳، ۲۰۲۲).

طبق آخرین آمار منتشر شده، دانمارک با امتیاز ۹۰ (از ۱۰۰ امتیاز) در بین ۱۸۰ کشور جهان از نظر مقابله با فساد، بالاترین رتبه را دارا می‌باشد (سازمان شفافیت بین‌الملل، ۲۰۲۳). به طور کلی، مهمترین اقداماتی که در این کشور در زمینه مبارزه با فساد انجام شده را می‌توان در موارد ذیل خلاصه نمود:

- نظارت دستگاه قضایی کارآمد و مستقل بر مقامات دولتی و همچنین بخش خصوصی

1. Dahlstrom et al.

۲. چشم‌انداز مبارزه با فساد و یکپارچگی سازمان توسعه همکاری‌های اقتصادی؛ برگه اطلاعات کشوری ۲۰۲۴

3. Mogunova, et al.

- ارائه شیوه‌هایی برای گزارش فساد توسط مؤسسه مطالعات بین‌الملل دانمارک به وزارت خارجه و همچنین ارائه آموزش‌هایی در ارتباط با موضوعات مربوط به راست کرداری و مدیریت ریسک فساد.
- در نظر گرفتن حکمرانی آزاد و شفاف، به عنوان پیش‌شرطی برای پیش‌گیری و آشکارسازی فساد (مؤسسه حقوق بشر دانمارک، ۲۰۰۵).
- تدوین قوانین و مقررات برای کارکنان دولت جهت شفاف‌سازی امور مالی مانند اجبار به انتشار اطلاعات مربوط به مسافرت‌ها و هدایای دریافتی ماهانه وزیران دولت دانمارک (هولمز، ۲۰۱۵).
- بحث‌ها و مناظرات آزاد و حمایت از سوت‌زنان و افشاکنندگان فساد^۲.
- ساز و کار حقوقی مبارزه با فساد و پوشش دادن طیف گسترده‌ای از تخلفات مالی تحت عنوان فساد و نقش ویژه دستگاه قضایی در این زمینه
- تعامل مؤثر بین قوای مجریه، مقننه و قضاییه^۳.

۳-۲- سنگاپور

در این کشور در دوران استعمار بریتانیا، فساد یک شیوه زندگی بود. قانونی علیه فساد به نام «قوانین مربوط به پیشگیری از فساد ۱۹۳۷» وجود داشت؛ اما کارا و مؤثر نبود. دولت منتخب در ژوئن ۱۹۵۹ مصمم شد که این مشکل را مهار کند. تا قبل از استقلال سنگاپور، این کشور جزو مستعمره بریتانیا قرار داشت و دولت بریتانیا تلاش‌هایی در رابطه با ریشه‌کن کردن فساد در سنگاپور انجام داد؛ با این حال، این تلاش‌ها به نتیجه نرسیدند.

1. Holmes

۲. در این راستا، اقداماتی در کشور دانمارک برای تقویت حمایت قانونی از افشاکننده‌ها صورت گرفته است. در عین حال، قانون این کشور امکان گزارش ناشناس فساد را فراهم می‌کند.

۳. قانون مبارزه با فساد در دانمارک انطباق زیادی با استانداردهای بین‌المللی دارد این قانون انواع فساد را که در کنوانسیون حقوق کیفری شورای اروپا درباره فساد و پروتکل الحاقی به آن مشخص شده است، پیش‌بینی می‌کند. دانمارک بیش از بیست قانون دارد که مسئولیت جرایم فساد را در نظر گرفته است. در عین حال، قانون جزایی دانمارک بین رشوه دادن به مقامات و افراد و همچنین بین انواع ارتشاء تمایز قائل شده است: «رشوه عمومی فعال» (ماده ۱۲۲)، «رشوه عمومی غیرفعال» (ماده ۱۴۴) و «رشوه خصوصی». (ماده ۲۹۹ (۲)) (فعال و منفعل) (مرادی، ۱۴۰۱).

رهبران سنگاپور نیز دریافتند که چنانچه به راهبرد ضد فساد دولت بریتانیا ادامه دهند، قادر نخواهند بود، فساد را به حداقل برسانند. بر این اساس، دو اولویت مهم، یعنی به حداقل رساندن فساد و تغییر درک عمومی از فساد را مدنظر قرار دادند. زیرا فساد یک فعالیت کم‌ریسک، با پاداش بالا بود و باید تبدیل به یک فعالیت پرریسک، با پاداش کم می‌شد. در این راستا، رهبران سنگاپور یک راهبرد جامع ضد فساد را در سال ۱۹۶۰ با تصویب POCA و تقویت سازمان مبارزه با فساد (CPIB) آغاز کردند. از آنجا که فساد ناشی از انگیزه‌ها و فرصت‌های فساد است، راهبرد جامع دولت مبتنی بر «منطق کنترل فساد» شکل گرفت تا از این طریق انگیزه‌ها و فرصت‌هایی که افراد را به فساد فردی تشویق می‌کند، کاهش یابد و زمینه‌ها و گلوگاه‌های فساد برچیده شود (مرادی، ۱۴۰۱). بر این اساس، راهبرد سنگاپور در مبارزه با فساد را می‌توان در چهار رکن کنترل فساد خلاصه نمود. این چهار رکن عبارتند از:

- قوانین مؤثر؛
- قوه قضائیه مستقل؛
- خدمات عمومی پاسخگو؛
- اجرای مؤثر.

اراده سیاسی به عنوان مهمترین اصل برای برپایی چهار رکن مذکور مطرح است. اراده سیاسی برای ریشه‌کن کردن فساد توسط نخست وزیر بنیانگذار سنگاپور، لی کوآن یو^۱، زمانی که حزب اقدام مردم در سال ۱۹۵۹ به عنوان دولت انتخاب شد، ایجاد شد. این حزب تا به امروز مانع انجام تحقیقاتی از سوی اداره تحقیقات فساد اداری در مورد رهبران حزب اقدام مردم نشده است (لیم^۲، ۲۰۱۷). همچنین بر اساس تحقیقات انجام‌شده، فرهنگ عدم تحمل در برابر فساد که امروزه در سنگاپور ایجاد شده در نتیجه تعهد و رهبری تزلزل‌ناپذیر دولت بوده است (مرادی، ۱۴۰۱) و (اداره تحقیقات فساد اداری سنگاپور).

1. Lee Kuan Yew
2. Lim

در حال حاضر دفتر تحقیقات فساد^۱ مسئولیت مبارزه با فساد و جرائم را در سنگاپور دارد. بر اساس آمار سازمان بین‌المللی شفافیت، شاخص ادراک فساد سنگاپور در سال ۲۰۲۳ با امتیاز ۸۳ در جایگاه ۵ از بین ۱۸۰ کشور جهان می‌باشد.

۳-۳- انگلستان

انگلستان از معدود کشورهایی به شمار می‌رود که همگام با تدوین قوانین مناسب، نهادها و سازوکارهای کارآمدی را نیز در امر مبارزه با فساد و کنترل آن ایجاد کرده است. طبق اطلاعات سازمان شفافیت بین‌الملل این کشور در سال ۲۰۱۷ در بهترین وضعیت از نظر شاخص ادراک فساد با کسب امتیاز ۸۲ در جایگاه ۸ در بین ۱۸۰ کشور قرار داشت. اما در سال ۲۰۲۳ با ۱۱ امتیاز کاهش در رتبه ۷۱ قرار دارد. برخی اقداماتی که تا کنون در این کشور در راستای مقابله با فساد انجام شده عبارتند از؛

- تدوین قوانین مناسب جهت مقابله با فساد

این کشور با تدوین قوانین مناسب در خصوص مبارزه با پولشویی، حمایت از اطلاع دهندگان مفاسد اقتصادی، مقابله با رشوه، تقلب و کلاهبرداری، جعل و استفاده نادرست از مدارک، اظهارات نادرست و شهادت دروغ، اخاذی و باج‌گیری، نقض قانون رقابت و نقض قانون تجارت در قالب قوانین عام و خاص، مقررات مناسبی برای مقابله با فساد تدوین کرده که برای تمامی شهروندان انگلیسی اعم از آنانی که در داخل یا خارج از این کشور زندگی می‌کنند، لازم الاجرا و قابل پیگیری می‌باشد (دفتر مطالعات سیاسی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۸۴).

- توسعه همکاری‌های مبارزه با فساد در سطح بین‌المللی

انگلستان با توسعه همکاری‌های مبارزه با فساد در سطح بین‌المللی، اعتبار خاصی در حیطه مبارزه با فساد در نزد جامعه بین‌المللی پیدا کرده است. از جمله این همکاری‌ها می‌توان به الحاق به کنوانسیون منطقه‌ای و بین‌المللی مبارزه با فساد و رشوه اشاره نمود.

- ایجاد ضوابط اخلاقی در حیطه فعالیت‌های دولتی

در انگلستان با تعبیه ضوابط اخلاقی در حیطه فعالیت های دولتی، از وقوع اقدامات فساد آلود تا حدود زیادی پیشگیری به عمل آمده است. این امر از طریق ایجاد فرهنگ سازی مبتنی بر اصول اخلاقی تعیین شده در زمینه فعالیت های دولتی محقق گردیده است.

• ایجاد نهادهای بازرسی مستقل به همراه افزایش کارآمدی دستگاه قضایی

وجود نهادهای بازرسی مستقل درون دستگاهی و خارج از دستگاه و همچنین دستگاه قضایی کارآمد، امکان پیگرد قضایی و تعقیب متهمان را هم در محدوده داخلی و هم در عرصه خارجی مهیا کرده است و این اقدامات باعث شده تا این کشور بر اساس آمارهای بین المللی در زمره یکی از پاک ترین کشورهای جهان قلمداد شود. به عنوان مثال می توان به تأسیس یگان مبارزه با فساد تحت نظر پلیس انگلستان^۱ برای رسیدگی به جرائم مربوط به مهاجرت های سازماندهی شده، داروهای قاچاق و ... اشاره کرد. همچنین «کمیته ضوابط و استانداردهای فعالیت دولتی» که نظارت بر رفتار نمایندگان دو مجلس اعیان و عوام انگلستان را بر عهده دارد نیز از نهادهائی به شمار می رود که به صورت مستقل با نظارت خود زمینه بروز فساد را کاهش می دهد. در کنار این نهادها، حمایت از خبرچینان مفاسد اقتصادی نیز در راستای نظارت مستقل خارج از دستگاه های حکومتی به آن اشاره نمود.

«بازرسی و ارزیابی در سیستم های استخدام و جذب کارکنان»، «حمایت از نظارت مدیریت و رهبران جامعه»، «حمایت از سوت زنان»، «ممانعت از فعالیت های فساد آلود در پروژه های ساخت و ساز» و «الحاق انگلیس به کنوانسیون های منطقه ای و بین المللی مبارزه با فساد» از دیگر اقدامات مؤثر انگلیس در امر مبارزه با انواع فسادها می باشد.

۱. حکومت انگلیس برای مقابله با اینگونه فسادها و پاسخگویی به نارضایتی های مردم، اقدام به تشکیل «یگان مبارزه با فساد» در تشکیلات پلیس کرد که وظیفه آن نظارت های الکترونیکی، جمع آوری اطلاعات، استفاده از جاسوسان، اعمال مراقبت ها و نظارت های معمول، مشاهدات و تبلیغات جنایی برای پیدا کردن اسناد و شهود علیه همدستان پلیس های تبهکار بود.

۳-۴- آلمان

بر اساس آخرین آمار رتبه‌بندی «شاخص ادراک فساد در سال ۲۰۲۳» آلمان با کسب امتیاز ۷۸ در رتبه ۹ جهان از میان ۱۸۰ کشور قرار دارد. در حال حاضر، کمیته تحقیق و بازرسی پارلمان آلمان^۱ مسئولیت مبارزه با فساد را در این کشور به عهده دارد. از جمله مهمترین اقداماتی که در کشور آلمان جهت مبارزه با فساد انجام شده عبارتند از:

- احزاب سیاسی در اتاق شیشه‌ای

با افزایش قدرت کمیته تحقیق و بازرسی پارلمان در سال ۲۰۰۰ حکومت ائتلافی آلمان لایحه‌ای را تقدیم مجلس نمایندگان (عوام) کرد که براساس این قانون اختیارات گسترده‌ای برابر توانایی دادگاه‌ها به این کمیته‌های تحقیق و بازرسی پارلمان اعطا شد. در آلمان از سال ۲۰۰۲ تمرکز زیادی بر فساد در مبارزات و رقابت‌های انتخاباتی وجود داشت. برای این کار ابتدا از احزاب و سیاستمداران درباره ضرورت‌های حکمرانی خوب و مبارزه با فساد پرسیده شد و سپس جواب‌های آنها و میزان تحقق وعده‌هایشان در زمان مسئولیت، پیگیری شد.

- تدوین قانون آزادی انتشار اطلاعات

پیش‌نویس قانون آزادی اطلاعات در اواسط سال ۲۰۰۳ میلادی در جهت دستیابی به اطلاعات و الزام مقامات فدرال به پاسخگویی و ارائه اطلاعات لازم به دستگاه‌های نظارتی و گزارش به مردم که توسط عده‌ای از روزنامه‌نگاران تدوین شد و به ابتکار چند تن از نمایندگان پارلمان تکمیل و به تصویب مجلس رسید. این قانون نقش مؤثری در پیشگیری از فساد داشت.

- تهیه و تدوین پنج انجمن حرفه‌ای و سازمان غیردولتی در اواسط سال ۲۰۰۳ میلادی

- برخورد با فساد بدون تعارف

در مارس سال ۲۰۰۴ فروش اطلاعات مناقصه ساخت استادیوم جدید فوتبال در قبال دریافت مبالغی به عنوان رشوه، منجر به ورود پلیس آلمان به دفتر باشگاه فوتبال مونیخ ۱۸۶۰ شد که دومین باشگاه بزرگ آلمان است.

- تبیین ملاک‌ها و معیارهای پاسخگویی برای احزاب سیاسی از جمله ابزارهای سازمان شفاف سازی بین‌المللی آلمان (مرکز پژوهشهای مجلس شورای اسلامی. ۱۳۸۴).

۳-۵- کره جنوبی

موضوع مبارزه با فساد اداری و اقتصادی از جمله مسائل مورد توجه مقامات و دولتمردان کره جنوبی بوده است. در واقع، یکی از مهمترین دغدغه‌های این کشور، فساد گسترده در دهه‌های ۷۰ و ۸۰ میلادی بوده است. اگرچه نظامیان در کره جنوبی در فاصله سال‌های ۱۹۶۱ تا ۱۹۹۰ پایه‌گذار اقتصاد قدرتمند و مؤسس شرکت‌های بزرگ در کشور بودند، با این حال به دلیل عدم انعطاف دولتمردان نظامی و اقتصاددانان و بازرگانان، فساد در این سال‌ها بسیار گسترده بوده است.

بعد از دهه ۹۰ با انتقال قدرت از نظامیان به غیرنظامیان به تدریج بحث مبارزه با پدیده فساد اداری و حذف انعطاف ناپذیری سیاستمداران و صاحبان قدرت‌های مالی و پولی به یکی از خواسته‌های اصلی مردم تبدیل شد. در واقع نظامیان در رأس آنان سرهنگ پارک چونگ هی^۱ علی‌رغم اینکه فرد نظامی مقتدری بود، برای به حرکت در آوردن چرخ اقتصادی این کشور فقر زده و تقویت نیروی انسانی متخصص (در جامعه‌ای که به لحاظ سواد اجتماعی در سطح بسیار پایینی قرار داشت)، گسترش آموزش عالی و ایجاد دانشگاه‌های متعدد را در دستور کار قرار داد. اگرچه وی بانی این کار برای گسترش رشد اقتصادی کره جنوبی بود و توانست نیروی عظیمی را برای حضور در شرکت‌های بزرگ تربیت کند، اما با گسترش علوم و آگاهی علمی، نسل بعد از او دیگر تمایل به ادامه سیاست‌های وی نبوده و خواهان اصلاح ساختار اقتصادی و قطع ارتباط سیاستمداران و صاحبان شرکت‌ها به عنوان مهمترین عامل فساد در کره جنوبی شدند.

بعد از دهه نود میلادی، نسل جدیدی از مردم در بخش‌های مختلف اجتماعی شکل گرفتند که به شدت این مطالبات را پیگیری می‌کردند. دولتمردان جدید نیز دریافتند که هیچ راهی جز اجرای شفاف سازی برای مردم وجود ندارد. از این رو، گروه‌های مدنی بسیاری شکل گرفتند. دانشجویان عدالت‌خواه با کمک مطبوعات، موضوع افشای فساد را پیگیری می‌کردند. اگر چه این مطالبات ابتدا توسط دانشجویان و گروه‌های اجتماعی

در اوایل دهه ۹۰ آغاز شد، با این حال، سال‌ها بعد این موضوع، چنان نهادینه شد که تقریباً یکی از اصلی‌ترین خواسته‌های اکثریت مردم از سیاستمداران و مدیران کشور مبارزه با فساد بوده و هست. در حال حاضر، کمیسیون مبارزه با فساد و حقوق شهروندی^۱ نهاد مبارزه با فساد در این کشور است.

براساس آخرین آمار رتبه‌بندی «شاخص ادراک فساد در ۲۰۲۳» کره جنوبی با کسب امتیاز ۶۳ در رتبه ۳۲ جهان از میان ۱۸۰ کشور قرار دارد. به طور خلاصه، اقداماتی که دولت کره جنوبی در راستای مقابله با فساد انجام داده عبارتند از:

- بازنگری در قوانین و مقررات؛
- طراحی قانون حمایت از اطلاع دهندگان کره جنوبی (۲۰۱۱) با هدف حمایت از اشخاصی که علیه متخلفین از جمله کارفرمایان افشاگری کرده‌اند.
- انجام اقدامات اداری مستمر برای ریشه‌کنی فساد، مانند افزایش شفافیت در نهادهای حاکمیتی؛
- تشکیل نهادهای مستقل برای مبارزه با فساد؛
- افزایش حقوق و مزایای خدمتگزاران دولتی
- اعطای جوایز و پاداش‌های نقدی به شهروندان جهت افزایش انگیزه
- ایجاد و تقویت قوانین مبارزه با فساد؛
- ایجاد محیطی فرهنگی و اجتماعی ضدفساد از طریق آموزش‌های شهروندی و ارتقای سطح آگاهی مردم؛
- تقویت همکاری بین‌المللی در مبارزه با فساد از طریق ارتباط نزدیک با سازمان شفافیت بین‌الملل؛
- توسعه مشارکت‌های مردمی در حرکت‌های مبارزه با فساد؛

- فعالیت سازمان‌های غیردولتی به شیوه‌های مختلفی نظیر تهیه طومار و ارائه آن به حکومت، برگزاری مذاکرات عمومی و به راه‌انداختن مبارزات خیابانی، جمع‌آوری امضا و همکاری با رسانه‌های گروهی (سلطان‌پور ابیانه، ۱۳۹۷)^۱.

۳-۶- مالزی

در مالزی فساد در قانون پیشگیری از فساد مصوب ۱۹۶۱ و فرمان شماره ۲۲ مصوب ۱۹۷۱ تعریف شده و شامل ارتشا، ادعای نادرست و استفاده از سمت یا اداره دولتی برای منافع مالی یا غیرمالی می‌باشد. دولت مالزی یک برنامه بلندمدت برای مبارزه با فساد تدوین کرد که در آن ۲۷ مورد اقدام را در سه حوزه پایه‌ریزی نمود. نهاد ضدفساد در مالزی^۲ (ACA) در سال ۱۹۶۷ با ادغام سه نهاد (واحد جرایم ویژه اداره تحقیقات جنائی پلیس سلطنتی، آژانس مبارزه با فساد دفتر نخست‌وزیری و قسمت پیگرد قانونی دفتر دادستان کل)، تحت وزارت کشور^۳ بنیان شد. نهاد اختیار تحقیق، بازجویی، دستگیری و تعقیب جرائم فساد را دارد. در گذشته، کارکنان آن را نیروهای انتقالی پلیس تشکیل می‌دادند، اما اکنون در مقام نهاد مستقل نیرو جذب می‌کند. آنها علاوه بر حقوق بخش دولتی، به‌عنوان تشویقی فوق‌العاده نیز دریافت می‌کنند. این نهاد ۶ شعبه تعقیب، تحقیق، اطلاعات، پیشگیری، آموزش و سرپرستی دارد که ادعاهای مربوط به هزینه‌های نادرست را رسیدگی می‌کند.

- کارکردهای اصلی نهاد ضد فساد عبارتند از:
- تحقیق و تعقیب جرائم فساد (در سال اول فعالیت خود، بسیاری از مردم را به‌دلیل پرداخت رشوه به کارکنان نظام اداری تحت تحقیق قرار داد)

۱. به عنوان نمونه می‌توان به پرونده اخیر رییس جمهور کره در اتهام به فساد اشاره کرد: یون سوک یول (رئیس جمهور کره جنوبی) در طول مدت ریاست جمهوری‌اش با اتهامات و جنجال‌های مختلفی روبه‌رو شد. یکی از بزرگ‌ترین اتهامات علیه او، سوءاستفاده از قدرت و تلاش برای ایجاد شورش و خیانت است. یون در تلاش بود تا با صدور فرمان حکومت نظامی، قدرت خود را در دست بگیرد و اقدامات غیرقانونی و ضددموکراتیک انجام دهد.

2. Anti-Corruption Agency

3. https://www.sprm.gov.my/index.php?page_id=75&articleid=235&language=en

- پیشگیری و ریشه‌کنی فساد در خدمات دولتی (محکوم کردن بانک‌هایی که در قبال موافقت با وام بانکی درصدی را برای خود برمی‌داشتند)
 - تحقیق از اقدامات کارکنان نظام اداری و پیگرد قانونی کارمندان متخلف (دستگیری کارکنان مفسد نظام اداری به دنبال نهادینه شدن برنامه‌های پیشگیری برای تشویق مردم به گزارش)
 - اهم اقدامات نهاد ضد فساد در کشور مالزی
 - برگزاری ۱۵۰ جلسه دادگاه در آگوست ۱۹۹۴ برای جلب همکاری عمومی
 - تعقیب و بازداشت مجرمان
 - توصیه شیوه‌های مدیریتی جهت کاهش فرصت‌های فساد
 - اجرای فعالیت‌های اطلاعاتی و تحقیق درخصوص موارد فساد،
 - تولید برنامه‌های تبلیغاتی، آموزشی، برنامه‌های تلویزیونی ضدفساد و دیگر اطلاع‌رسانی‌های عمومی،
 - مطالعه و شناسایی نقاط ضعف مدیران دولتی،
 - اجرای اقدامات شگفت‌انگیز در کنترل فساد
- افزایش میزان مسئولیت‌ها به عهده نهاد واگذار شده است. این موارد عبارتند از تصویب مقررات رفتاری بازنگری شده و مجازات انضباطی کارکنان دولتی در سال ۱۹۹۳، کد اخلاقیات برای قضات در سال ۱۹۹۴ و همکاری بیشتر با سازمان‌های مذهبی.
- شاخه جدید نهاد در سال ۱۹۹۶ تأسیس شد تا نسبت به فساد در شرکت‌های بزرگ دولتی یک نظام هشدار زودرس را برقرار سازد. در آوریل ۱۹۹۷، دولت راهبرد سه‌جانبه نهاد را برای تقویت منابع و مدیریت آن تصویب کرد تا اقدامات پیشگیرانه و تبلیغاتی‌اش را توسعه دهد و ضمانت اجراها را از طریق اقداماتی چون تدوین مجدد قوانین فساد بهبود بخشد. در سال‌های ۱۹۹۹ تا ۲۰۰۰، نهاد مسئولیت مقابله با فساد بخش خصوصی را عهده‌دار شد و بدین منظور نیروی بیشتری را جذب کرد (مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی. ۱۳۹۲). براساس آخرین آمار رتبه‌بندی «شاخص ادراک فساد در ۲۰۲۳» مالزی با کسب امتیاز ۵۰ در رتبه ۵۷ جهان از میان ۱۸۰ کشور قرار دارد.

۷-۳- فنلاند

مبارزه با فساد یکی از اهداف توسعه پایدار سازمان ملل^۱ است که فنلاند در سپتامبر ۲۰۱۵ در تصویب آن مشارکت داشته است. بر این اساس، از فنلاند انتظار می‌رود تا اقداماتی برای کاهش همه‌جانبه فساد تا سال ۲۰۳۰ انجام دهد.^۲ اطلاعات کمی از وضعیت فساد در فنلاند وجود دارد و با بررسی آمارهای رسمی به‌تنهایی نمی‌توان تصویری جامع از وضعیت فساد در کشور به دست آورد، زیرا جرایم فساد عمدتاً جرایمی پنهان هستند. تمام فعالیت‌های فسادآور مشمول قوانین کیفری نیستند. اگرچه فساد یا رشوه‌خواری در سطوح پایین به‌وضوح دیده نمی‌شود، اما تحقیقات نشان می‌دهد که فساد در تمامی سطوح جامعه فنلاند و در بسیاری از بخش‌ها و زمینه‌ها رخ می‌دهد.

این کشور دارای یک نهاد مستقل برای نظارت بر تأمین مالی سیاسی و ثبت لابی‌گری (دیوان محاسبات ملی فنلاند) و یک واحد دولتی مرکزی برای سیاست داده‌های باز (وزارت دارایی) است. با این حال، هیچ وظیفه دولتی مرکزی برای مسائل مربوط به اطلاعات عمومی وجود ندارد و همچنین واحدی برای هماهنگی مرکزی، مسئول بررسی‌های داخلی و کنترل داخلی تعیین نشده است (OECD، ۲۰۲۴).

براساس مطالعات، مهم‌ترین زمینه‌های پرریسک در ایجاد و شکل‌گیری فساد شامل بخش ساخت‌وساز، تأمین مالی عمومی و مناقصه، برنامه‌ریزی شهری و تأمین مالی و تصمیم‌گیری سیاسی هستند. همچنین حوزه‌های کلیدی مستعد فساد شامل تجارت خارجی و ورزش می‌باشند. بسیاری از مطالعات بر این مطلب تأکید دارند که فساد و ریسک‌های فساد در نقطه تلاقی بین کسب‌وکار و تصمیم‌گیری سیاستمداران یا مقامات دولتی رخ می‌دهد. فساد معمولاً در اعطا یا دریافت منافع غیراخلاقی تعارض منافع و طرفداری و تصمیم‌گیری غیراخلاقی خارج از ساختارهای رسمی تصمیم‌گیری تجلی می‌یابد.^۳ فنلاند آژانس مبارزه با فساد جداگانه‌ای ندارد، اما چندین مقام مختلف و نهادهای دیگر به طور مشترک مسئول فعالیت علیه فساد هستند. هرکدام از

1. Sustainable Development Goals

۲. پیش‌نویس شبکه همکاری در برابر فساد به عنوان استراتژی ضد فساد، ۲۰۱۷

۳. پیش‌نویس شبکه همکاری در برابر فساد به عنوان استراتژی ضد فساد، ۲۰۱۷

این نهادها یک مسئولیت مشخص را دنبال می‌کنند. در ادامه به نهادهای مسئول در مبارزه با فساد به همراه اهم وظایف آنها اشاره می‌شود:

- شبکه همکاری مبارزه با فساد اداری؛

هدف شبکه همکاری مبارزه با فساد این است که اطمینان حاصل شود که کمترین میزان ممکن فساد در فنلاند رخ می‌دهد. این شبکه یک نهاد محلی مبارزه با فساد در فنلاند است که در بسیاری از کنوانسیون‌های بین‌المللی الزامی شده است. وزارت دادگستری این شبکه را برای اولین بار در سال ۲۰۰۲ منصوب کرد.

- وزارت دادگستری؛

وزارت دادگستری به عنوان نهاد ملی هماهنگ کننده برای مبارزه با فساد در فنلاند فعالیت می‌کند.

- پلیس؛

پلیس جمع‌آوری اطلاعات جنایی و تحقیقات را برای افشای فساد انجام می‌دهد و پرونده‌های فساد را برای رسیدگی به اتهامات به دادستان‌ها ارائه می‌دهد. این کار بخشی از پیشگیری از جرم اقتصادی و اقتصاد خاکستری است.

واحد اطلاعات مالی که زیر نظر اداره ملی تحقیقات کار می‌کند، گزارش‌هایی در مورد معاملات مشکوک و تامین مالی تروریسم دریافت می‌کند. با تجزیه و تحلیل این گزارش‌ها، می‌توان جریان‌های نقدی و معاملاتی را که ممکن است ارتباطی با فساد داشته باشد، افشا کرد. وزارت دارایی و وزارت کشور به عنوان وزارتخانه‌های مسئول در پیشگیری از پولشویی و تامین مالی تروریسم عمل می‌کنند.

- وزارت دارایی؛

وزارت دارایی با توجه به اخلاقیات و ارزش‌های درون اداره دولتی در کار مبارزه با فساد مشارکت می‌کند. وزارت دارایی رهنمودهایی را برای مقامات دولتی صادر می‌کند و مسئول تدوین قوانین حاکم بر مقامات دولتی است. علاوه بر این، وزارت دارایی مشارکت دولت باز^۱ را که فنلاند در سال ۲۰۱۳ به آن ملحق شد،

هماهنگ می‌کند. باز کردن فعالیت‌های مدیریت عمومی و داده‌ها به امکانات ایمن برای مشارکت شهروندان و سازمان‌های غیردولتی در توسعه جامعه کمک می‌کند و قطعاً می‌تواند از فساد جلوگیری کند.

- اداره مالیات فنلاند^۱؛

اداره مالیات فنلاند اکثر مالیات‌ها و هزینه‌های مشابه مالیات را در فنلاند جمع‌آوری می‌کند. مسئولیت‌های آن نیز شامل نظارت مالیاتی است. کارکنان نظارت مالیاتی برای کشف فساد آموزش‌های لازم را گذرانده‌اند. حسابرسی مالیاتی دقیق‌ترین شکل نظارت مالیاتی است. در حسابرسی مالیاتی، حسابرس بررسی می‌کند که آیا ثبت‌های حسابداری با واقعیت مطابقت دارد یا خیر و آیا تمام اطلاعات به درستی به سازمان امور مالیاتی گزارش شده است یا خیر.

- سازمان رقابت و مصرف کننده فنلاند؛

سازمان رقابت و مصرف کننده فنلاند^۲ (FCCA) قانون رقابت و سایر مقررات حاکم بر رقابت را اعمال می‌کند. بر اساس این مفاد، FCCA در موقعیت‌هایی که شامل محدودیت‌های غیرقانونی رقابت است، مانند کارتل‌ها، مداخله می‌کند. علاوه بر این، FCCA بر انطباق با قوانین حاکم بر تدارکات عمومی، به ویژه خریدهای مستقیم غیرقانونی نظارت می‌کند. هرکسی که احساس کند یک نهاد قراردادی از قوانین تدارکات پیروی نکرده است، می‌تواند درخواستی برای اقدام به FCCA ارسال کند.

- وزارت امور خارجه؛

وزارت امور خارجه بر همکاری‌های توسعه نظارت می‌کند و از کشورهای شریک فنلاند در مبارزه با فساد حمایت می‌کند. این وزارتخانه به کارکنان خود و شرکای خود در زمینه پیشگیری و مبارزه با فساد آموزش می‌دهد. این وزارت همچنین کتابچه راهنمای مبارزه با فساد را برای دست اندرکاران توسعه منتشر کرده است.

- بازرس پارلمانی و رئیس دادگستری؛

بازرس پارلمانی و رئیس دادگستری با نظارت بر رعایت قانون و انجام وظایف محاکم، سایر مقامات دولتی در مبارزه با فساد مشارکت دارند. رئیس دادگستری همچنین بر قانونی بودن اقدامات رسمی دولت، وزارتخانه‌ها

^۱ اداره مالیات فنلاند زیرمجموعه وزارت دارایی این کشور است .

2. Fellow Chartered Certified Accountant (FCCA)

و رئیس جمهور نظارت می‌کند. علاوه بر این، رئیس دادگستری وظایف خاصی در رابطه با نظارت بر وکلای دادگستری دارد.

- انجمن مقامات محلی و منطقه‌ای فنلاند؛

فعالیت‌های ضد فساد انجمن مقامات محلی و منطقه‌ای فنلاند شامل آموزش، تنظیم دستورالعمل‌ها، ارائه مشاوره و راهنمایی و افزایش آگاهی است. تمام این فعالیت‌ها برای فعالان بخش شهرداری هدف گذاری شده است.

- شفافیت بین‌الملل؛

شفافیت بین‌الملل فنلاند یک سازمان غیردولتی و یکی از بیش از یکصد بخش سازمان شفافیت بین‌الملل است. همه آنها هدف و دیدگاه یکسانی دارند: جهانی که در آن دولت‌ها، زندگی تجاری و جامعه مدنی عاری از فساد دارند. بر اساس گزارش سازمان شفافیت بین‌الملل، فنلاند با امتیاز ۸۷ از ۱۰۰ در بین ۱۸۰ کشور جهان از نظر مقابله با فساد، رتبه دوم را دارا می‌باشد (سازمان شفافیت بین‌الملل، ۲۰۲۳). راهبرد ملی ضدفساد فنلاند برای سال‌های ۲۰۲۱-۲۰۲۳ با هدف تشدید مبارزه با فساد در کوتاه‌مدت و در بلندمدت، ایجاد جامعه‌ای که در آن تلاش‌های فساد به ثمر نرسد، ایجاد گردید. همچنین این راهبرد پیش‌بینی می‌کند که تحلیلی از وضعیت موجود انجام شود تا ریسک‌های مرتبط با یکپارچگی عمومی شناسایی شوند. از لحاظ نهادها، وزارت دادگستری مسئول برنامه‌ریزی و هماهنگی فعالیت‌های ضدفساد است. گروهی که توسط وزارت دادگستری تعیین شده، راهنمایی و هماهنگی اجرای راهبرد ۲۰۲۱-۲۰۲۳ و برنامه اقدام مربوطه را بر عهده دارد و پیشرفت اقدامات را به گروه اجرایی در وزارت خانه مربوطه در زمینه امنیت داخلی و تقویت حاکمیت قانون گزارش می‌دهد.

جمع بندی مطالعات تجربی کشورها

با توجه به جدول ۳ مشاهده می‌شود که کشورهای منتخب دارای سوابق در امر مبارزه با فساد اداری مشخص می‌شود که این کشورها عمدتاً از روش‌ها و راهکارهای یکسان استفاده نمودند که شامل حرکت به سمت شفافیت و جریان آزاد اطلاعات؛ تدوین قانون خاص مبارزه با فساد؛ معرفی یک سازمان جهت مبارزه با آن انجام اصلاحات اداری ارایه گزارشهای سالیانه به مجامع عمومی و در نهایت تقویت روابط با سازمانها و مجامع بین‌المللی در راستای مبارزه با فساد؛ تشریک مساعی با آنها برای مبارزه با فساد اداری، تدوین قوانین و مقررات برای کارکنان دولت در شفاف‌سازی امور مالی و اجرای مؤثر آن؛ بکارگیری دقیق ساز و کار حقوقی مبارزه با فساد؛ بکارگیری جدیت در سیاست‌های تنبیهی افراد متخلف؛ ایجاد ضوابط اخلاقی در حیطه فعالیت‌های دولتی، ایجاد محیطی فرهنگی و اجتماعی ضدفساد از طریق آموزش‌های شهروندی و ارتقای سطح آگاهی مردم و ترویج مشارکت مردمی؛ خدمات عمومی پاسخگو؛ اشاره نمود.

جدول (۳): مقایسه کشورهای منتخب در اقدامات مبارزه با فساد

کشورها	نهاد	اقدامات انجام گرفته در حوزه مبارزه با فساد
دانمارک	• وزارت خانه‌های اقتصاد • امور خارجه • دادگستری	• نظارت دستگاه قضایی کارآمد و مستقل بر مقامات دولتی و همچنین بخش خصوصی • ارائه شیوه‌هایی برای گزارش فساد توسط مؤسسه مطالعات بین الملل دانمارک به وزارت خارجه • ارائه آموزش‌هایی در ارتباط با موضوعات مربوط به راست کرداری و مدیریت ریسک فساد • در نظر گرفتن حکمرانی آزاد و شفاف، به عنوان پیش شرطی برای پیش گیری و آشکارسازی فساد • تدوین قوانین و مقررات برای کارکنان دولت جهت شفاف سازی امور مالی مانند اجبار به انتشار اطلاعات مربوط به مسافرت‌ها و هدایای دریافتی ماهانه وزیران دولت دانمارک • بحث‌ها و مناظرات آزاد و حمایت از سوت‌زنان و افشاکنندگان فساد • ساز و کار حقوقی مبارزه با فساد و پوشش دادن طیف گسترده‌ای از تخلفات مالی تحت عنوان فساد و نقش ویژه دستگاه قضایی در این زمینه • تعامل مؤثر بین قوای مجریه، مقننه و قضاییه
سنگاپور	دفتر تحقیقات فساد ^۱	• قوانین مؤثر • قوه قضائیه مستقل • خدمات عمومی پاسخگو • اجرای مؤثر
آلمان	کمیته تحقیق و بازرسی پارلمان آلمان ^۲	• احزاب سیاسی در اتاق شیشه‌ای • تدوین قانون آزادی انتشار اطلاعات • تهیه و تدوین پنج انجمن حرفه‌ای و سازمان غیردولتی در اواسط سال ۲۰۰۳ میلادی • برخورد با فساد بدون تعارف
کره جنوبی	کمیسیون مبارزه با فساد و حقوق شهروندی ^۳	• انجام اقدامات اداری مستمر برای ریشه‌کنی فساد، مانند افزایش شفافیت در نهادهای حاکمیتی • تشکیل نهادهای مستقل برای مبارزه با فساد • افزایش حقوق و مزایای خدمتگزاران دولتی • اعطای جوایز و پاداش‌های نقدی به شهروندان جهت افزایش انگیزه • ایجاد و تقویت قوانین مبارزه با فساد • ایجاد محیطی فرهنگی و اجتماعی ضدفساد از طریق آموزش‌های شهروندی و ارتقای سطح آگاهی مردم • تقویت همکاری بین‌المللی در مبارزه با فساد از طریق ارتباط نزدیک با سازمان شفافیت بین‌الملل • توسعه مشارکت‌های مردمی در حرکت‌های مبارزه با فساد • فعالیت سازمان‌های غیردولتی به شیوه‌های مختلفی نظیر تهیه طومار و ارائه آن به حکومت، برگزاری مذاکرات عمومی و به راه‌انداختن مبارزات خیابانی، جمع‌آوری امضا و همکاری با رسانه‌های گروهی

1. Corrupt Practices Investigation Bureau (CPIB)

2. Untersuchungsausschuss

3. Corruption and Civil Rights Commission (CCRC)

ادامه جدول (۳): مقایسه کشورهای منتخب در اقدامات مبارزه با فساد

کشورها	نهاد	اقدامات انجام گرفته در حوزه مبارزه با فساد
مالزی	نهاد ضدفساد در مالزی (ACA) با ادغام سه نهاد (واحد جرایم ویژه اداره تحقیقات جنائی پلیس سلطنتی، آژانس مبارزه با فساد دفتر نخست‌وزیری و قسمت پیگرد قانونی دفتر دادستان کل)، تحت وزارت کشور	• برگزاری ۱۵۰ جلسه دادگاه در آگوست ۱۹۹۴ برای جلب همکاری عمومی • تعقیب و بازداشت مجرمان • توصیه شیوه‌های مدیریتی جهت کاهش فرصت‌های فساد • اجرای فعالیت‌های اطلاعاتی و تحقیق درخصوص موارد فساد • تولید برنامه‌های تبلیغاتی، آموزشی، برنامه‌های تلویزیونی ضدفساد و دیگر اطلاع‌رسانی‌های عمومی • مطالعه و شناسایی نقاط ضعف مدیران دولتی • اجرای اقدامات شگفت‌انگیز در کنترل فساد
فنلاند	نهاد مستقل برای نظارت بر تأمین مالی سیاسی و ثبت لابی‌گری (دیوان محاسبات ملی فنلاند) و یک واحد دولتی مرکزی برای سیاست داده‌های باز (وزارت دارایی)	• شبکه همکاری مبارزه با فساد اداری • وزارت دادگستری به عنوان نهاد ملی هماهنگ کننده برای مبارزه با فساد • فعالیت‌های ضد فساد انجمن مقامات محلی و منطقه‌ای فنلاند (آموزش، تنظیم دستورالعمل‌ها، ارائه مشاوره و راهنمایی و افزایش آگاهی)
انگلستان	یگان مبارزه با فساد تحت نظر پلیس	• بازرسی و ارزیابی در سیستم‌های استخدام و جذب کارکنان • حمایت از نظارت مدیریت و رهبران جامعه • حمایت از سوت زنان • ممانعت از فعالیت‌های فساد آلود در پروژه‌های ساخت و ساز • الحاق انگلیس به کنوانسیون‌های منطقه‌ای و بین المللی مبارزه با فساد • تدوین قوانین مناسب جهت مقابله با فساد • توسعه همکاری‌های مبارزه با فساد در سطح بین‌المللی • ایجاد ضوابط اخلاقی در حیطه فعالیت‌های دولتی • ایجاد نهادهای بازرسی مستقل به همراه افزایش کارآمدی دستگاه قضایی

۴- بررسی زمینه‌های فساد و ارائه راهکار در حوزه‌های اقتصادی دستگاه‌های دولتی و زیرمجموعه آن

در این بخش از گزارش، با مرور ادبیات پژوهش، مصاحبه با چند تن از کارشناسان اجرایی و نیز در نظر گرفتن سیستم اجرایی کشور به بررسی زمینه‌های ایجاد فساد و ارائه راهکارهای پیشنهادی در حوزه‌های مختلف اقتصادی دستگاه‌های دولتی و شرکت‌های اقماری زیرمجموعه دستگاه‌های دولتی پرداخته شده است^۱:

۴-۱- بررسی زمینه‌های فساد در حوزه‌های اقتصادی دستگاه‌های دولتی

شناسایی زمینه‌های ایجاد فساد در حوزه‌های مختلف اقتصادی دستگاه‌های دولتی مانند سازمان امور مالیاتی کشور، سازمان بیمه مرکزی، سازمان گمرک جمهوری اسلامی ایران، سازمان حسابرسی، سازمان خصوصی‌سازی مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار خواهد گرفت:

۴-۱-۱- بررسی زمینه‌های فساد در سازمان امور مالیاتی کشور

۴-۱-۱-۱- معرفی سازمان امور مالیاتی کشور

سازمان امور مالیاتی کشور^۲، یکی از زیرمجموعه‌های وزارت امور اقتصاد و دارایی می‌باشد که وظیفه اصلاح نظام مالیاتی و مکانیزه نمودن سیستم مالیاتی کشور را دارد. قانون‌گذار در ماده ۵۹ قانون برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، تشکیل سازمان امور مالیاتی را به‌عنوان یک مؤسسه دولتی پیش‌بینی نموده است:

در سازمان امور مالیاتی کشور به دولت اجازه داده می‌شود به‌منظور افزایش کارایی نظام مالیاتی و رفع موانع سازمانی موجود و همچنین تمرکز کلیه امور مربوط به اخذ مالیات، «سازمان امور مالیاتی کشور» را به‌صورت یک مؤسسه دولتی و زیر نظر وزیر امور اقتصادی و دارایی ایجاد کند. با تشکیل این سازمان کلیه اختیارات، وظایف، نیروی انسانی، امکانات و تجهیزات موجود وزارت امور اقتصادی و دارایی که در معاونت امور مالیاتی و بخش‌ها و حوزه‌های مالیاتی به کار گرفته می‌شوند به این سازمان منتقل می‌گردد.

۱. لازم به ذکر است گزارش حاضر ماحصل ۶ ماه تحقیق و مصابه با برخی کارشناسان و خبرگان دستگاه‌های تابعه وزارت امور اقتصادی و دارایی است. تحقیق به اتمام نرسیده است و می‌تواند در بعد علمی و اجرائی گسترش و یا تعمیق یابد.

2. Iranian National Tax Administration

از این رو، در راستای اجرای ماده مزبور، سازمان امور مالیاتی کشور در سال ۱۳۸۱ به صورت یک مؤسسه دولتی تشکیل گردید. لازم به ذکر است که این سازمان یکی از پردرآمدترین سازمان‌های دولتی در کشور می‌باشد که بخش قابل توجهی از بودجه کشور و درآمدهای وزارت امور اقتصادی و دارایی کشور را تأمین می‌نماید.

وظایف و اختیارات سازمان به شرح زیر می‌باشد:

الف - تصدی کلیه امور در ارتباط با اجرای مقررات انواع مالیات‌های مستقیم و غیرمستقیم و سایر مالیات‌ها و تمام مراحل مربوط؛ اعم از شناسایی مؤدیان، تشکیل پرونده و تنظیم شناسنامه‌های مالیاتی، تشخیص و مطالبه مالیات و حل اختلاف مالیاتی و وصول مالیات به روش‌های معمول یا از طریق عملیات اجرایی و سایر موارد مربوط به مالیات‌ها در چهارچوب قوانین مالیاتی و سایر قوانین جاری کشور.

ب - مطالعه، بررسی و شناخت موانع موجود نظام مالیاتی و برنامه‌ریزی جهت رفع آنها.

پ - اظهارنظر و ارائه پیشنهادهای لازم در زمینه تدوین سیاست‌ها و خط‌مشی‌های مالیاتی در اجرای وظایف قانونی مربوط.

ت - تنظیم سیاست‌های اجرایی برای اخذ مالیات در کشور و تلاش مستمر به منظور نظارت بر حسن اجرای برنامه‌های مصوب.

ث - اتخاذ تدابیر لازم در خصوص چگونگی اجرای قوانین و مقررات مالیاتی از طریق تهیه و تنظیم آیین‌نامه‌ها و دستورالعمل‌های لازم و طراحی نظام‌ها و روش‌های اجرایی برای تشخیص و وصول مالیات.

ج - اجرای دقیق و کامل و ارائه پیشنهادهای اصلاحی مورد نیاز در خصوص قوانین و مقررات مالیاتی کشور و نظارت بر حسن اجرای آنها.

چ - طراحی، تدوین و اجرای پروژه‌های پژوهشی و اجرایی جهت بهبود وضع نظام مالیاتی کشور در زمینه‌هایی از قبیل اصلاح ساختار مالیاتی، ثبت نام و راهنمایی مؤدیان، گسترش خوداظهاری، انجام ممیزی‌های مؤثر، حسابداری مالیاتی، وصول و اجرا برای تسریع و تدقیق عملیات مالیاتی.

ح - مطالعه، بررسی و پژوهش مداوم در زمینه قوانین و مقررات مالیاتی و ارائه پیشنهاد یا انجام اقدامات لازم برای اصلاح و تکمیل آنها از طریق مراجع قانونی ذی ربط.

خ - مطالعه تطبیقی، بررسی و پژوهش مستمر در نظام های پیشرو مالیاتی کشورهای منتخب برای بهبود سیستم مالیاتی کشور.

د - مطالعه، بررسی به منظور یافتن راهکارهای مناسب شناسایی منابع مالیاتی و افزایش و توسعه ظرفیت های مالیاتی کشور و پیشنهاد آن به وزیر امور اقتصادی و دارایی.

ذ - گردآوری و پردازش اطلاعات و به کارگیری شماره های اقتصادی و ملی و کد پستی برای شناسایی واحدها و منابع مالیاتی و مشمولان قوانین و مقررات مالیاتی به منظور دستیابی به اهداف پیش بینی شده در قانون و اجرای عدالت مالیاتی.

ر - انجام مطالعات، بررسی، بهسازی و اصلاح ساختار تشکیلاتی و نیروی انسانی شاغل در امور مالیاتی برای اجرای وظایف محول شده و تأمین نیروی انسانی مورد نیاز.

ز - طراحی، برنامه ریزی و اجرای برنامه های آموزشی لازم برای ارتقای کیفیت نیروی انسانی سازمان بر اساس نیازهای تعیین شده.

ژ - طراحی، اجرا و بهسازی نظام جامع اطلاعات مالیاتی کشور و ایجاد شبکه اطلاعاتی فراگیر مکانیزه و استفاده از روش های نوین و ابزارهای پیشرفته برای تحقق درآمدهای مالیاتی.

س - برنامه ریزی و تهیه طرح های لازم برای افزایش بهره وری و کیفیت فعالیت های مالیاتی و کاهش هرچه بیشتر هزینه های مؤدیان در پرداخت مالیات.

ش - انجام مطالعات و بررسی های لازم و ارزشیابی مداوم عملکرد واحدهای مالیاتی و نیروی انسانی مربوط و هدایت و ارشاد آنها.

ص - آموزش و ارائه انواع خدمات به مؤدیان مالیاتی برای آشنایی آنان با تکالیف مربوط، انجام وظایف قانونی و پرداخت مالیات.

ض - نظارت و بازرسی در جهات اخلاقی، اعمال و رفتار مأموران مالیاتی، کشف تخلفات و تقصیرات اداری آنان، تعقیب متخلفان و حصول اطمینان از عدالت مالیاتی، سلامت و شفافیت در انجام این امور با رعایت قوانین و مقررات مربوط.

- ط - اظهارنظر در خصوص پیش‌نویس طرح‌ها، لوایح و تصویب نامه‌های طرح شده مربوط به امور مالیاتی جهت ارائه به وزیر امور اقتصادی و دارایی و سایر مراجع قانونی ذی‌ربط.
- ظ - مطالعه و بررسی روش‌های مناسب هدایت و سیاست‌گذاری در امور دعاوی حقوقی، قضایی و کیفری مربوط به امور مالیاتی.
- ع - انجام مطالعات اقتصادی مرتبط با مالیات و ارائه گزارش‌های تحلیلی و آماری مربوط به درآمدهای مالیاتی جهت ارائه به وزیر امور اقتصادی و دارایی و سایر مراجع قانونی ذی‌ربط و همچنین استفاده از تحلیل‌های انجام شده در جهت بهبود رفع نظام مالیاتی در کشور.
- غ - همکاری با مؤسسات داخلی و بین‌المللی در جهت تحقق مأموریت‌ها در چهارچوب مقررات موضوعه.
- ف - برنامه‌ریزی به‌منظور برقراری روابط مطلوب و مناسب بین عوامل وصول مالیات و مؤدیان و تعیین موازین خاص اخلاقی و رفتاری برای مأموران مالیاتی.
- ق - تهیه آیین‌نامه‌های موردنیاز پیش‌بینی شده در قوانین و مقررات موضوعه برای تصویب در مراجع ذی‌صلاح.
- ک - برآورد درآمدهای مالیاتی مربوط به هر سال و ارائه آن به وزیر امور اقتصادی و دارایی برای درج در لایحه بودجه.
- گ - انجام سایر اقدامات ضروری و موردنیاز برای تحقق اهداف سازمان.

۴-۱-۱-۲- زمینه‌های فساد در سازمان امور مالیاتی کشور

یکی از دغدغه‌های مهم مسئولین نظام مالیاتی کشور، مبارزه با فساد اداری است و این امر نیازمند شناخت دقیق زمینه‌های ایجاد فساد و بررسی علل و ریشه‌های آن است. با مرور ادبیات پژوهش، مصاحبه با چند تن از کارشناسان اجرایی سازمان امور مالیاتی و نیز در نظر گرفتن سیستم اجرایی کشور برخی از مهمترین عوامل بروز فساد اداری و تخلفات مالی در سیستم مالیاتی ایران به شرح جدول ۴ در دو دسته بندی عوامل سازمانی و عوامل قانونی مورد شناسایی قرار گرفته‌اند که در ادامه به آنها پرداخته می‌شود:

جدول (۴): زمینه‌های ایجاد فساد در سازمان امور مالیاتی کشور

عوامل		نوع دستگاه دولتی	
قانونی	سازمانی	زمینه‌های ایجاد فساد	سازمان امور مالیاتی
• پیچیدگی قوانین و مقررات و عدم شفافیت استانداردها • کنترل ضعیف و آزادی عمل بالای مأموران مالیاتی به هنگام اتخاذ تصمیمات کلیدی و مهم • معیار و ضوابط ناکافی در مرحله گزینش، جهت شناخت صلاحیت و شایستگی مأموران مالیاتی	• عدم آموزش لازم و کافی به مأموران مالیاتی • ارتباط مؤدی و مأموران مالیاتی • فرهنگ سازمانی ضعیف و تغییرناپذیر • روحیه کاری و تعهد شغلی پایین برخی مأموران مالیاتی • اعمال قدرت فرا قانونی برخی مدیران و... • عدم نظارت دقیق، پیگیر و مستمر به نحوه فعالیت مأموران مالیاتی • کمبود مأموران مالیاتی و حجم زیاد پرونده‌های مالیاتی • دسترسی ناکافی به اطلاعات مالیاتی • اعطای «امتياز»، «پست»، «پاداش» و «ترفع» بدون توجه به توانایی افراد و کیفیت ارائه خدمات • حقوق و دستمزد ناکافی کارکنان سازمان امور مالیاتی در اثر تورم		

۴-۱-۱-۳- راهکارهای پیشنهادی برای مدیریت و کنترل فساد در سیستم مالیاتی کشور

با توجه به نظرات کارشناسان اجرایی سازمان امور مالیاتی در خصوص شناسایی زمینه‌های فساد، راهکارهایی

برای مدیریت و کنترل فساد در قالب دو دسته عوامل سازمانی و قانونی پیشنهاد می‌شود: (جدول ۵)

جدول (۵): راهکارهای پیشنهادی برای مدیریت و کنترل فساد در سازمان امور مالیاتی کشور

عوامل			نوع دستگاه دولتی
قانونی	سازمانی		
• فعالیت نظام‌مند و مستمر کارگروه سلامت اداری سازمان امور مالیاتی و تنظیم برنامه‌های استاندارد و مشخص جهت مبارزه با فساد و رفع گلوگاه‌های فساد در سازمان. • افزایش حقوق کارکنان سازمان متناسب با نرخ تورم، جهت کاهش انگیزه کارکنان در ارتکاب فساد • به‌روز رسانی فرایند دادرسی • شفافیت در فرایند شایسته سالاری مدیران و طی شدن مراحل انتصاب طبق مستندات سازمان اداری و استخدامی کشور • ایجاد سیاست‌های هدف‌مند در راستای توسعه اخلاق سازمانی بین قسمت‌های درگیر در حوزه مقابله با فساد مانند واحد گزینش، مرکز حراست	• ارتقاء کمی و کیفی آموزش نیروی انسانی در راستای بهبود شیوه رسیدگی به امور مالیاتی مؤدیان و ایجاد بسته‌های آموزشی جهت آشنایی مؤدیان مالیاتی با قوانین و مقررات • تقویت سیستم‌های اطلاعاتی سازمان و ساده‌سازی سامانه‌های فناوری اطلاعات در حوزه مالیاتی و ایجاد پیوند مؤثر آنها • ایجاد مدیریت راهبردی در سطح کلان سازمان جهت ایجاد برنامه‌ها و هدفگذاری مؤثر مقابله با زمینه‌های فساد در سازمان • حذف ارتباط مؤدیان مالیاتی و کارشناسان از طریق هوشمندسازی و ارتقاء سامانه‌ها • حمایت بیشتر از افشاگران فساد اداری • اعمال سیستم‌های تشویقی و تنبیهی کارآمد و ارتقاء ضمانت اجرائی جهت کاهش انگیزه ارتکاب به فساد • شناسایی و رفع مصادیق تعارض منافع سازمانی و فردی در قالب برنامه‌های عملیاتی	راهکارهای کنترل و مدیریت فساد	سازمان امور مالیاتی

۴-۱-۲- بررسی زمینه‌های فساد در بیمه مرکزی جمهوری اسلامی ایران

۴-۱-۲-۱- معرفی بیمه مرکزی ج.ا.ا

بیمه مرکزی جمهوری اسلامی ایران طبق قانون تأسیس بیمه مرکزی ایران و بیمه‌گری در سال ۱۳۵۰ به صورت شرکت سهامی تأسیس شد. بر پایه این قانون، بیمه مرکزی با هدف تنظیم، تعمیم و هدایت امر بیمه در ایران و حمایت از بیمه‌گذاران، بیمه‌شدگان و صاحبان حقوق آنها و اعمال نظارت دولت بر فعالیت‌های بیمه‌ای تأسیس شده است. تمامی سرمایه بیمه مرکزی ایران متعلق به دولت و غیر قابل انتقال است.

• عمده فعالیت‌ها و وظایف، و رویکردها

طبق ماده ۱ قانون تأسیس بیمه مرکزی ایران، وظایف و مسئولیت‌هایی که برعهده بیمه مرکزی است در ۴ بخش زیر خلاصه می‌شود.

• تنظیم و هدایت بازار بیمه کشور از طریق تصویب آیین‌نامه‌ها و مقررات و دستورالعمل‌های اجرایی و نظارت بر حسن اجرای آنها.

• توسعه و تعمیم بیمه در جامعه از طریق ارتقای دانش و فرهنگ بیمه‌ای

• اعطای مجوز تأسیس شرکت‌ها و شبکه کارگزاری و دفاتر ارتباطی و نظارت بر فعالیت و رتبه بندی آنها.

• انجام بیمه‌های اتکایی با مؤسسات داخلی و خارجی در راستای حمایت از بیمه‌گذاران و شرکت‌های بیمه.

بیمه مرکزی جمهوری اسلامی ایران به عنوان تنها سازمان نظارتی و سیاست‌گذاری امر بیمه در کشور، نقش بسیار کلیدی و حیاتی را در فرایند پیاده سازی برنامه تحول صنعت بیمه و جهت دهی به آینده نگری و هدایت حرکت سایر شرکت‌های بیمه کشور برعهده دارد. لذا از سال ۱۳۸۹، فرایند استقرار مدیریت استراتژیک خود را منطبق با تغییر و تحولات شرایط محیطی، مورد ارزیابی قرار گرفت و از طریق ارزیابی، بهبود مستمر مدیریت استراتژیک خود را کنترل نمود. از این‌رو به منظور ایجاد هماهنگی و انطباق با اسناد فرادستی و پاسخگویی

مناسب به نیازهای جدید ذی نفعان، تغییر و تحولات عوامل محیطی درون و برون‌سازمانی خود را به‌صورت منظم مورد بررسی، ارزیابی قرار داد و متناسب با آن راهبردها و اقدامات اجرایی -مورد بازنگری قرار گرفت. در سال ۱۴۰۲ جهت‌گیری فعالیت‌ها و برنامه‌های عملی سازمان بعنوان نهاد حاکمیتی ناظر بر صنعت بیمه به منظور تحقق اهداف ملحوظ در چشم انداز ۱۴۰۴، در قالب بیانیه مأموریت و چشم‌انداز در قالب جایگاه و اختیارات قانونی سازمان، همسویی عرضه‌کنندگان خدمات بیمه، تعهد و حمایت کارشناسان و مدیران و در نهایت ذینفعان سازمان^۱ اعلام گردید.

رویکرد بیمه مرکزی در ارتباط با کلیه ذی‌نفعان، ارتباط مستقیم و ایجاد تعامل سازنده با آنها و شناسایی نیازمندی‌ها و انتظارات آنان است. بیمه مرکزی با رویکرد برنامه‌ریزی استراتژیک و استقرار سیستم مدیریت کیفیت به طرق مختلف، نیازها و انتظارات ذینفعان^۲ را شناسایی می‌کند.

• چارچوب های نظارتی بیمه مرکزی

الف) نظارت بر عملیات تأسیس

- بررسی پیش‌نویس اساسنامه شرکت
- بررسی گزارش توجیهی تأسیس و تأیید برنامه جامع عملیاتی شرکت
- نظارت بر ترکیب سهامداران و الزامات سرمایه‌ای
- نظارت بر ترکیب اعضای هیئت مدیره و صلاحیت آنان
- نظارت بر فرایند پذیره نویسی و تشکیل مجمع عمومی شرکت

ب) نظارت بر دوره فعالیت

- نظارت بر الزامات حاشیه توانگری مالی
- نظارت بر محاسبه ذخایر فنی

۱. دولت (سهامداران)، شرکت‌های بیمه، کارکنان، مراجعین (بیمه‌گذاران)، شبکه فروش (نمایندگان و کارگزاران و...)، نهادهای عمومی و اجرایی، پیمانکاران و تامین‌کنندگان کالا و خدمات، مشاوران و شرکت‌های آموزشی و جامعه

۲. این انتظارات شامل: آموزش‌ها و آگاهی‌ها، طرح‌ها و آیین‌نامه‌ها، ارائه آمار و اطلاعات فنی و تخصصی به‌صورت صحیح و دقیق، نیازهای رفاهی، ارائه راهنمایی و ماوراء در بحث نظارت یا پاسخگویی به هنگام مراجعه، رسیدگی به شکایات و ...

- مقررات سرمایه‌گذاری
- نظارت بر فرایند صدور بیمه نامه (تعیین حق بیمه براساس اصول بیمه‌گری)
- نظارت ظرفیت صدور و نگهداری ریسک و تمهیدات اتکایی

ج) نظارت بر سلامت سازمانی

- شفافیت صورت‌های مالی
- کفایت کنترل‌های داخلی
- کفایت سرمایه
- صلاحیت حرفه‌ای کارکنان کلیدی

نهاد ناظر از طریق بررسی شیوه‌های کنترل بر ریسک، موسسات بیمه را ملزم می‌نمایند تا از طریق کنترل‌های داخلی ریسک‌های خویش را به موقع شناسایی، اندازه‌گیری، ارزیابی و گزارش نماید. همچنین نهاد ناظر باید بر شیوه قیمت‌گذاری بیمه‌ها، نگهداری ریسک متناسب با کفایت سرمایه شرکت، متناسب بودن ذخایر، ارزیابی خسارات در شرایط نرمال و منطقی و تأدیه آن در موعد مقرر نظارت کند.

۴-۱-۲-۲- زمینه‌های فساد در بیمه مرکزی

بر مبنای مصاحبه با برخی کارشناسان خبره حوزه بیمه‌ای، ۵ گلوگاه زیر بعنوان گلوگاه‌های اصلی فساد، معرفی می‌گردند.

- اعلام و نرخ شرایط اتکایی
- سپرده‌گذاری در بانک‌ها
- دسترسی به بانک‌های اطلاعاتی
- اعطای مجوز فعالیت‌های تخصصی
- قراردادهای خرید خدمات و مشارکت‌ها

در این راستا، با توجه به شناخت گلوگاه‌های فوق، از جمله مهمترین زمینه‌های ایجاد فساد در سازمان بیمه مرکزی، در جدول ۶ ارائه شده است:

جدول (۶): زمینه‌های ایجاد فساد در سازمان بیمه مرکزی جمهوری اسلامی ایران

عوامل		نوع دستگاه دولتی	
قانونی	سازمانی		
	• بکارگیری برخی افراد ناکارآمد • عدم نظارت کافی بر روند قراردادهای پشتیبانی • سرمایه‌گذاری نامطلوب منابع حاصل از عملیات اتکایی (عدم رعایت ائین‌نامه‌های سرمایه‌گذاری در حوزه‌های مختلف، سرمایه‌گذاری ناکافی در منابع بیمه زندگی و غیرزندگی، عدم ارزیابی و مقایسه دقیق بازدهی سرمایه‌گذاری‌ها در حوزه‌های مختلف) • فرایند نامناسب عملیات مالی قراردادهای اتکایی • عدم نظارت کافی بر عملیات قراردادهای اتکائی در شرکت‌های بیمه (فرایند نامطلوب ساختار قراردادها و عدم نظارت کافی بر سازوکار اجرای قراردادها و نتایج حاصل از تنظیم قراردادهای اتکایی و فرایند احصاء و اعلام نرخ و شرایط آن، همچنین شاخص‌های نامناسب در انتخاب شرکت‌های طرف قرارداد)	زمینه‌های ایجاد فساد	سازمان بیمه مرکزی ج.ا.ا

۴-۱-۲-۳- راهکارهای پیشنهادی برای مدیریت و کنترل فساد در بیمه مرکزی

بمنظور ارتقاء سلامت اداری و مبارزه با فساد در سازمان، با تأکید بر نظرات کارشناسان اجرایی بیمه مرکزی، سازوکارهای لازم برای ارزیابی عملکرد و کنترل اقدامات حوزه عملیاتی سازمان (ازجمله مدیریت های حوزه اتکایی و مالی)، حوزه صدور مجوزهای حرفه‌ای و نظارتی بر عملیات شرکت‌ها، حوزه فناوری اطلاعات و مدیریت پشتیبانی در جدول ۷ ارائه می‌شوند:

جدول (۷): راهکارهای کنترل و مدیریت فساد در سازمان بیمه مرکزی جمهوری اسلامی ایران

عوامل			نوع دستگاه دولتی
قانونی	سازمانی		
	• نظارت بر روند عملیات اتکایی (نظارت بر فرایند ساختار و سازوکار و نتایج حاصل از اجرای قراردادهای اتکایی، نظارت بر فرایند احصاء و اعلام نرخ و شرایط آن، بررسی شاخص‌ها در انتخاب شرکت‌های طرف قرارداد) • نظارت بر فرایند عملیات مالی قراردادهای اتکایی (نظارت بر روند احصاء داده‌ها و اعتبارسنجی اطلاعات، ثبت حسابداری و ارسال صورت حساب‌های اتکایی، نظارت بر تسویه مانده حساب صورت حساب‌های اتکایی و نظارت بر صورت‌های مالی و گزارشگری مالی) • نظارت بر سرمایه‌گذاری منابع حاصل از عملیات اتکایی (توجه به روند سرمایه‌گذاری با رعایت ائین‌نامه‌ها در این حوزه، سرمایه‌گذاری در منابع بیمه زندگی و غیرزندگی، ارزیابی و مقایسه بازدهی سرمایه‌گذاری‌ها در حوزه‌های مختلف) • نظارت بر روند قراردادهای پشتیبانی (نظارت بر قراردادهای برون سپاری سازمان و کیفیت ایجاد شرکت‌های اقماری برای پشتیبانی در حوزه فناوری اطلاعات و ارتباطات) • ارزیابی دقیق در شناسائی متخصصان با توجه به تغییرات سریع در حوزه فناوری‌های نوین و سازمان‌دهی دانش و تجارب سازمانی	راهکارهای کنترل و مدیریت فساد	سازمان بیمه مرکزی ج.ا.ا

۴-۱-۳- بررسی زمینه‌های فساد در سازمان حسابرسی

۴-۱-۳-۱- معرفی سازمان حسابرسی

سازمان حسابرسی در نقش بازوی نظارتی قوه مجریه، با حسابرسی در توسعه پایدار و ایجاد شفافیت و افزایش اعتماد مردم به بازار سرمایه رکنی اساسی در شکوفایی فعالیت‌های اقتصادی در بخش عمومی و خصوصی دارد. گزارش‌های حسابرسی در اعتبار سنجی وام‌گیرندگان حائز اهمیت است و ابزار مهمی برای حفظ پس‌اندازهای مردم محسوب می‌شود. گزارش‌های صادره انواع مختلفی دارد؛ گزارش مقبول بیانگر شفافیت بالای صورت‌های مالی، گزارش‌های مردود و عدم اظهارنظر مبین قابل اتکا نبودن صورت‌های مالی برای تصمیم‌گیری است.

سازمان حسابرسی، یکی از سازمان‌های مهم در کشور است که با هدف تأمین نیازهای دولت در حسابرسی ایجاد شده است. در حال حاضر، این سازمان اهداف مهمی را اعم از ارائه خدمات تخصصی مالی به بخش دولتی از جمله استانداردهای گزارش‌های مالی، استانداردهای حسابرسی عملیاتی و ارائه می‌نماید^۱. به طور کلی، وظیفه سازمان، بررسی و حسابرسی صورت‌های مالی و خدمات مالی و ارائه گزارش‌های حسابرسی طبق قوانین تجارت به مجامع عمومی شرکت‌ها و... می‌باشد. سازمان حسابرسی علاوه بر حسابرسی و بازرسی قانونی، خدمات مالی مشاوره‌ای، تدوین اصول و ضوابط حسابداری و حسابرسی، آموزش و تحقیق در زمینه حسابرسی را نیز به عهده دارد.

۴-۱-۳-۲- زمینه‌های فساد در سازمان حسابرسی

با توجه به جایگاه سازمان حسابرسی در نظام اداری کشور و تاثیرگذاری بر چرخه اقتصادی شرکت‌ها، شناسایی زمینه‌های فساد در این سازمان جهت کنترل و مدیریت فساد به عنوان یکی از موارد بسیار با اهمیت می‌باشد. از این رو، در ادامه به مهمترین زمینه‌های فساد در سازمان حسابرسی بر اساس نظرات کارشناسان این حوزه، در جدول ۸ پرداخته می‌شود:

۱. البته ارائه خدمات حسابرسی و خدمات مالی، سازمان حسابرسی به شرکت‌های دولتی، خصوصی نیز شامل می‌شود.

جدول (۸): زمینه‌های ایجاد فساد در سازمان حسابرسی کشور

عوامل		نوع دستگاه دولتی
قانونی	سازمانی	سازمان حسابرسی
عدم برخورد مناسب و به موقع با متخلفین	- خرید سهام توسط برخی حسابرسان برای خود و اطرافیان - دریافت هدایا از شرکت‌های مورد رسیدگی در حد نامتعارف - ابقای طولانی مدت افراد و اعطای پست‌های کلیدی - عدم تقسیم عادلانه کارانه بین حسابرسان - عدم تناسب حقوق و مزایا پرسنل و حسابرسان خارج از سازمان - اعطای امتیاز شرکت‌ها به مدیران و حسابرسان در قالب مأموریت‌های خارجی - عدم آموزش کافی پرسنل سازمان - عدم پیگیری و برخورد مناسب و به موقع از گزارش‌های دارای تخلف به بازرسی و ارگان‌های مختلف و ... - زمان‌بر بودن بررسی گزارش‌های دارای تخلف مربوط به گزارش‌های صادره حسابرسان توسط هیات عالی نظارت - عدم نظارت کافی برخی مدیران نسبت به پرسنل خود در حین حسابرسی شرکت‌ها - اعطای وام به حسابرسان و اطرافیان توسط بانک‌های مورد رسیدگی	

۴-۱-۳-۳- راهکارهای پیشنهادی برای مدیریت و کنترل فساد در سازمان حسابرسی

بر اساس نظرات کارشناسان اجرائی حوزه حسابرسی، با توجه به زمینه‌های ایجاد فساد در سازمان حسابرسی، راهکارهایی برای مدیریت و کنترل فساد در قالب عوامل سازمانی و قانونی در جدول ۹ پیشنهاد شده است.

جدول (۹): راهکارهای مدیریت و کنترل فساد در سازمان سازمان حسابرسی کشور

نوع دستگاه دولتی		عوامل	
سازمان حسابرسی	راهکارهای کنترل و مدیریت فساد	سازمانی	قانونی
		• تقویت راهبری شرکت‌ها (کمیته‌های حسابرسی مستقل) و تقویت کنترل‌های داخلی شرکت‌ها و دوره‌های آموزشی. • تقویت کنترل کیفیت و حراست و بازرسی در سازمان حسابرسی و جامعه حسابداران رسمی و هماهنگی با وزارت امور اقتصادی و دارایی • شناسائی و بکارگیری افراد متخصص و کارآمد • برخورد قاطع با متخلفین و نظارت کافی بر فعالیت حسابرسان سازمان • رعایت عدالت در پرداخت حقوق و استفاده از سیستم‌های تشویقی عادلانه • استفاده از سیستم‌های نوین در بررسی گزارش‌های دارای تخلف در جلوگیری از اتلاف وقت	• ایجاد واحد مستقل مبارزه با فساد. با ضمانت و حمایت قضائی. • تقویت کمیته پولشویی و تأمین مالی تروریسم در شرکت‌ها

۴-۱-۴- بررسی زمینه‌های فساد در سازمان خصوصی سازی

۴-۱-۴-۱- معرفی سازمان خصوصی سازی

سازمان خصوصی سازی، با استناد به ماده ۱۵ قانون برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ج.ا. تشکیل شد.^۱ حسب ماده ۴ اساسنامه سازمان خصوصی سازی، وظایف و اختیارات به شرح زیر می‌باشد:

۱. در زمان تشکیل سازمان مذکور، نام سازمان با کم توجهی به وظایف سازمان مذکور و تعیین تکلیف کامل وظایف سازمان گسترش ...، فقط جایگزین نام سازمان گسترش مالکیت واحدهای تولیدی شده است.

- تهیه راهکارهای تسهیل دستیابی به توسعه مشارکت عمومی جهت افزایش بهره‌وری منابع مادی و انسانی و توسعه توانمندی‌های بخش خصوصی و تعاونی و ارائه آن به هیأت وزیران برای تصویب.
- اعمال نمایندگی وزارت امور اقتصادی و دارایی در امر واگذاری‌ها.
- برنامه‌ریزی واگذاری سهام شرکت‌ها مشتمل بر شرایط و نحوه واگذاری سهام در چارچوب قوانین و مقررات مربوط پس از تصویب هیأت واگذاری.
- در واگذاری سهام شرکت‌ها، تدابیر لازم در راستای تنظیم بازار، تأمین کالا و خدمات، حفظ منافع عمومی و مدیریت و نظارت دولت با رعایت قوانین و مقررات اتخاذ گردد. به نحوی که مسئولیت تحقق موارد مذکور تا واگذاری سهام شرکت‌ها خسب مورد بر عهده وزارتخانه مربوطه باشد.
- تعیین بانک‌ها، مؤسسات تأمین سرمایه و شرکت‌های سرمایه‌گذاری جهت تعهد پذیره نویسی یا تعهد خرید سهام.
- شناسایی و انجام اقدامات اجرایی لازم برای تبدیل تصدی‌های قابل واگذاری دولتی که در قالب غیرشرکتی اداره می‌شوند، به شخصیت حقوقی مناسب و انجام عملیات واگذاری آن‌ها در اجرای ماده ۱۹ قانون^۱.
- عرضه هرگونه سهام، سهم الشرکه، حق تقدم ناشی از سهام و سهم الشرکه و حقوق مالکانه مربوط به بنگاه‌های موضوع ماده ۸۶ قانون، پس از تصویب هیأت واگذاری.
- انجام وظیفه دبیرخانه هیأت واگذاری.
- انجام سایر وظایفی که برای واگذاری سهام و خصوصی‌سازی در چارچوب برنامه‌های توسعه‌ای کشور و سایر قوانین و مقررات مربوط، به سازمان محول شده یا می‌شود.
- نظارت بر اجرای دقیق مفاد قراردادهای مربوط به واگذاری.
- نظارت و پشتیبانی بعد از واگذاری برای تحقق اهداف واگذاری.

^۱ قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی.

۴-۱-۴-۲- زمینه‌های فساد در سازمان خصوصی سازی

بر اساس مصاحبه با کارشناسان خبره حوزه خصوصی سازی می‌توان موارد زیر را به‌عنوان زمینه ایجاد تخلف و در پی آن فساد در سازمان خصوصی سازی در جدول ۱۰ ذکر کرد:

جدول (۱۰): زمینه‌های ایجاد فساد در سازمان خصوصی سازی کشور

نوع دستگاه دولتی		عوامل
سازمان خصوصی سازی		عوامل
زمینه‌های ایجاد فساد	سازمان خصوصی سازی	قانونی • وجود نواقص قانونی در حوزه اصلاح ساختار بنگاه‌ها • دخالت فرآیندهای سیاسی در امر واگذاری
		سازمانی • عدم بروزرسانی اطلاعات برخی مدیران نسبت به قوانین و مقررات مربوط • برخی شتاب‌زدگی‌ها در امر واگذاری بنگاه‌ها. • نگاه درآمدی به واگذاری‌ها. • عدم اجماع نظر سیاست‌گذاران در مورد حدود خصوصی سازی. • عدم توجه کافی به بدنه کارشناسی • عدم بهره‌مندی کافی از توانمندی افراد کارآزموده درون سازمان.

۴-۱-۳-۴- راهکارهای پیشنهادی برای مدیریت و کنترل فساد در سازمان خصوصی سازی

با توجه به نظرات کارشناسان خبره حوزه خصوصی سازی، زمینه‌های ایجاد فساد در این سازمان می‌توان موارد زیر را به‌عنوان راهکارهای مدیریت و کنترل فساد در سازمان خصوصی سازی در جدول ۱۱ ذکر کرد:

جدول (۱۱): راهکارهای مدیریت و کنترل فساد در سازمان خصوصی سازی کشور

عوامل		نوع دستگاه دولتی	
قانونی	سازمانی		
توجه به زیر ساخت‌های قانونی و اجرایی جهت اصلاح ساختار بنگاه ها	- عدم دخالت فرآیندهای سیاسی در امر واگذاری - توجه و اشراف هر چه بیشتر سیاست‌گذاران به قوانین و مقررات مربوط (از جمله نحوه واگذاری سهام در چارچوب قوانین و مقررات پس از تصویب هیأت واگذاری). - انتخاب مدیران کارازموده و افراد توانمند و با تجربه و متخصص - عدم شتاب زدگی و در نظر گرفتن زمان بندی کارشناسانه در واگذاری بنگاه‌ها - عدم نگاه درآمدی به واگذاری‌ها و نظارت و پشتیبانی بعد از واگذاری - عدم دخالت فرآیندهای سیاسی در امر واگذاری .	راهکارهای کنترل و مدیریت فساد	سازمان خصوصی سازی

۴-۱-۵- بررسی زمینه‌های فساد در گمرک جمهوری اسلامی ایران

۴-۱-۵-۱- معرفی گمرک جمهوری اسلامی ایران

گمرک جمهوری اسلامی ایران، سازمانی دولتی و تابع وزارت امور اقتصادی و دارایی است که به‌عنوان مرزبان اقتصادی کشور، نقش محوری و هماهنگ‌کننده را در مبادی ورودی و خرجی کشور دارد. این سازمان مسئول اعمال حاکمیت دولت در اجرای قانون امور گمرکی و همچنین سایر قوانین و مقررات مربوط به صادرات و

واردات، عبور کالا (ترانزیت)، وصول حقوق ورودی، عوارض گمرک، مالیات‌های مربوطه، الزامات فنی و تسهیل تجارت است.

گمرک ج.ا.ا برای انجام وظایف قانونی خود، سطوح واحدهای اجرایی مورد نیاز را بدون رعایت ضوابط و تقسیمات کشوری و با توجه به ماده ۳۰ قانون مدیریت خدمات کشوری^۱ متناسب با حجم و نوع فعالیت‌ها تعیین می‌نماید. تشکیلات گمرک و واحدهای اجرایی متناسب با وظایف و مأموریت‌های محوله توسط این سازمان تهیه می‌شود و پس از تأیید وزیر امور اقتصادی و دارایی به تصویب هیئت وزیران می‌رسد. گمرک ج.ا.ا شامل ستاد مرکزی گمرک ایران و گمرکات اجرایی است. در حال حاضر حدود ۱۶۴ گمرک اجرایی در سطح کشور فعالیت دارند.

• وظایف و اختیارات گمرک جمهوری اسلامی ایران

در ماده ۳ قانون امور گمرکی^۲، وظایف و اختیارات گمرک ایران به شرح ذیل است:

- اعمال سیاست‌های دولت در زمینه صادرات و واردات و عبور کالا؛
- تشخیص و وصول حقوق ورودی و سایر وجوه قابل وصول قانونی توسط گمرک ایران؛
- انجام تشریفات قانونی ترخیص کالا به صاحب یا نماینده قانونی وی و بررسی اسناد ترخیص به منظور احراز صحت شرایط ترخیص و وصول کسر دریافتی یا استرداد اضافه دریافتی.
- کنترل و نظارت بر امور عبور کالا از قلمرو کشور؛
- اجرای قوانین و مقررات مرتبط با بازارچه‌های مرزی، مرز نشینان و پبله‌وران؛

۱. ماده ۳۰ وزارتخانه‌ها و سازمان‌های مستقل که تحت نظر معاون رئیس جمهور اداره می‌شوند، در صورت ضرورت با تأیید سازمان و تصویب هیأت وزیران می‌توانند حسب وظایف قانونی خود در برخی از سطوح تقسیمات کشوری، واحد سازمانی داشته باشند.

۲. شایان ذکر است در کتاب قانون امور گمرکی به مباحث مختلف مانند حقوق ورودی کالا، هزینه‌های خدمات فناوری اطلاعات و ارتباطات، تشریفات و کنترل‌های گمرکی، ارزش گذاری کالا، نگهداری کالا در اماکن گمرکی، مسئولیت حفظ و نگهداری کالا در انبارهای گمرکی، تشریفات و شرایط عمومی اظهار و ترخیص رویه‌های گمرکی (ورود قطعی کالا، ورود موقت، مرجوعی، عبور کالای خارجی، صدور قطعی، استرداد حقوق ورودی، کالای مسافری، وسایل نقلیه و سایر) اشاره شده است.

- اعمال مقررات گمرک درباره معافیت‌ها و ممنوعیت‌ها در بخش‌های صادرات قطعی، صادرات موقت، واردات قطعی، واردات موقت، عبور داخلی کالاهای انتقالی، معاملات پایاپای مرزی، فروشگاه‌های آزاد، بسته‌ها وهای سیاسی و پست بین‌المللی؛
 - اجرای قوانین و مقررات مربوط به تخلفات و قاچاق کالاهای متروکه و ضبطی؛
 - پیش‌بینی و فراهم نمودن زیرساخت‌های موردنیاز برای اجرا و استقرار سامانه‌ها، رویه‌ها و روش‌های نوین همچون پنجره واحد در فعالیت‌های گمرکی؛
 - جمع‌آوری و تجزیه و تحلیل و انتشار آمار میزان واردات و صادرات کالا؛
 - آموزش کارکنان و نظارت و انجام بازرسی اعمال و رفتار کارکنان گمرک، کشف تخلف و تقصیرات اداری آنان؛
 - بازرسی از واحدهای اجرائی گمرک و نظارت بر عملکرد آنها و ساماندهی کمی و کیفی مبادی ورودی و خروجی؛
 - تمهیدات لازم برای تسهیل امور تجاری، تشویق صادرات و گسترش عبور کالا؛
 - تسهیل فرایندهای گمرکی با هدف توسعه گردشگری
- رئیس‌کل گمرک ایران از سوی وزیر امور اقتصادی و دارایی منصوب می‌شود و به‌عنوان بالاترین مقام اجرائی گمرک در چارچوب قوانین و مقررات قانونی مربوطه، اداره امور گمرک، پیشنهاد تشکیلات و بودجه، استخدام، عزل و نصب کارمندان، نقل و انتقال آنان از واحدی به واحد دیگر، نمایندگی گمرک در کلیه مراجع قانونی و حق توکیل به غیر و ارجاع به داوری در موارد لزوم و اعمال نظارت بر حسن اجرای وظایف محوله به گمرک را زیر نظر وزیر امور اقتصادی و دارایی بر عهده دارد. همچنین، معاونان گمرک بنا به پیشنهاد رئیس‌کل گمرک ایران تأیید و وزیر دارایی با حکم رئیس‌کل گمرک ایران منصوب می‌شوند. کارکنان گمرک از نظر مقررات استخدامی مشمول قانون مدیریت خدمات کشوری و اصلاحات بعدی آن می‌باشند و با عنایت به ویژگی‌های خاص و اهمیت و مسئولیت‌های مشاغل گمرک و تأثیر آن بر وصول درآمدها جایگاه مهمی در کشور دارند و برای تأمین نیروی انسانی با توجه به مدارک تحصیلی و تجارب و تخصص آنان برای تصدی پست‌های سازمانی اقدام می‌شود.

۴-۱-۵-۲- زمینه‌های فساد در گمرک جمهوری اسلامی ایران

بر اساس نظرات کارشناسان حوزه گمرک، می‌توان گفت که علی‌رغم زحمات و فعالیت‌های شبانه‌روزی مدیران و مسئولین این حوزه هنوز هم نواقص و مشکلاتی در سازمان گمرک مشاهده می‌شود که زمینه ایجاد و شکل‌گیری فساد می‌باشند که در جدول ۱۲ به آنها اشاره خواهد شد:

جدول (۱۲): زمینه‌های ایجاد فساد در سازمان گمرک جمهوری اسلامی ایران

نوع دستگاه دولتی		عوامل
		قانونی
		سازمانی
سازمان گمرک	راهکارهای کنترل و مدیریت فساد	• عدم همکاری جدی و ارتباط مستقیم و یکپارچه برخی سازمان‌ها^۱ با گمرک در کشف و شناسایی کالای قاچاق^۲ و تخلفات • کمبود نیروی انسانی در کلیه رده‌ها^۳ (اداری، گمرکی و ستادی)
		• بلا تکلیفی برخی مدیران و پرسنل گمرک نسبت به تکالیف خود به دلیل دستورالعمل‌های مختلف و بخشنامه‌ها و تفاسیر مختلف از آن • تصمیم‌گیری و ابلاغ بخشنامه‌ها، دستورالعمل‌ها^۴ و قوانین و مقررات سالانه^۵ از سوی سازمان‌ها و ادارات مختلف به سازمان گمرک جهت اجر

۱. بانک‌ها، وزارت ارتباطات و فناوری، مؤسسه استاندارد، وزارت صمت، سازمان انرژی اتمی، وزارت بهداشت، وزارت کشاورزی، وزارت دفاع، وزارت راه و شهرسازی و چندین سازمان دیگر

۲. واردات چای دیش، تلفن همراه، واردات خودرو، خوراک دام، مواد غذایی، لوازم آرایشی، لاستیک و سایر

۳. به عنوان نمونه در ارجاع پرونده‌های قضایی به ستاد، به دلیل کمبود نیرو در بخش‌های فنی اظهارنامه‌های صادرات و واردات ا به صورت تصادفی بررسی می‌شود. چنانچه تنها یک درصد ارزش کل کالاها در یک روز در گمرک اجرا و اعمال نشود، سالیانه میلیاردها دلار و ریال از منابع دولت به هدر خواهد رفت.

۴. وزارت صمت، مخابرات، بهداشت و درمان، بانک مرکزی بیشتر از سایر ارگان‌ها و سازمان‌های هم‌جوار اقدام به ارسال بخشنامه و دستورالعمل به گمرک می‌کنند.

۵. مانند اعمال قانون و مقررات در تجارت خارجی که قانون یک‌ساله آن توسط وزارت صمت، معدن و تجارت به‌عنوان قانون صادرات و واردات به گمرکات در طی سال ابلاغ می‌شود و لازم‌الاجراست. از دیگر موارد نیز می‌توان به تصمیم‌گیری و ابلاغ تغییرات در تعرفه کالا (واردات خودرو تلفن همراه و سایر) توسط هیئت محترم دولت پس از گزارش‌های مدیران گمرک و سازمان‌های هم‌جوار (وزارت صمت، بهداشت و درمان، مخابرات) با توجه به مسائل اقتصادی و نیاز جامعه اشاره کرد.

ادامه جدول (۱۲): زمینه‌های ایجاد فساد در سازمان گمرک جمهوری اسلامی ایران

عوامل		نوع دستگاه دولتی	
قانونی	سازمانی	زمینه‌های ایجاد فساد	سازمان گمرک ج.ا.ا
• موانع و مشکلات در اجرای قانون قاچاق کالا و ارز^۲ • ناهماهنگ بودن ستاد مرکزی مبارزه با قاچاق کالا و ارز^۲ با گمرک به دلیل مشکلات عدیده اداری، عدم وجود زیرساخت‌ها در این مجموعه، دستورالعمل‌های غیرکارشناسانه و همچنین عدم تطبیق برنامه‌ها و تصمیمات خود. • قاچاق کالا از مبادی غیرقانونی و غیرمجاز • دخالت برخی استانداران و فرمانداران در انتصاب مدیران و سرپرستان گمرکات • شرایط نامطلوب اخذ کارت بازرگانی	• عدم تناسب دستمزد و حقوق کارکنان گمرک ج.ا.ا با دریافتی‌های برخی سازمان‌ها • وجود نواقصی در اتصال سیستم یکپارچه سامانه جامع تجارت وزارت صمت به گمرک و در نتیجه طولانی شدن فرایند ترخیص کالا • عدم آگاهی کامل به بعضی از قوانین تجارت خارجی W.T.O و کنوانسیون‌ها تجاری • توجه به زیرساخت‌ها و رفع عدم اتصال و یکپارچه کردن بعضی از سیستم‌های موجود جهت در دسترس قرار گرفتن کالاهای وارداتی • معایب و ضعف‌های زیاد سامانه جامع گمرک		

۱. در حال حاضر، پرداختی‌ها به پرسنل و کارکنان مستقر در گمرکات مرزی (مانند بازرگان، بوشهر، هرمزگان و بندر رجایی، شهید باهنر و دفاتر مهم آن دوغارون، اینچه برون، آستارا، سرو و سایر) نیز که با شرایط نامناسب آب‌وهوایی، مشکلات تردد، امکانات رفاهی (مانند مسکن سازمانی و سرویس ایاب و ذهاب)، روبرو هستند، با تورم کنونی بسیار ناچیز بوده و زمینه اقدام به اخذ رشوه یا کمک‌های نقدی و جنسی از صاحبان کالا را مهیا ساخته است.

۲. مانند عدم اجرای دستورالعمل ماده ۵ و ۶ آیین‌نامه اجرایی قانون قاچاق کالا به دلیل ضعف در زیرساخت‌ها که باعث عدم کنترل و نظارت دقیق بر روند مراحل ورود کالا و ثبت سفارش، اخذ مجوزها، اخذ ارز از بانک مرکزی و سایر نهادها و ارگان‌ها شده است. همچنین قاچاق کالا از مبادی غیرقانونی و غیرمجاز به دلیل نداشتن یک مدیریت واحد در مراحل ترخیص کالا و واردات و صادرات، خروج ارز و لطمه به تولید.

۳. یکی از وظایف مهم این نهاد (زیر نظر نهاد ریاست جمهوری) یکپارچه کردن سازمان‌هایی است که در امر واردات کالا، تخصیص ارز، مراحل ثبت سفارش در وزارت صمت، استاندارد، بانک مرکزی، وزارت بهداشت و درمان، کشاورزی و سایر ادارات و ارگان‌ها فعالیت دارند و از بدو ورود کالا تا مراحل ترخیص می‌بایست وظایف خود را با الکترونیکی کردن وضع موجود به وضع بهتر نمایند.

ادامه جدول (۱۲): زمینه‌های ایجاد فساد در سازمان گمرک جمهوری اسلامی ایران

نوع دستگاه دولتی		عوامل
سازمان گمرک ج.ا.ا	زمینه‌های ایجاد فساد	قانونی • ضعف در زیرساخت‌های وزارت ارتباطات و بروز مشکلات عدیده در مراحل تشریفات ترخیص کالا • وجود نواقص در سامانه جامع گمرک • عدم همکاری و هماهنگی کافی سازمان اموال تملیکی با اداره کل گمرک • مشکلات و معضلات گمرکاتی که در انجام تشریفات گمرکی با شرکت انبارهای عمومی و خدمات گمرکی در ارتباط هستند • عدم سیستمی‌شدن ارزیابی‌ها در واحدهایی که پرونده‌های قضایی دارند • دخالت برخی استانداران و فرمانداران در انتصاب مدیران و سرپرستان گمرکات^۱ • انتخاب و به‌کارگیری بدون تخصص و تعهد مدیران عامل و سایر عوامل مدیریتی شرکت انبارهای عمومی و خدمات گمرکی
		قانونی • عدم هماهنگی عوامل نیروی انتظامی با کارشناسان گمرک قبل از کشف کالای قاچاق و ورود این کالاها به انبارهای خصوصی این سازمان‌ها و ارگان‌ها • به‌روز نبودن ارزش کالاها در پرونده‌های قضایی و ایجاد اختلاف در قیمت و ارزش‌گذاری کالا در گمرکات به دلیل عدم اتصال سیستم‌های کنترلی ارزش به دوائر قضایی • محرومیت استفاده از نصب سیستم کنترل و نظارت مانند نصب دستگاه X-ray تجاری، چمدانی، مسافری^۲

۱. یکی دیگر از معضلات و مشکلات گمرکات اجرایی به‌کارگیری برخی افراد بومی و غیرکارشناس و متخصص در امور اجرایی گمرکات است که با تماس‌های تلفنی سفارشات به‌کار گرفته شده و موجب عدم جذب حقوق دولت در گمرکات شهرستان‌ها می‌شود برای مثال واردات پارچه در گمرکات شهرستان خرمشهر که پس از سالیان سال هنوز هم بانفوذ عوامل غیرمسئول و فرصت‌طلب از گمرک ترخیص و در بازار به فروش می‌رسد.
۲. در حال حاضر تنها چند گمرک مهم مانند بازرگان، بندرعباس، فرودگاه حضرت امام خمینی (ره) در تهران و آستارا دارای این سیستم هستند.

ادامه جدول (۱۲): زمینه‌های ایجاد فساد در سازمان گمرک جمهوری اسلامی ایران

نوع دستگاه دولتی		عوامل
سازمان گمرک	زمینه‌های ایجاد فساد	عوامل سازمانی قانونی
		• عدم همکاری و هماهنگی سازمان اموال تملیکی با اداره کل گمرک^۱ (عدم وجود سیستم یکپارچه ترخیص و انتقال کالا به انبارهای سازمان اموال تملیکی)، تبعیض در انتقال کالای متروکه به سازمان اموال تملیکی و تغییر در ماهیت کالاها^۲) • مشکلات موجود در مناطق آزاد و ویژه اقتصادی از جمله (محصور نبودن کامل انبارها و محوطه مناطق، عدم اتصال سیستمی مناطق آزاد به سامانه جامع امور گمرکی، صدور قبض انبار توسط خود مناطق و عدم اعلام آن در زمان مقرر به گمرک جهت اطلاع و چگونگی موجودی کالا، عدم پایبندی به مقررات تجارت و بازرگانی و گمرکی مدیران و مسئولین این مناطق)
		• مشکلات قانونی موجود در مناطق آزاد و ویژه اقتصادی از جمله نگهداری نامحدود کالا در این مناطق در صورتی که در گمرکات طبق قانون ۴ ماه و ۲۰ روز است .

۱. طبق قانون، در صورت عدم ترخیص کالاهای وارداتی توسط صاحبان کالا یا تجار در زمان موردنظر (حدود ۴ ماه و ۲۰ روز) گمرک موظف است نسبت به تهیه اظهارنامه و یا اسناد متروکه اقدام و آن را به سازمان اموال تملیکی ابلاغ و این سازمان در مورد مقرر قانون این کالا را از گمرک تحویل و به انبارهای خود انتقال نماید. در این خصوص سازمان اموال تملیکی کالاهای را به تشخیص خود از گمرک ترخیص می‌نماید (مانند ماشین‌آلات وسایط نقلیه و امثالهم) و نسبت به اقلام غذایی پوشاک و البسه و غیره مثل قیر که اگر در زمان و قید فوریت از گمرک جابه‌جا نشود و موجب ضرر و زیان به بیت‌المال می‌شود اهمیتی قائل نیست. علاوه بر این، بعضی از صاحبان کالا نیز رضایت دارند که کالای خود را متروکه کرده و به سازمان اموال تملیکی منتقل نمایند زیرا امید دارند مجوزهایی که گمرک از آنها درخواست می‌نموده آن سازمان نسبت به مراحل ترخیص تسهیلات داده و یا احیاناً با تعویض اسناد و مشخصات ظاهری کالا آنها را از انبارهای خود ترخیص و روانه بازار می‌کنند.
۲. برای مثال در واردات خوراک سگ و گربه که معمولاً خارج از کشور وارد می‌شود صاحب کالا با هماهنگی عوامل این سازمان اقدام به تعویض برچسب اصلی خارجی نموده و با نصب برچسب داخلی اقدام ترخیص کالا از انبارهای سازمان مذکور می‌نمایند که در این خصوص هم حقوق دولت تضییع شده و کالای غیرمجاز که قبلاً در گمرک از ترخیص آن جلوگیری شده خیلی راحت با انتقال به انبارهای سازمان اموال تملیکی و پرداخت حقوق قانونی دولت ترخیص گردیده است.

۴-۱-۵-۳- راهکارهای پیشنهادی برای مدیریت و کنترل فساد در گمرک جمهوری اسلامی ایران

با توجه به نظرات کارشناسان اجرایی سازمان گمرک در خصوص شناسایی زمینه‌های ایجاد فساد، راهکارهایی

در قالب عوامل سازمانی و قانونی در جدول ۱۳ پیشنهاد شده است:

جدول (۱۳): راهکارهای کنترل و مدیریت فساد در سازمان گمرک جمهوری اسلامی ایران

نوع دستگاه دولتی	عوامل
سازمان گمرک ج.ا.ا	راهکارهای کنترل و مدیریت فساد
عوامل	عوامل
قانونی	سازمانی
• ایجاد مدیریت واحد در اتخاذ سیاست‌های مربوط به ورود کالا به گمرکات و ترخیص کالا بین دستگاه‌ها و سازمانها • جلوگیری از تخلفات در حوزه ترخیص کالا از جمله نصب سراسری X-Ray تجاری، چمدانی، مسافری در تمام گمرکات کشور برای ارزیابی و ترخیص کالاهای وارداتی • بازنگری مجدد درخصوص ملحق شدن مجدد شرکت انبارهای عمومی و گمرکی به وزارت امور اقتصادی و دارایی • بازبینی در شرایط اخذ کارت بازرگانی مانند در نظر گرفتن سن افراد • شناسایی و مبارزه با قاچاق کالا و ارز • تصمیم جدی و عاجل در جلسات روسای قوا و یا وزیر یا مدیران ارشد نیروی انتظامی در خصوص اصلاح فرایند پرونده‌های قاچاق • اقدام عاجل با ورود به قوانین و مقررات جاری تجارت و گمرک و اصلاح قوانین و مقررات داخلی مناطق آزاد اقتصادی • عدم شتاب‌زدگی در ایجاد و ابلاغ آئین‌نامه‌ها توسط مسئولین. • ابلاغ مجوز سازمان امور استخدامی کشور جهت برگزاری امتحانات و جذب نیروی جدید برای گمرک	• به‌کارگیری کارشناسان و عوامل این سازمان جهت آموزش در اداره کل آموزش گمرک و توجیه کامل به مقررات جاری بازرگانی کشور • ایجاد سیستم یکپارچه ترخیص و جابه‌جایی کالا از گمرک به انبارهای سازمان اموال تملیکی و عدم تبعیض و انتخاب کالا در انتقال کالاهای متروکه به این سازمان • افزایش سطح حقوق و دستمزد متناسب با نرخ تورم همچنین رفع مشکلات رفاهی پرسنل (ازجمله مسکن، بیمه و درمان و سایر امکانات مالی) جهت تشویق و ایجاد انگیزه پرسنل در کاهش ارتکاب به فساد • تأمین نیروی متخصص موردنیاز در قسمت‌های مختلف گمرک و انتخاب مدیران ارشد سازمان گمرک که اطلاعات به روز و دقیق نسبت به مقررات قوانین گمرکی دارند. • توجه به زیرساخت‌ها و رفع عدم اتصال بعضی از سیستم‌های موجود در سازمان‌هایی که به نحوی با گمرک فعالیت دارند^۱.

۱. مانند وزارت صمت، مخابرات، بانک مرکزی و سایر وزارتخانه‌ها که در انجام مراحل تشریفات واردات و صادرات ایفای نقش می‌نمایند. تا جهت مراحل ترخیص کالا به سازمان گمرک وصل شده و بدون هیچ مانعی، کالا در کمترین زمان و به‌موقع از گمرک و انبارهای زیرمجموعه ترخیص و در اختیار صاحبان کالا و بازار قرار گیرد.

❖ گزارش فساد دستگاه‌های دولتی در سامانه ستاد ایران و خارج سامانه^۱

تأمین نیازهای نرم‌افزاری از کانال تأمین سایت ستاد ایران و مناقصه‌ها و مزایده‌ها می‌تواند برای تأمین انحصاری نیاز نرم‌افزاری یک دستگاه دولتی عامل شکل‌گیری فساد باشد. برای نمونه چنانچه ادارات کل پشتیبانی و ادارات فناوری اطلاعات یک دستگاه دولتی با یک شرکت نرم‌افزاری وارد ارتباط ناسالم و خارج از ضابطه‌های قانونی برای تأمین نیاز دستگاه دولتی خود گردند، می‌توانند مستندات نیاز نرم‌افزاری خود را به شرکت رانتي منتخب ارائه نمایند، تا پروپوزال مناسب با اعلام نیازمندی آن دستگاه تهیه شود. همچنین نیاز آن سازمان می‌تواند در قالب اطلاعات آن شرکت رانتي از جمله رتبه شورای انفورماتیک آن شرکت، محصولات تولیدی قبلی مجوزهای مختلف و متفاوت (از جمله گواهی‌نامه افتا در حوزه نرم‌افزاری خاص، سرمایه ثبت شده آن شرکت، نوع ثبت آن شرکت شامل سهامی خاص یا مسئولیت محدود و) منطبق و هماهنگ گردد.

تمام این موارد، به نوعی سندسازی‌های صوری است که در همکاری ناسالم واحدهای ذی‌ربط دستگاه دولتی با آن شرکت رانتي می‌تواند شکل گیرد. پس از انجام تمام این هماهنگی‌ها در یک زمانی محدود، مستندات مورد نیاز تعیین می‌شود. در واقع، عملاً شرکت‌های توانمند دیگری که دارای محصول و توان اجرای آن پروژه باکیفیت بالاتر و هزینه کمتر از پیشنهاد شرکت رانتي هستند تنها در زمان محدود در صورتی‌که به طور تصادفی در ابتدای زمان کاری خود متوجه ثبت این نیاز در سامانه ستاد ایران گردند، وقت دارند که مستندات را متناسب با توانمندی‌ها و شرایط آن شرکت تهیه نمایند.

علاوه‌براین، آن دستگاه می‌تواند با هزار و یک دلیل نیاز ثبت شده خود را در سیستم سامانه ستاد باطل نموده و در یک زمان مقتضی هماهنگ شده دیگر نیاز خود را ثبت نموده که منجر به انتخاب شرکت رانتي گردد. چنانچه شرکتی بتواند در اعلام نیاز بعدی نیز شرکت نماید، آن گاه کمیته فنی و بازرگانی متشکل از نیروهای ادارات پشتیبانی و فناوری آن دستگاه، فرصت و اختیارات لازم رد این شرکت توانمند را در کمال آرامش با تهیه مستندات و صورت‌جلسات صوری خواهند داشت.

۱. از طریق ادارات کل پشتیبانی و واحدهای ناظر حوزه فناوری اطلاعات

چنانچه این شرکت رانتی، توسط یک عضو هیئت‌مدیره و یا مدیرعامل آن بانک یا دستگاه دولتی، سفارش شده باشد، در این صورت یک شرکت ناتوان رانتی با قیمت‌های نجومی، محصولات از رده خارج شده نرم‌افزاری خود و یا نرم‌افزارهای از رده خارج شده سفارشی تولید شده برای دستگاه‌های دولتی را به بهره‌برداران کسب‌وکار ناراضی آن دستگاه‌ها با تعداد زیادی از قراردادها در حوزه‌های مختلف ارائه خواهند نمود.

❖ راهکارهای پیشنهادی گزارش فساد دستگاه‌های دولتی در سامانه ستاد ایران و خارج سامانه

به‌منظور رفع گلوگاه‌های فساد دستگاه‌های دولتی بر اساس نظرات کارشناسان اجرایی، می‌توان راهکارهای ذیل را پیشنهاد نمود:

- تأمین کلیه نیازهای نرم‌افزاری دستگاه‌های دولتی تنها از طریق ثبت نیاز در سامانه باز طراحی شده ستاد ایران
- تخلف محسوب شدن تأمین نیاز نرم‌افزاری دستگاه‌های دولتی از طریق خارج از سامانه و برخورد بازدارنده لازم با خاطیان سازمانی آن
- توجه به فرایند انتخاب مجری پروژه‌های نرم‌افزاری در سامانه ستاد ایران

۴-۲- بررسی زمینه‌های فساد در شرکت‌های اقماری زیر مجموعه دستگاه‌های دولتی (حوزه فناوری اطلاعات)

۴-۲-۱- معرفی شرکت‌های اقماری (حوزه فناوری اطلاعات) زیر مجموعه دستگاه‌های دولتی

شرکت‌های اقماری حوزه فناوری اطلاعات زیر مجموعه سازمان‌ها و ارگان‌ها من جمله بانک‌ها هستند که وظیفه سرویس‌دهی انحصاری به سازمان‌های مرتبط با خود را دارند که این موضوع، منشاء گلوگاه اصلی فساد- است. در رویه عملی سازمان‌ها و علی‌الخصوص بانک‌ها به‌گونه‌ای رفتار می‌شود که گویی این شرکت‌های اقماری حوزه فناوری اطلاعات از قوانین حوزه تأمین نیازهای دستگاه‌های دولتی (مانند قانون مناقصات و مزایده‌ها، آیین‌نامه معاملات دولتی و ...) مستثنی شده‌اند. در این گزارش سعی بر آن گردیده تا با نگاهی مشکافانه به موضوع گلوگاه‌های فساد تأمین نیازهای نرم‌افزاری دستگاه‌های دولتی به‌عنوان یکی از بزرگ‌ترین

بازارهای حوزه فناوری اطلاعات، ضمن روشن شدن زوایای پنهان این گلوگاه‌های فساد، راهکارهای هوشمندانه، خلاقانه و کاربردی را جهت رفع این گلوگاه‌های فساد ارائه شود.

۴-۲-۲- زمینه‌های فساد در شرکت‌های اقماری زیر مجموعه دستگاه‌های دولتی (از جمله بانک‌ها)

با توجه به نظرات کارشناسان اجرایی در زمینه‌های مرتبط با شرکت‌های اقماری زیرمجموعه دستگاه‌های دولتی در خصوص شناسایی زمینه‌های ایجاد فساد، راهکارهایی در قالب عوامل سازمانی و قانونی در جدول ۱۴ پیشنهاد شده است:

جدول (۱۴): زمینه‌های ایجاد فساد در شرکت‌های اقماری زیرمجموعه دستگاه‌های دولتی

عوامل		نوع دستگاه دولتی	
قانونی	سازمانی	زمینه‌های ایجاد فساد	شرکت‌های اقماری زیرمجموعه دستگاه‌های دولتی
• عدم بازرسی‌های مالی و عملکردی توسط دستگاه‌های نظارتی	• عدم اشراف علمی برخی مدیران ارشد و مدیران عالی نظارتی • عدم شفافیت برآوردهای مالی این حوزه • عدم بکارگیری سازوکارهای خلاقانه جهت طبقه‌بندی و رتبه‌بندی شرکت‌های نرم‌افزاری و عدم نظارت بر واگذاری پروژه‌های نرم‌افزاری به مجریان این حوزه • انحصار شرکت‌های اقماری^۱ در تأمین نیازهای نرم‌افزاری و سخت‌افزاری سازمان خود و رقیب بلامنازع بخش مردمی، خصوصی و شرکت‌های دانش‌بنیان^۲ • ایجاد فضا برای برخی مدیران دستگاه‌های دولتی توسط شرکت‌های اقماری حوزه فناوری اطلاعات با برچسب خصوصی‌بودن و رهایی از بازرسی‌های مالی و عملکردی دستگاه‌های نظارتی چون دیوان محاسبات و سازمان بازرسی^۳		

۱. به دلایل غیراصولی مانند یکپارچگی اطلاعات، حفظ اسرار امنیت اطلاعات، دستور نهادهای امنیتی در موضوع پدافند غیرعامل و.... که خود موجب کاهش انگیزه در رقابت آزاد و عقب‌ماندگی محصولات با بهره‌وری بالا و مبتکرانه نرم‌افزاری در بخش دولتی با چندین برابر هزینه نسبت به بخش خصوصی شده است.

۲. این شرکت‌ها بر خلاف نظر مقام معظم رهبری که می‌فرمایند باید شرکت‌های دانش‌بنیان را حمایت کرد و رقیب ناعادلانه بخش مردمی و خصوصی نبود، عمل می‌کنند.

۳. با توجیه این امر که سهام بالای ۵۰ درصد بانک‌ها در این شرکت‌ها سپرده مشتریان بانک‌هاست و نه دارایی بانک‌ها

ادامه جدول (۱۳): زمینه‌های ایجاد فساد در شرکت‌های اقماری زیرمجموعه دستگاه‌های دولتی

عوامل		نوع دستگاه دولتی
قانونی	سازمانی	شرکت‌های اقماری زیرمجموعه دستگاه‌های دولتی
○ عدم نظارت بر عملکرد و مبالغ هزینه‌ای این شرکت‌ها توسط مراجع نظارتی ^۳	• عدم ارتقای نخبگان مستقل و آزاداندیش و دلسوز و مهاجرت متخصصان حوزه فناوری اطلاعات • اشکالات موجود در رویه‌های سپردن نیازهای نرم‌افزاری سازمان‌ها به شرکت‌های اقماری زیر مجموعه خود^۱ • نادیده‌نگاری کارمندان دلسوز، صاحب وجدان کاری و متخصص، نوآور و خلاق مخالف جریان فاسد و پرونده‌سازی‌های از پروژه‌ها • ایجاد محدودیت در امکان رصد توسط دستگاه‌های نظارتی و نقض گسترده قوانین • عدم تولید محصولات نرم‌افزاری توسط شرکت‌های اقماری در بسیاری از پروژه‌ها و افزایش هزینه‌های عملیاتی در تأمین نیازهای نرم‌افزاری دستگاه‌ها • شکل‌گیری واسطه‌گری و سوداگری در مسیر تأمین نیازمندی‌های نرم‌افزاری دستگاه‌های دولتی^۲ • ناکارآمدی برخی واحدهای فناوری اطلاعات دستگاه‌های دولتی توسط این شرکت • مقاومت بانک‌ها در عدم پذیرش بازرسی شرکت‌های اقماری با بهانه خصوصی بودن این شرکت‌ها و تأمین سرمایه تشکیل این شرکت‌ها با سپرده‌گذاران بانکی	

۱. از جمله فاقد ضابطه، فاقد انعقاد قرارداد یا تهیه شرح خدمات و SLA قرارداد، عدم تأیید مرجع خاص شامل استعلام حراست و بازرسی و فاقد طرح نیاز در سامانه ستاد ایران
۲. بدین شرح که یک قرارداد بین بانک‌ها با این شرکت‌ها منعقد می‌شود و یک قرارداد نیز بین این شرکت‌های اقماری با شرکت‌های مجری و پشتیبانی‌کننده نرم‌افزارهای مورد نیاز بانک‌ها و دستگاه‌های دولتی منعقد می‌گردد.
۳. طبق بررسی‌ها در برخی مواقع دیده شده است ارزش واقعی فعالیتی یک میلیارد تومان بوده است و توسط این شرکت‌های اقماری با تفکیک نمودن معامله تا ۱۰۰۰ برابر اعلام هزینه و دریافت شده است که از یک منظر به واسطه زیان‌ده اعلام شدن دستگاه دولتی مانند بانک‌ها فرار مالیاتی محسوب شده و از یک منظر این مبالغ از تحت کنترل مراجع نظارتی جهت پول‌شویی و تحقق جرائم و هزینه‌کردهای غیرقانونی و استفاده می‌شود.

۴-۲-۳- راهکارهای مدیریت و کنترل فساد در شرکت‌های اقماری زیرمجموعه دستگاه‌های دولتی (از جمله بانک‌ها)

جدول (۱۵): راهکارهای کنترل و مدیریت فساد در شرکت‌های اقماری زیرمجموعه دستگاه‌های دولتی

نوع دستگاه دولتی		عوامل
شرکت‌های اقماری زیرمجموعه دستگاه‌های دولتی	راهکارهای کنترل و مدیریت فساد	قانونی
		- افزایش آگاهی و دانش مدیران ارشد - نظارت بر روند واگذاری پروژه‌های نرم‌افزاری به مجریان این حوزه - حذف انحصار و افزایش رقابت پذیری در این شرکت‌ها با ایجاد سازوکارهای خلاقانه - تشکیل گروه جهادی متشکل از بازرسین افتخاری جهت بازرسی از شرکت‌های اقماری زیر مجموعه سازمان‌های دولتی (علی‌الخصوص بانک‌ها) توسط ستادی موقت تحت عنوان ستاد عملیاتی رفع فسادهای حوزه فناوری اطلاعات - افزایش خصوصی سازی پروژه‌های مربوط به فناوری اطلاعات و ممانعت از ورود شرکت‌های اقماری به این حوزه. - ممانعت از فعالیت مدیرانی که با ایجاد شبکه سیستمی فساد، صاحب منافع نامشروع می‌شوند، از طریق مراجع نظارتی داخلی بانک‌ها مانند حراست و بازرسی، بازرسی فناوری‌ها و ادارات امنیت شبکه . - جلوگیری از مهاجرت نخبگان حوزه فناوری اطلاعات با کنترل و مدیریت فساد عظیم شبکه‌ای و سیستمی موجود در کشور - نظارت بر عملکرد و مبالغ هزینه‌ای این شرکت‌ها توسط مراجع نظارتی - منع به کارگیری شرکت‌های اقماری حوزه فناوری اطلاعات زیر مجموعه دستگاه‌های دولتی رانتهی ناکارآمد توسط کلیه دستگاه‌های زیر مجموعه وزارت اقتصاد در صورت اجرا در سطح گستره کلیه دستگاه‌های دولتی^۱ و تأمین نیازهای نرم‌افزاری در یک بازار رقابتی سالم با حضور شرکت‌های توانمند مردمی و خصوصی.

۱. واحدهای فناوری اطلاعات و ادارات کل پشتیبانی و حراست‌ها و بازرسی‌های سازمان‌ها و بانک‌ها گرچه می‌توانند در فرایند انتخاب مجری پروژه‌های نرم‌افزاری تخلفاتی و فسادهایی را به وجود آورند اما به دلیل آنکه این افراد کارمندان دولت هستند و تا حدی تحت نظارت ارگان‌های نظارتی واقع می‌شوند، چنانچه تخلفی از آنان سر زند احتمال گرفتاری آنان وجود دارد بنابراین هرگز در حد یک سازمانی که شرکت اقماری حوزه فناوری اطلاعات دارد نمی‌توانند چنین فساد گسترده‌ای را در آن دستگاه رقم زنند .

۵- جمع بندی و ارائه راهکارهای مدیریت و کنترل فساد در حوزه‌های مختلف اقتصادی دستگاه‌های دولتی و زیر مجموعه آن

فساد به عنوان معضلی عمیق گریبان‌گیر بسیاری از کشورها است، اما نوع، شکل، میزان و سطح توسعه‌یافتگی آن تفاوت دارد. پدیده فساد بیش از همه در میان کشورهای در حال گذر و توسعه؛ از جمله در ایران رواج دارد و مانعی عمده بر سر راه توسعه در این کشورهاست و موجب عقب ماندگی و بروز دغدغه‌ها و نگرانی‌های متعدد می‌شود. نظام اداری در ایران نیز، همانند سایر کشورها، از فساد اداری مالی و آسیب‌های آن مصون نبوده است. از این رو، شناسایی زمینه‌های ایجاد فساد در کشور به ویژه در در دستگاه‌های دولتی و زیرمجموعه‌های آن ضرورت می‌یابد تا از این طریق راهکارهای عملیاتی ارائه شود. در صورتی که تمهیدات لازم برای مبارزه با فساد در کشور اندیشیده نشود، زمینه‌های بروز آن تقویت شده و شیوع این معضل، عاملی فراروی ناکامی سیاست‌های توسعه اقتصادی خواهد شد.

به طور کلی، فساد سوء استفاده از قدرت دولتی برای منافع شخصی است و تقسیم‌بندی‌های مختلفی دارد. یکی از کاربردی‌ترین تقسیم‌بندی‌ها، تقسیم‌بندی از حیث لایه‌ها و عمق فساد است. فساد خرد، شبکه‌های سازمان‌یافته، شبکه‌های ناپیدای سازمان‌یافته، سه لایه فساد اداری از این حیث هستند. طبقه بندی دیگری از فساد از حیث درآمدی و هزینه‌ای است. فساد هزینه کالا، هزینه افزا، درآمد زا سه نوع از این طبقه‌بندی محسوب می‌شوند.

علاوه بر انواع فساد، با توجه به مطالعات گسترده در این حوزه، نظریات مطرح شده در فساد را نیز می‌توان مورد تجزیه و تحلیل قرار داد. این نظریات در قالب رویکردهای علل ایجاد فساد و راهکارهای مقابله با فساد بررسی شدند. رویکردهای نظری مورد استفاده برای تبیین موضوع فساد، همانند تعاریف ارائه شده از مفهوم فساد در حوزه‌ها و سطوح مختلف، گوناگون است. برخی از این رویکردها عبارتند از: تئوری‌های انتخاب عقلانی (هزینه-فایده)، رویکرد محرومیت نسبی، رویکرد تبیین‌های اخلاقی، رویکرد رانت‌جویی، رویکرد کارفرما- غیرکارگزار، رویکرد حامی - پیرو، رویکرد جرم‌شناختی و رویکرد نظری وبر، رویکرد اجتماعی (شبکه فساد). در مقابل، برخی از نظریات (زیگموند؛ ۱۹۵۳، ریزمن و همکاران؛ ۱۹۷۴ و اتکینسون؛ ۱۹۶۴) با تکیه بر ارائه راهکارها جهت مقابله با فساد مطرح شده‌اند.

از جمله مباحث مهم در حوزه فساد، مطالعاتی است که در حوزه عوامل تأثیرگذار بر فساد صورت گرفته است و دسته‌بندی‌های متفاوتی دارد. از میان این دسته بندی‌ها، در یک طبقه بندی، سه دسته از عوامل شامل عوامل اقتصادی (اندازه دولت، نرخ دستمزد، رشد اقتصادی، توزیع درآمد و فقر و...)، عوامل سیاسی و قانونی، عوامل اجتماعی و فرهنگی شناسایی شده‌اند که به طور مستقیم فساد را تحت تأثیر قرار می‌دهند.

همان گونه که عوامل بسیاری بر فساد تأثیر گذارند، با توجه به ماهیت پیچیده فساد اداری، دامنه آثار آن نیز بسیار گسترده و متنوع است، بر این اساس، پیامدهای فساد را می‌توان در دو دسته تأثیر فساد بر متغیرهای اقتصادی و متغیرهای غیراقتصادی طبقه‌بندی نمود. فساد از طریق متغیرهای اقتصادی مانند کاهش درآمد و افزایش مخارج دولت، کاهش سرمایه گذاری، کاهش بهره‌وری و توزیع ناعادلانه درآمد و در نهایت کاهش تولید ناخالص داخلی منجر به کاهش رشد اقتصادی می‌شود. کاهش اعتماد عمومی، کاهش مشروعیت و اثربخشی دولت و همچنین اتخاذ تصمیمات نادرست نیز از جمله متغیرهای غیر اقتصادی است که از ایجاد فساد در جامعه تأثیر می‌پذیرند.

همان طور که پیشتر نیز مطرح شد، مسئله فساد و نحوه مبارزه با آن مورد توجه همه جوامع و کشورها قرار دارد. با توجه به اینکه ایران نیز همانند سایر کشورها به شناسایی و مقابله با این مشکل اساسی پرداخته، نگاهی ویژه به تجربیات سایر کشورها و تصمیم‌گیری‌های سیاستمداران در این زمینه می‌تواند در کنترل و مدیریت فساد راهگشا باشد. تجارب کشورهای موفق (دانمارک، سنگاپور، انگلستان، آلمان، کره جنوبی، مالزی، برای مقابله با فساد و به حداقل رساندن آن نشان داده است که آنها از روشهای مختلفی برای این منظور استفاده کرده‌اند. تجارب موجود نشان داد که مؤثرترین روش برای مبارزه با فساد، حرکت به سمت شفافیت و جریان آزاد اطلاعات است. از جمله اقدامات کشورها می‌توان به تدوین قوانین و مقررات برای کارکنان دولت در شفاف‌سازی امور مالی و اجرای مؤثر آن، تقویت حمایت قانونی از افشاکننده‌ها، بکارگیری دقیق ساز و کار حقوقی مبارزه با فساد، بکارگیری جدیت در سیاست‌های تنبیهی افراد متخلف؛ خدمات عمومی پاسخگو؛ توسعه همکاری‌های مبارزه با فساد در سطح بین‌المللی، ایجاد ضوابط اخلاقی در حیطه فعالیت‌های دولتی، ایجاد محیطی فرهنگی و اجتماعی ضدفساد از طریق آموزش‌های شهروندی و ارتقای سطح آگاهی مردم اشاره نمود.

بر همین اساس پژوهشکده امور اقتصادی در صدد برآمد تا با استفاده از نظرات کارشناسان اجرائی به بررسی زمینه‌های ایجاد فساد در حوزه‌های مختلف اقتصادی (مالیات‌ستانی، بیمه، گمرک، حسابرسی، خصوصی‌سازی و شرکت‌های اقماری حوزه فناوری اطلاعات) پرداخته و با ارائه راهکارهای مؤثر، زمینه کنترل و مدیریت فساد در لایه‌های مختلف را فراهم آورد که در جدول ۳ به توضیح آن پرداخته شده است.

به طور کلی، علت‌های ایجاد فساد در دستگاه‌های مختلف دولتی به سه دسته کلی تقسیم می‌شوند؛ بخشی از زمینه‌های فساد بخاطر مسائل فرهنگی و اجتماعی مانند قومیت‌گرایی و... ایجاد می‌شوند. دسته دیگر زمینه‌های فساد بخاطر عدم نظارت صحیح ایجاد می‌گردند و دسته دیگر این زمینه‌ها بخاطر ضعف قوانین ایجاد می‌گردند. البته ضعف قوانین - که خود به دو گونه وجود دارند می‌باشند: بخشی از این ضعف قوانین، معلول عدم ایجاد قوانینی است که با فساد مقابله می‌کنند و بخش دیگر معلول تعارض صریح و یا مفهومی قوانین موجود می‌باشند که. راهکارهای مقابله با فساد در هر گروه متفاوت هستند.

در مجموع باید گفت شناسایی زمینه‌های فساد و نقاط آسیب‌پذیر در زمینه‌های مختلف اقتصادی دستگاه‌های دولتی و زیر مجموعه‌های آن و همچنین ارائه راهکارهای مناسب جهت مدیریت و کنترل فساد، نیازمند اراده بسیار قوی و همکاری، همراهی و همدلی مسئولین مربوطه می‌باشد. این همکاری و همراهی می‌بایست در حوزه‌های قانون‌گذاری، اجرائی و نظارتی و همچنین در سطوح مدیران ارشد و میانی، کارمندان و مردم ایجاد شود.

با توجه به اهمیت موضوع، راهکارهای مدیریت و کنترل فساد را می‌توان در دو دسته طبقه‌بندی و مورد بررسی قرار داد. دسته اول بر اساس اثربخشی سریع‌تر و اثرگذاری پایدارتر است که در قالب راهکارهای کوتاه‌مدت و بلندمدت مطرح می‌شود و دسته دوم راهکارها با تأکید بر نظرات کارشناسان اجرائی در حوزه‌های اقتصادی مورد بررسی در پژوهش حاضر مورد مطالعه قرار می‌گیرد.

۵-۱- راهکارهای مدیریت و کنترل فساد بر اساس اثربخشی سریع‌تر و اثرگذاری پایدارتر

به طور کلی، با توجه به تئوری‌های مطرح شده در زمینه مقابله با فساد از دو دسته راهکار برای کنترل و مدیریت فساد استفاده می‌شود: دسته اول راهکارهایی که در کوتاه‌مدت اثرگذار بوده و زمینه‌های فساد را در

کوتاه‌مدت از بین می‌برند و یا به حداقل می‌رسانند. دسته دوم راهکارهایی که برای اثرگذاری کامل به مدت زمان بیشتری نیازمند هستند، اما تأثیرات آنها عمیق‌تر و پایدارتر از دسته اول می‌باشند. در ادامه به شرح هر یک پرداخته خواهد شد:

۵-۱-۱- راهکارهای کوتاه‌مدت مدیریت و کنترل فساد

۵-۱-۱-۱- بکارگیری قوانین تشویقی و تنبیهی

برای ایجاد یک سیستم سالم و عادلانه، لازم است که قوانین تشویقی و تنبیهی به منظور مقابله با فساد وضع شود. این قوانین نه تنها به جلوگیری از وقوع فساد کمک می‌کنند، بلکه انگیزه‌های لازم را برای تقویت رفتارهای اخلاقی و شفافیت در ادارات و نهادهای دولتی ایجاد می‌کنند. در همین راستا از یک سوء بازنگری در قوانین موجود (با هدف ایجاد تعادل منطقی بین قوانین تشویقی و تنبیهی) و همچنین اصلاح نقائص برخی از آنها (که موجب پیدایش زمینه‌های شکل‌گیری فساد می‌شوند) و از سوی دیگر اهتمام به اجرای قوانین تشویقی و تنبیهی مفید موجود در حوزه مقابله با فساد مورد توجه می‌باشد. در این راستا، نکته حائز اهمیت این است که وضع قوانین تنبیهی باید سختگیرانه و دارای ضمانت اجرایی لازم باشند. به طور کلی، قوانین تشویقی عبارتند از:

- جوایز مالی: به افرادی که در شناسایی و افشای نمونه‌های فساد قدم برمی‌دارند، جوایز مالی و یا معافیت‌های مالیاتی تعلق گیرد. این اقدام می‌تواند کارگزاران و شهروندان را به مشارکت در مبارزه با فساد تشویق کند؛
- تشویق سازمان‌ها به شفافیت: سازمان‌ها و نهادهایی که با شفافیت و صداقت بیشتری فعالیت می‌کنند، می‌توانند از تخفیف مالیاتی یا کمک هزینه‌های دولتی برخوردار شوند؛
- ایجاد برنامه‌های آموزشی: برگزاری کارگاه‌ها و دوره‌های آموزشی رایگان در خصوص اخلاق حرفه‌ای و قوانین مبارزه با فساد برای کارمندان و مدیران دولتی، می‌تواند به افزایش آگاهی و توانمندی آنان بیانجامد؛

- اعطای مجوز تأسیس گروه‌های مردم نهاد برای کنترل و مدیریت فساد. ایجاد و بازنگری در قوانین تنبیهی نیز می‌تواند در راستای امور زیر انجام شود؛
- در این میان، قوانین تنبیهی نیز عبارتند از:
- اقدام قاطع نهادهای نظارتی با افراد متخلف و مفسد: برای هر گونه تخلف و فساد مالی، مجازات‌های سختی نظیر حبس، جریمه‌های مالی سنگین و ممنوعیت از فعالیت‌های دولتی توسط نهادهای نظارتی وضع شود. این نهادها باید در عمل به قوانین و اجرای عدالت، قاطعانه و بدون تبعیض عمل کنند تا اعتماد عمومی به سیستم قضائی افزایش یابد. به همین دلیل باید قوانینی وجود داشته باشد که در صورت سهل انگاری مأموران و نهادهای نظارتی، آنها را نیز به انجام وظایف قانونی خود پایبند نماید.
- افشای اطلاعات از طریق نهادها: موظف کردن نهادها به افشای اطلاعات مربوط به تخلفات مالی و فساد، چه پیش از محاکمه و چه پس از آن، تا جامعه در جریان جزئیات قرار گیرد و نظارت عمومی افزایش یابد.
- ممنوعیت استخدام افراد مفسد: از اشتغال افرادی که در دستگاه‌های دولتی و خصوصی به فساد متهم شده‌اند برای مدت معین و حتی تا پایان عمر جلوگیری به عمل آید.
- اخراج کارمندان متخلف رسمی: به اقرار مسئولین مربوطه، یکی از معضلات قانونی در کشور جهت برخورد با کارمندان متخلف، عدم اختیارات کافی در خصوص اخراج کارمندان متخلفی است که حتی مرتکب تخلفات سنگین مالی و... می‌شوند. به عبارت دیگر استخدام رسمی در دستگاه‌های اجرائی، باعث دلگرمی نسبت به انجام تخلفات می‌گردد. البته این مطلب بدان معنا نیست که دولت هیچ نیروی رسمی استخدام نکند، بلکه منظور این است که صرفاً به واسطه رسمی بودن کارمند متخلف، از برکناری وی از مشاغل دولتی ممانعت به عمل نیاید.
- لازم به ذکر است ایجاد یک سیستم تشویقی و تنبیهی منسجم و کارآمد برای مقابله با فساد، نیازمند همکاری همه جانبه دولت، نهادهای نظارتی و جامعه است و این هدف با ارتقاء فرهنگ مسئولیت‌پذیری، پاسخگوئی و شفافیت می‌تواند به آینده‌ای با حداقل ارتکاب به فساد بیانجامد.

۵-۱-۱-۲- تقویت شفافیت در دستگاه‌های دولتی و زیر مجموعه‌های آن

ایجاد شفافیت با استفاده از سیستم‌ها و فناوری‌های نوین در دستگاه‌های دولتی و زیر مجموعه‌های آن مانند بکارگیری سیستم‌های الکترونیکی برای انجام معاملات و ارائه خدماتی چون انتشار اطلاعات مالی، قراردادها و تصمیمات مهم به صورت عمومی می‌تواند فرآیندها را شفاف‌تر و قابل پیگیری‌تر کنن و در نهایت به مدیریت و کنترل و کاهش فساد بیانجامد. نکته حائز اهمیت آن است که مردم باید در جریان استفاده از این سیستم‌ها قرار گیرند؛ زیرا صرف ایجاد سیستم‌ها تا وقتی جامعه از آنها استفاده نکنند، حاکمیت را به هدف مطلوب نمی‌رساند.

۵-۱-۱-۳- تقویت نهادهای نظارتی

ایجاد و تقویت نهادهای مستقل نظارتی که بتوانند بدون دخالت سیاسی به بررسی و پیگیری فساد بپردازند، بسیار مهم است. بخش مهمی از این نهادها می‌توانند متکی بر ایجاد سیستم‌های امن و محرمانه برای گزارش‌دهی موارد فساد و حمایت از گزارش‌دهندگان، ایفای نقش نمایند. در این راستا، ایجاد امکانات تسهیل‌کننده نظارت عمومی (مردم، نهادهای مدنی و مطبوعات) بر فعالیت دستگاه‌های اجرایی و مدیران دولتی و افزایش سطح اطلاع‌رسانی و پاسخگویی به شهروندانی که در مقابله با فساد به صورت فعال عمل می‌کنند؛ حائز اهمیت است.

۵-۱-۱-۴- بازنگری در کیفیت جذب افراد متخصص و متعهد

ایجاد سازوکارهایی در جذب افراد متخصص و متعهد در تمامی دستگاه‌های دولتی و زیر مجموعه آنها گامی موثر در کنترل و مدیریت فساد محسوب می‌شود. در حال حاضر، در کشور، علیرغم کسب موفقیت‌های نسبی در این حوزه، توفیق چندانی به دست نیامده است^۱؛ از این رو، می‌بایست در جذب افراد متعهدی که دغدغه‌مند نسبت به حل مشکلات کشور و مؤمن به ارزش‌های اسلامی و انقلاب باشند، تلاش‌های بیشتری نمود.

۱. بنابر اظهارات مسئولان گزینش در وزارت امور اقتصادی و دارایی و برخی از نهادهای دیگر ارزیابی‌های عقیدتی بیشتر جنبه نمایشی دارند و نتیجه این گزارش‌ها هیچ اثر مستقیمی در جذب یا رد افراد ندارند.

۵-۱-۲- راهکارهای بلند مدت کنترل و مدیریت فساد

۵-۱-۲-۱- ترویج فرهنگ دینی و ارتقاء سطح پایبندی به آن

با توجه به مطالعات مختلف^۱، پایبندی به امور دینی، نقش بسزائی در کاهش تمایل انسان به انجام فساد دارد. این پایبندی از طریق ایجاد حس خودکنترلی در انسان، فرد را از ارتکاب تخلفات باز می‌دارد و هرچه باورهای دینی از کیفیت بالاتری برخوردار باشند، میزان خودکنترلی افراد نیز افزایش یافته و به همان میزان، بروز آسیب‌های اجتماعی و فساد نیز کاهش بیشتری خواهد داشت. (حاتمی‌پور، ذاکری حمید ۱۴۰۳). علاوه بر این، جهت افزایش زمینه‌های حضور مردم در کنترل و مدیریت فساد در ساختار اقتصادی کشور می‌توان از اموری همچون؛ ترغیب و آگاهی مردم در زمینه مبارزه با فساد و ایجاد عزم عمومی در این زمینه و تقویت فضای فرهنگی- اجتماعی در خصوص عدم تحمل فساد نیز بهره‌مند شد.

۵-۲-۱- آموزش و آگاهی‌بخشی کارکنان

یکی از مهمترین راهکارها در کنترل و مدیریت فساد، آموزش و آگاهی‌بخشی کارکنان در دستگاه‌های دولتی و زیرمجموعه‌های آنها می‌باشد که در سه حوزه صورت می‌گیرد: ۱- مسائل شرعی مورد نیاز کارمندان و کارکنان دولتی، مبانی اعتقادی و همچنین ارزش‌ها و اخلاق حرفه‌ای مبتنی بر آموزه‌های اسلامی. ۲- مضرات و پیامدهای فساد در دستگاه‌های دولتی از کمترین تخلف تا بالاترین سطح فساد. ۳- آموزش مقررات سازمانی. در این میان، شیوه آموزش اعم از اساتید مورد استفاده در این آموزش‌ها و نوع جلسات آموزشی^۲ نقش تعیین‌کننده‌ای در کیفیت پایبندی به مبانی دینی و مقررات سازمانی دارد.

علاوه بر دستگاه‌های دولتی و زیر مجموعه‌های آنها در بخش خصوصی نیز آموزش و آگاهی‌بخشی در مورد حقوق و وظایف شهروندان می‌تواند نقش بسیار مهمی در زمینه مقابله با فساد ایفا نماید. بخشی از این آموزش‌ها باید برای آموزش و ترغیب مردم به استفاده از سامانه‌های نظارتی که در راستای ایجاد شفافیت ایجاد شده‌اند، طراحی و اجرا شوند. باید توجه داشت که عدم دسترسی به اطلاعات کافی مردم نسبت به ایجاد

۱. از جمله مطالعات منصوری و همکاران؛ (۱۳۹۷) و ثابت، ثابت؛ (۱۳۹۷)

۲. از حیث برگزاری به شکل کلاس یک طرفه، حلقه‌های معرفتی، برگزاری مسابقات و...

این سامانه‌ها، عدم آموزش برای استفاده از آنها، عدم پاسخگویی متولیان این سامانه‌ها و عدم استفاده از رسانه‌ها در راستای ترغیب مردم به نظارت توسط این سامانه‌ها، باعث می‌شود مردم میل و رغبتی به استفاده از سامانه‌های نظارتی نداشته باشند، در نتیجه عملاً این سامانه‌ها کارکرد اصلی خود جهت کاهش فساد را از دست می‌دهند.

بخش دیگری از آموزش‌ها باید معطوف به آموزش در خصوص مطالبه‌گری درست مردم از مسئولین باشد. متأسفانه طی سال‌های گذشته به واسطه عدم مطالبه‌گری درست مردم (که به دلیل کوتاهی مسئولین امر در آموزش عمومی نسبت به مطالبه‌گری درست ایجاد شد) و تبلیغات سوء دشمنان خارجی، اعتراضات مردمی، شکل اغتشاش به خود گرفته و علاوه بر مشکلات متعدد داخلی و خارجی، منجر به کاهش سرمایه اجتماعی نیز شده است. در صورت افزایش آگاهی مردم نسبت به شیوه‌های صحیح مطالبه‌گری، علاوه بر از بین رفتن زمینه سوء استفاده دشمنان داخلی و خارجی، بسیاری از مشکلات بدون نیاز به تجمعات اعتراضی برطرف می‌گردند. در مجموع می‌توان گفت هر اندازه آموزش و آگاه‌بخشی در حوزه دولتی و مردمی با تبلیغات رسانه‌ای (به معنای عام آن) همراه شود، تأثیرگذاری بیشتری در فرهنگ‌سازی مقابله با فساد خواهد داشت.

۵-۱-۲-۳- اصلاح قوانین و مقررات

از دیگر راهکارهای مدیریت و کنترل فساد اصلاح قوانین و مقررات کشور است. در این راستا، به عنوان نمونه می‌توان به ایجاد نظام حقوق و دستمزد عادلانه اشاره نمود. افزایش سطح حداقل حقوق و دستمزد بر اساس نرخ تورم و همچنین رعایت عدالت بین افراد و سازمان‌ها در ارائه مشوق‌های مالی مانند پاداش‌ها، تسهیلات و... مورد تأکید می‌باشد. در کشور علی‌رغم وجود قانون خدمات کشوری که در آن سعی شده نظام حقوق و دستمزد عادلانه‌ای ایجاد شود، برخی برخوردها و برداشت‌های سلیقه‌ای و همچنین تخلفات و سرپیچی‌ها از این قانون در کنار نظارت ناکافی باعث شده است این قانون آنچنان که انتظار می‌رفت در ایجاد سیستم عادلانه حقوق و دستمزد، نقش‌آفرینی نکند.

۵-۲- راهکارهای پیشنهادی اجرایی مدیریت و کنترل فساد در دستگاه‌های دولتی و زیرمجموعه آن

با توجه به نظرات کارشناسان اجرائی دستگاه‌های دولتی و زیرمجموعه، پیاده‌سازی راهکارهای مدیریت و کنترل زمینه‌های فساد در حوزه‌های مختلف اقتصادی، متناسب با دستگاه‌های اجرائی مختلف، با تفاوت‌هایی عملیاتی می‌شوند. بخشی از این راهکارها به صورت مشترک و یک شکل اجرا می‌شوند و شکل اجرائی بخشی دیگر در دستگاه‌های مختلف، متفاوت می‌باشد. به طور کلی، می‌توان گفت حرکت به سمت شفافیت و جریان آزاد اطلاعات؛ تدوین راهبرد مبارزه با فساد؛ معرفی یک سازمان جهت مبارزه با آن، تقویت روابط با سازمانها و مجامع بین‌المللی در راستای مبارزه با فساد و تشریک مساعی با آنها برای مبارزه با فساد اداری، تدوین قوانین و مقررات برای کارکنان دولت در شفاف‌سازی امور مالی و اجرای مؤثر آن؛ بکارگیری دقیق ساز و کار حقوقی مبارزه با فساد؛ بکارگیری جدیت در سیاست‌های تنبیهی افراد متخلف؛ ایجاد ضوابط اخلاقی در حیطه فعالیت‌های دولتی، ایجاد محیطی فرهنگی و اجتماعی ضدفساد از طریق آموزش‌های شهروندی و ارتقای سطح آگاهی مردم از جمله راهکارهای پیشنهادی مشترک کارشناسان اجرائی حوزه‌های مورد بررسی می‌باشد.

نکته حائز اهمیت آن است که اجرای این راهکارها باید از سوئی به صورت ترکیبی و توأمان و از سوی دیگر همراه با پیوست‌های فرهنگی و رسانه‌ای بوده تا اثربخشی کامل‌تری داشته باشند. به هر اندازه به این نکته در اجرائی نمودن راهکارها دقت بیشتری شود، تأثیرگذاری کامل‌تر و بلندمدت‌تری ایجاد خواهد شد. اما در صورت عدم دقت به این نکته مهم، نه تنها از اثرگذاری این راهکارها کاسته می‌شود، بلکه در مواردی اجرای یک راهکار می‌تواند اثر معکوس داشته باشد. به عبارت دیگر، اجرای یک راهکار به افزایش فساد در آن حوزه دامن می‌زند.

فهرست منابع

- «آسیب شناسی و عارضه یابی فرایند اصلاح ساختار بنگاه‌ها به‌منظور خصوصی سازی منظم به راهکارهای پیشنهادی» (۱۴۰۲).
- گروه تحقیقاتی پژوهشکده امور اقتصادی وزارت امور اقتصادی و دارایی.
- آندریک، کریستوفر (۱۳۸۸). «فساد اقتصادی در جهان»، مروری بر تحقیقات معاصر. ترجمه مؤسسه تحقیقاتی تدبیر اقتصاد.
- «بررسی ساز و کارهای مبارزه با فساد در انگلستان» (۱۳۸۴)، دفتر مطالعات سیاسی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.
- رفیع‌پور، فرامرز (۱۳۹۸). "سرطان اجتماعی فساد".
- ثابت، عباس، ثابت، محمدرضا (۱۳۹۷). «بررسی نقش هویت سازمانی و هویت دینی در پیشگیری از بروز فساد اداری». دوفصلنامه علمی تخصصی اسلام و مدیریت. ۱۴. صفحات ۱۵۳ تا ۱۷۷.
- حاتمی‌پور، خدیجه، ذاکری حمید، مریم (۱۴۰۳). «لزوم پابندی به باورهای دینی در کاهش آسیب‌های اجتماعی نوجوانان در مدرسه». اولین کنفرانس بین‌المللی سلامت، بهداشت و آموزش.
- خضری، محمد (۱۳۸۴). «تحلیل نهادی فساد اداری». فصلنامه مطالعات راهبردی. ۸. (۲۹). صفحات ۵۱۳ تا ۵۳۰.
- دوگراف، خیالاف؛ واخنار، پیتر؛ هاندرام، میشل (۱۳۹۴) «ساخت فساد. چشم‌اندازهای نظری فساد». ترجمه هانیبه هژبرالساداتی؛ داود حسینی هاشمزاده؛ جلیل یاری؛ محمد فاضلی، تهران: آگاه.
- رضایی سیاییدی (۱۳۹۶). «بررسی فساد اداری و راهکارهای مبارزه با آن در قانون جزایی ایران». پژوهش در فقه و حقوق، ۶. صفحات ۱۴۵-۱۳۰.
- سلطان‌پور ایبانه، مرتضی (۱۳۹۷). «گام‌های موثر با گسترش دموکراسی و آموزش؛ چگونه کره جنوبی در مبارزه با فساد الگو شد؟». سایت تحلیلی دیپلماسی ایرانی.
- شیرکوند، سعید (۱۳۹۹). «رانتیرسم رستگاه ناکارآمدی و فساد». صفحه ۱۱۸.
- صادقی، حسین؛ عصار، عباس و شقاقی شهری، وحید (۱۳۸۹). «اندازه‌گیری فساد مالی در ایران با استفاده از منطق فازی (رویکرد اقتصادی)»، پژوهشنامه اقتصادی، ۱۰(۴)
- عرب‌یارمحمدی، جواد (۱۳۹۹)، «حکمرانی و نظام تدبیر؛ در باب ناسازگاری ظرفیت‌ها و دستاوردهای اقتصادی ایران». پژوهشکده امور اقتصادی وزارت امور اقتصادی و دارایی.
- علینی، احسان (۱۴۰۱) «ریشه‌ها و فرایندهای ساختاری فساد اقتصادی در ایران (دوره جمهوری اسلامی)». فصلنامه علمی برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی، ۱۳(۵۱)، صفحات ۲۲۰ تا ۲۵۴.

- فیروز جانیان، علی اصغر، محمودیان، معصومه (۱۴۰۰). «مرور نظاممند مطالعات علمی انجام‌شده در حوزه فساد اداری در ایران». دوفصلنامه مسائل اجتماعی ایران، ۱۲ (۲). صفحات ۲۲۰ - ۲۰۱.
- قانون اصلاح ماده ۲۴۱ لایحه قانونی اصلاح قسمتی از قانون تجارت.
- قانون الحاق موادی به قانون تنظیم بخشی از مقررات مالی دولت ۲
- کریمی پتانلار، سعید، بابازاده، محمد، حمیدی، نعیمه (۱۳۹۰). «اثر فساد مالی بر درآمدهای مالیاتی و مخارج دولت: مطالعه موردی کشورهای منتخب در حال توسعه». فصلنامه پژوهش‌ها و سیاست‌های اقتصادی سال نوزدهم، ۵۷، صفحات ۱۷۰ - ۱۵۷.
- منصوری، فردین؛ حسینی قمی، مژگان؛ مصلحتی، حسین (۱۳۹۷). «زمینه‌های اجتماعی رواج فساد اقتصادی و اداری (مطالعه درباره شهرداری‌های مناطق و بانک‌ها در شهر تهران)». مسائل اجتماعی ایران، ۹ (۱)، صفحات ۱۰۱-۱۲۳.
- مرادی، خدیجه (۱۴۰۱). «درس‌آموخته‌های شفافیت: نگاهی به عملکرد کشورهای دانمارک و سنگاپور در مبارزه با فساد». اولین همایش ملی ارتقای شفافیت و نقش آن در سلامت اداری و مبارزه با فساد.
- هیوود، پل (۱۳۸۱) «فساد سیاسی». ترجمه محمد طاهری؛ قاسم بنی هاشم؛ پرویز دلیرپور، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی. مجموعه قوانین و مقررات اجرایی اصل ۴۴ قانون اساسی ج.ا.ا، انتشارات عزیزستان، چاپ اول، ۱۳۹۷.
- Ata, A. & Arvas, M.A. (2011). "Determinants of Economic Corruption: A Cross-Country Data Analysis". International Journal of Business and Social Science, 2(13), 161-169.
- Ackerman, S. (2006). "International handbook on the economics of corruption". Edward Elgar publishing limited.
- Anti-Corruption Resource Center, at: www.U4.no
- <https://korruptiontorjunta.fi/en/combating-corruption-in-finland>
- Danish Institute for Human Rights. (2005). "An Introduction to Openness and Access to Information". Retrieved from.
- Dahlström, C. Lapuente, V. Teorell, J. (2011). "The Merit of Meritocratization: Politics, Bureaucracy, and the Institutional Deterrents of Corruption". Political Research Quarterly [online], 65(3), 656-668. <https://doi.org/10.1177/1065912911408109>
- Holmes, L. (2015). "Different Paths to Curbing Corruption: Lessons from Denmark, Finland, Hong Kong, New Zealand and Singapore". Asian Journal of Political Science, 23(1).
- Hill, Michael, Hupe, Peter (2002), "Implementing Public Policy: Governance in Theory and in Practice", Sage Publication, p 178.
- Lim, Vincent (2017). an Overview of Singapore's Anti-Corruption Strategy and The Role Of The Cpib In Fighting Corruption. Resource Material Series, 104
- Mauro, P. (1998), "Corruption and The Composition of Government Expenditure", Journal of Public Economics. 69. 263-279.

- Mogunova, M., Shut, O; Balandin, A.; Baimukhanova, D. (2022). "International Experience of Combating Corruption". Vestnik SKU named after M. Kozybaeva
- "Anti-Corruption and Integrity Outlook: Country Fact Sheet 2024; Finland", OECD 2024. 2-9.
- Pedersen, K. (2024). "Corruption in unlikely places: The case of Denmark seen through Luhmann's system theory". Oñati Socio-Legal Series, 14(5), 1272-1295. <https://doi.org/10.35295/osls.iisl.1858>
- Prasad, B.C. (2008). "Institutions, Good Governance and Economic Growth in the Pacific Island Countries", International Journal of Social Economics, (35) 12,904-918.
- Stapenhurst, F. and P.langseth. (1997). "The role of the public administration in fighting corruption". International journal of public sector, No.5.
- Senior, I. (2006). "Corruption- the world's big c. cases, causes, consequences, cures". Publisher; The Institute of economic affairs.
- Tanzi Vito (1998), "Corruption Around the World: Causes, Consequences, Scope, and Cures", IMF Working Paper Series WP/98/63.
- The Corruption Perception Index (CPI), Is Published by Transparency International, at:
- www.transparency.org
- The Global Programme Against Corruption UN Anti-Corruption Toolkit (2004) 2nd edition, Vienna.
- <https://www.cpiib.gov.sg/about-corruption/prevention-and-corruption/singapores-corruption-control-framework/>
- https://www.humanrightsinitiative.org/programs/ai/rti/articles/handbook_intro_to_openness_&_ai.
- <https://data.worldbank.org/indicator/NE.CON.GOV.T.ZS?end=2023&locations=DK-FI-NL-NZ-SG-SE-CH&start=2023&view=map>